

Må en mann ha barn for å være en fullverdig mann?

En komparativ studie i en europeisk kontekst

Stein Viggo Moe

Masteroppgave i sosiologi
institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2013

Må en mann ha barn for å være en fullverdig mann?

En komparativ studie i en europeisk kontekst

Copyright Stein Viggo Moe

2013

Må en mann ha barn for å være en fullverdig mann? En komparativ studie i en europeisk kontekst.

Stein Viggo Moe

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Påstanden: ”en mann må ha barn for å være en fullverdig mann” danner utgangspunktet for denne oppgaven. Tidligere forskning på området viser at Europa er svært delt når det kommer til familiehistorie og verdinormative spørsmål. Dette er funn som gjenspeiles i denne oppgaven. Variasjonen i holdningene til påstanden er betydelige på tvers av Europa og man ser et tydelig geografisk mønster i mine funn.

Forskningsspørsmålene i denne oppgaven er hovedsakelig knyttet til hvordan variasjonen i besvarelsen av denne påstanden fortøner seg i de ulike europeiske landene som jeg tar for meg; på hvilken måte varierer svarene og hvorfor er det slik? I oppgaven benytter jeg en modell som baserer seg på multippel lineær regresjon for å besvare disse spørsmålene

Mitt datagrunnlag for å gjennomføre analysen er hentet fra ‘Generations and gender survey, en omfattende spørreundersøkelse initiert av FN, v/UNECE, hvor hensikten har vært å samle inn et bredt spekter av demografiske data fra nasjonale representative utvalg i en rekke land. Jeg har tatt for meg de ti europeiske landene som hadde data klare for analyse da jeg startet arbeidet med oppgaven. De ti landene er: Norge, Belgia, Tyskland, Frankrike, Estland, Bulgaria, Romania, Ungarn, Russland og Georgia.

Analysen er todelt. Den første delen baserer seg på en multippel lineær regresjonsmodell hvor spørsmålet: ”en mann må ha barn for å være en fullverdig mann” utgjør den avhengige variabelen. Respondentene kan svare på en fempunktsskala, fra ‘svært uenig’ til ‘svært enig’. Det overordnede funnet er at befolkningen i nordvesteuropeiske land samlet sett sier seg ‘nokså uenig’ i denne påstanden, mens befolkningen i de østeuropeiske landene samlet sett sier seg ‘nokså enig’ i samme påstand. De samlede besvarelsene fra de ulike landene passer derfor inn i et historisk mønster som sier at Europa er et delt kontinent når det kommer til familiehistorie og verdinormative spørsmål. Dette er illustrert og forklart ved Hajnallinjen, denne linjen er en symbolsk linje som deler Europa i to og ble introdusert i etterkant av John Hajnals arbeid på feltet.

Den andre delen av analysen viser at bakgrunnsvariablene forklarer lite av variasjonen i den avhengige variabelen. Jeg hevder i oppgaven at det eksisterer sterke kulturelle betingelser i

de ulike befolkningene som avgjør i hvilken grad man er enig eller uenig i påstanden om barns betydning for mansrollen.

I oppgavens avslutning drøfter jeg funnene i lys av John Hajnals teori om det særegne europeiske ekteskapsmønsteret og Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheims individualiseringsteori. Europas familiehistorie viser at det har eksistert to ulike hovedtyper for familiedannelse, og dette har igjen skapt ulike forutsetninger for når og hvordan man danner familie. Denne todelingen kommer til syne i mange ulike sammenhenger, og jeg hevder i oppgaven at dette også er grunnen til at mine funn varierer i så stor grad etter landenes geografiske plassering. Konklusjonen i oppgaven er at nordvesteuropeiske menn ikke behøver å ha barn for å bli oppfattet som fullverdige menn, mens østeuropeiske menn behøver barn for å bli oppfattet som fullverdige menn.

Forord

Å skrive ferdig denne oppgaven har til tider vært et mareritt. Nå som jeg endelig er ferdig vil jeg takke alle som har hjulpet meg på veien.

Først og fremst vil jeg takke mine veiledere, Torkild Hovde Lyngstad og Trude Lappegård. Torkild fortjener en stor takk for sine ærlige kommentarer og innspill underveis. En stor takk går også til Trude som gjorde en uvurderlig jobb i tilretteleggelsen av datamaterialet og som tålmodig svarte på alle dumme spørsmål jeg hadde til statistikkprogrammet SAS. Samtidig vil jeg takke for kontorlassen hos Statistisk sentralbyrå og hilser til avdelingen for demografi og levekår som tok meg godt i mot.

Til mine medstudenter vil jeg takke for moralsk støtte, og spesielt for all den hjelpen jeg fikk mot slutten da ferdigmaler, sidetall og figurer forsøkte å knuse siste rest av motivasjon. Jeg vil også takke Kristine for korrekturlesing i tillegg til nyttige råd i innspurten.

Jeg kommer heller ikke utenom familie og venner som har motivert meg fra start til slutt. Spesielt gjelder dette min kjære mamma som alltid støtter meg i mine valg. tusen takk!

Oslo, 31.10.2013,
Stein Viggo Moe

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	2
1.1	Oppgavens motivasjon	3
1.2	Forskningsspørsmål	4
1.3	Generations and gender survey	5
1.4	Oppgavens struktur	6
2	Et historisk blikk på Europas demografi	7
2.1	Malthus og veien til de demografiske overganger	7
2.2	Familien i Europa	9
2.2.1	The institution of service	11
2.3	Reproduksjon av verdier og ekteskapets styrke	12
2.3.1	Synkende fertilitetsnivå i europeiske land	13
2.3.2	Flere forblir barnløse og dette gjelder i størst grad menn	14
2.4	Europa i to blokker	14
2.4.1	Moderniteten – østeuropeere i retning av vesteuropeiske verdier	15
3	Teori	17
3.1	Teorier valgt og teorier valgt bort	19
3.2	Det europeiske ekteskapsmønsteret	19
3.2.1	Et ulikt ekteskapsmønster – storhusholdningen og den enkle husholdning	23
3.2.2	Tjenerskapet og premissene for familiedannelse	24
3.3	The Hajnal line	26
3.3.1	Hvorfor Hajnal?	27
3.4	Den institusjonelle individualiseringen	28
3.4.1	Å leve sitt eget liv i den andre modernitet	29
3.4.2	Forvitring av verdier?	31
3.5	Den postfamiliære familien	32
3.5.1	Oppsummering	35
4	Data & Metode	36
4.1	Generations and Gender Survey	36
4.1.1	Intervju og datainnsamling	37
4.1.2	Utvalgsdata	38
4.1.3	Mitt analysegrunnlag	39
4.2	Operasjonaliseringer	40
4.2.1	Avhengige variabler	40
4.2.2	Bakgrunnsvariabler	41
4.3	Multipel lineær regresjon	43
4.3.1	Grunnprinsipper for lineær regresjon og regresjonslinjen	44
4.3.2	Ulike metodiske forutsetninger	44
4.4	Komparativ forskning og datamaterialets sensitivitet	46
5	Analyse	Feil! Bokmerke er ikke definert.
5.1	Nasjonale ulikheter	52
5.2	Multipel regresjon – sosiale gruppers påvirkning	54
5.2.1	Grafisk framstilling av bakgrunnsvariablenes retning	58
5.3	Geografiske forskjeller	59
5.3.1	Vest-Europa og Øst-Europa sett under ett	61

5.3.2	Ulik alderseffekt i Øst-Europa og Vest-Europa	62
5.3.3	Barns betydning for kvinnerollen i de europeiske landene	63
5.4	Oppsummering	65
5.5	Analyse del II - Hvor mye forklarer bakgrunnsvariablene?	66
6	Avslutning	72
6.1	Fra Norge til Georgia	72
6.1.1	Gjennomsnitt og det østeuropeiske Frankrike	73
6.2	Hajnallinjen vedvarer	74
6.3	Hvor viktige er barn for mannrollen - en historisk tilnærming	75
6.4	Et modernitetsperspektiv	77
6.5	Varierer landene eller befolkningen?	79
6.6	Teoretiske ettertanker	81
6.7	Konklusjon	81
6.7.1	Veien videre	82
	Litteraturliste	84
	Vedlegg / Appendiks	88

Tabeller og figurer:

Tabell 3.1 Andelen enslige menn og kvinner i utvalgte europeiske land rundt år 1900 etter aldersgrupper, tall i prosent.	21
Figur 3.1 Hajnallinjen: den symbolske linje som i følge John Hajnal adskiller Øst-Europa og verden for øvrig fra det særegne europeiske ekteskapsmønsteret.....	22
Tabell 4.1 Bruttoutvalg, nettoutvalg og tidfesting av datainnsamling, etter land.....	38
Tabell 5.1 Deskriptiv statistikk personer.....	49
Figur 5.1–5.10: Fordelinger for avhengig variabel.....	51
Figur 5.11 Fordelingen i holdningen til om menn må ha barn for å være fullverdige menn, etter land og kjønn	54
Tabell 5.2 Multipl regressjonsanalyse fordelt etter land.....	55
Tabell 5.3 Signifikante koeffisienter, etter positiv eller negativ retning.	58
Figur 5.13 Fordelingen i den avhengige variabel, land gruppert etter geografisk posisjon	60
Tabell 5.4 Lineær regresjon hvor landene er gruppert inn i to blokker.....	61
Figur 5.14 Effekten av alder på avhengig variabel.....	62
Figur 5.15 Fordelingen i holdningen til om kvinner må ha barn for å være fullverdige kvinner, etter land og kjønn.....	64
Figur 5.16 Fordelingen i holdningen til om kvinner må ha barn for å være fullverdige kvinner og menn må ha barn for å være fullverdige menn, etter land.....	64
Figur 5.17 Regresjonsanalyse av påstanden om menn må ha barn for å være fullverdige menn, hvor Frankrike er referansekategori.	68
Figur 5.18. Regresjonsanalyse av påstanden om menn må ha barn for å være fullverdige menn, hvor Frankrike er referansekategori. Full modell.	69
Figur 5.19 Bakgrunnsvariablenes effekt på konstantleddet i en trinnvis modell	70

1 Innledning

I denne oppgaven vil jeg studere hvor viktig foreldreskap er for mannsrollen i en rekke europeiske land. Det å få barn er en viktig begivenhet i mange menns livsløp, og en hendelse som påvirker flere aspekter ved livet. Men betyr dette at menn må ha barn for å være fullverdige menn? Dette spørsmålet danner utgangspunktet for denne oppgaven. Jeg skal undersøke hvor tett mannsrollen er knyttet opp til fedrerollen, på tvers av et utvalg europeiske land. Den overordnede hensikten med oppgaven er å forklare hvorfor det er slik at befolkningen i noen av landene mener dette er viktigere enn befolkningen i andre land, samt vise hvordan dette varierer innad i de respektive landene, gjennom en komparativ undersøkelse.

I forklaringen av barns betydning for mannsrollen i de ulike landene vil historiske forskjeller spille en sentral rolle. De østeuropeiske landene jeg skal ta for meg har alle til felles at de var samlet i Sovjetunionen, som ble oppløst tidlig på 1990-tallet. I etterkrigstiden og fram til oppløsningen av unionen var disse landene til dels isolert fra de vesteuropeiske landene. Det politiske skillet mellom de to blokkene i Europa førte til at befolkningen i de to delene vokste opp under svært forskjellige sosiale forhold. Dette kan bety at holdningene til mannsrollen vil være likere innad i Øst-Europa og forskjellig fra holdningene til de øvrige landene i studien. Man kan også se mye lengre tilbake enn dette for å finne historiske forskjeller som kan forklare hvorfor befolkningen i de ulike landene i Europa i dag har ulike holdninger rundt spørsmål knyttet til familien. Flere studier framhever lange tradisjoner med ulik familiestruktur i forskjellige deler av Europa (se for eksempel Ruggles 2009; Hajnal 1982) og hvordan ekteskapsmønstrene i Europa kan spores helt tilbake til middelalderen (Hajnal 1965), som forklaring på hvorfor den europeiske befolkningen til dels har svært ulike holdninger knyttet til verdispørsmål.

I oppgaven finner jeg at variasjonen knyttet opp til spørsmålet om menn må ha barn for å være fullverdige menn varierer i stor grad mellom de ulike europeiske landene. Det er også slik at lite av denne variasjonen forklares ved landenes demografiske trekk, men i større grad av landene. Som enhet representerer de et til dels felles syn på hvor viktig barn er for mannsrollen, riktignok med noe variasjon innad i de forskjellige sosiale gruppene. Derfor vil jeg argumentere for at man må innta et historisk perspektiv for å få med de kulturelle betingelsene som ligger til grunn for den holdningen som innehas av den nåværende

generasjonen. Dette argumentet vil være et gjennomgående tema i denne oppgaven, og vil begrunnes først og fremst av matematikeren John Hajnals teoretiske bidrag på feltet. I tillegg vil jeg benytte flere studier som kan bygge opp under dette argumentet, hovedsakelig innenfor de demografiske temaene; ekteskap, fertilitet og husholdningsmønstre, samt studier som tidligere har målt europeeres holdninger knyttet til verdinormative spørsmål innenfor familien.

1.1 Oppgavens motivasjon

Denne oppgavens tema ligger tett opp til flere forskningsområder. Mange studier har tatt for seg forskjellene på tvers av ulike europeiske land i kjølvannet av den kalde krigen. Studier har tatt opp landforskjeller i både ulike typer atferd, verdier og holdninger og især hvordan utviklingen på disse områdene har vært etter at Europa gikk fra å være delt i to geopolitiske blokker til å få mer åpne landegrenser (Frejka 2008; Kalmijn 2007;). Parallelt med dette har det også i forskningslitteraturen vært et økt fokus rundt menn som omsorgspersoner og hvordan mansrollen har endret seg de seneste tiårene (se for eks. Aarseth 2008; Haavind 2006; Brandth & Kvande 2003).

Min oppgave vil derfor tilføre kunnskap om mansrollen og viktigheten av barn for å bekrefte mansrollen, i en europeisk kontekst. Hensikten med denne oppgaven vil først og fremst være å kartlegge hvordan holdningene til denne påstanden varierer mellom de europeiske landene. Videre er det interessant å se hvorvidt det er sosiale grupper innad i landene som mener dette sterkere enn andre grupper. Dette vil jeg gjøre for å se om det finnes et geografisk mønster som kan si noe om holdningene til denne påstanden i størst grad vises ved landenes geografiske plassering, eller hvorvidt det er den demografiske komposisjonen innad i landene som er mest avgjørende for variasjonen i påstanden som utgjør problemstillingen for denne studien.

Den overordnede motivasjonen for denne oppgaven vil være å gi et bidrag til forståelsen av verdispørsmål innenfor familiesfæren i en europeisk kontekst – her representert ved spørsmålet som går på hvor viktig barn er for mansrollen. Studien vil derfor være et komparativt bidrag til et spørsmål som vil være av interesse for forskere og andre som studerer mansrollen og fedrerollen. Denne studien kan således danne utgangspunkt for mer

inngående analyser hvor man ser nærmere på hva som er avgjørende for at menn skal oppfattes som fullverdig i en befolkning.

Det er også viktig å påpeke at jeg skal ta for meg et meget bredt felt hvor det er svært mange forskjellige aspekter som kan være viktig for å forklare den variasjonen jeg skal fokusere på. For eksempel kan sosiale forhold som religiøs tilhørighet og landenes økonomiske utgangspunkt potensielt være faktorer som er med på å forme befolkningens holdninger til verdspørsmål i familien. Dette er aspekter som jeg ikke vil ta for meg i denne sammenhengen, da mitt hovedfokus vil ligge på en generell, overordnet, kartlegging av hvordan holdningene til mansrollen og viktigheten av barn er i dagens Europa.

1.2 Forskningsspørsmål

Under presenterer jeg tre forskningsspørsmål som skal besvares i oppgaven. Det første spørsmålet er bredt anlagt, mens de to neste forskningsspørsmålene er mer spesifikke. Spørsmålene er:

1. Hvilke variasjoner i betydningen av foreldreskap for mansrollen finnes mellom ulike europeiske land?

Den kulturelle definisjonen av mansrollen kan være svært ulik i de forskjellige landene jeg skal ta for meg. Det kan med andre ord eksistere ulike oppfatninger rundt hva en mann *er* og hva en mann *bør være*. Dette forskningsspørsmålet vil besvares ved å undersøke hvordan fordelingen av den avhengige variabelen ser ut i de enkelte landene, og estimere regresjonsmodeller hvor jeg inkluderer en rekke variabler på individnivå. Jeg kommer tilbake til mulige forklaringer på eventuelle forskjeller senere i oppgaven.

2. Hvordan kan historiske forskjeller mellom landene forklare variasjonen i holdningene til barns betydning for mansrollen?

John Hajnal studerte ekteskapsmønstre i et historisk perspektiv og fant klare forskjeller mellom blant annet ekteskapsmønstre og familiestrukturer i vesteuropeiske og østeuropeiske

land (Hajnal 1956). Finnes det lignende geografiske mønstre i mitt datamateriale? Og kan man da videreføre Hajnals funn til studier gjennomført i dag?

3. På hvilken måte kan individualiseringsprosesser i Europas befolkning være med på å forklare variasjonen i holdningen til barns betydning for mannsrollen?

Studier fra nyere tid viser at befolkningen i østeuropeiske land har endret seg i retning av sine vestlige naboland når det kommer til holdninger rundt ekteskapsmønstre, samboerskap og barnefødsler (se for eksempel Thornton & Philipov 2009). I lengre tid har forskere pekt på hvordan moderniseringen av samfunnet har gjort at tidligere tradisjoner og sentrale samfunnsinstitusjoner har endret eller mistet sin opprinnelige funksjon. Deriblant finner man Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheim som har skrevet mye om nettopp disse temaene (Beck 1992; Beck & Beck-Gernsheim 2002). I oppgaven vil jeg presentere deres individualiseringsteori og knytte den opp til sentrale forskjeller mellom øst- og vesteuropeiske land i lys av mine funn.

1.3 Generations and gender survey

For å besvare forskningsspørsmålene skissert over vil jeg bruke data fra et komparativt, internasjonalt surveyprogram, *Generations and Gender Survey*. GGS er en survey som ligger under *Generations and gender program* (GGP), og er en omfattende spørreundersøkelse om familie, aldring og tilstøtende tema i en rekke europeiske land. Jeg vil i denne oppgaven analysere data fra de land hvor undersøkelsen er gjennomført og hvor dataene er klare for analyse. Følgende ti land er med i min analyse: Belgia, Bulgaria, Estland, Frankrike, Tyskland, Georgia, Ungarn, Norge, Romania og Russland.

I denne undersøkelsen er det samlet inn et bredt spekter av demografiske data, deriblant spørsmål rundt barn, barneomsorg samt holdninger knyttet til barn. Blant disse finner vi også påstanden: ”en mann må ha barn for å være fullverdig mann”, og det er variasjonen i denne påstanden som vil være av hovedinteresse for min analyse.

1.4 Oppgavens struktur

Oppgaven kan grovt sett deles inn i to deler. Først vil jeg, med deskriptiv statistikk, vise hvordan befolkningen i de valgte europeiske landene stiller seg til spørsmålet om menn må ha barn for å være fullverdige menn. Jeg vil skissere opp hvordan dette varierer mellom ulike sosiale grupper i de ulike landene og forsøke forklare på hvilken måte dette varierer. Den andre delen er en komparativ analyse hvor jeg forklarer forskjellene i datamaterialet på tvers av landene. Dette gjør jeg med en lineær regresjonsmodell hvor jeg vil kontrollere for ulike relevante bakgrunnsvariabler. Forklaringen vil basere seg på to innfallsvinkler, den første en historisk forklaring hvor jeg vil anvende John Hajnals teori om det særegene europeiske ekteskapsmønsteret. Denne teorien tar for seg ulike preindustrielle familiefformasjoner og er interessant fordi man i dag ser sporene av det samme mønsteret og jeg vil dermed anvende Hajnals arbeid som forklaring på hvorfor det eksisterer ulike holdninger til barns betydning for mannsrollen.

Den andre forklaringen vil ta utgangspunkt i Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheims teori om individualiseringsprosesser. I følge de har moderniseringen av samfunnet ført til at individene i dag i større grad skaper sin egen livsbiografi. Dette gjør de gjennom noe han omtaler som gjør-det-selv-samfunnet og at individene i mindre grad baserer sine valg og sine liv på grunnlag av gitte rammer som eksisterte i pre-moderne samfunn. Med dette som bakteppe kan man trekke inn studier som viser hvordan befolkningen i østeuropeiske land, og spesielt de yngre generasjoner, nærmer seg holdningene til sine vestlige naboer.

2 Et historisk blikk på Europas familie

Denne oppgaven skal forsøke forklare hvorfor det er variasjoner mellom befolkningen i ulike land sine oppfatninger av betydningen barn har for mansrollen. Forklaringene vil derfor fokusere på den generelle forskjellen landene mellom, forskjeller mellom sosiale grupper innad i de ulike landene og historiske faktorer som har bidratt til disse forskjellene. I denne delen av oppgaven skal jeg ta for meg tidligere forskning som er relevant i denne sammenhengen og som gir et bakteppe for temaet som jeg kan trekke fram senere i oppgaven, da jeg skal diskutere funnene jeg gjør i analysedelen. Den tidligere forskningen vil hovedsakelig fokusere på familien i Europa i en historisk kontekst og vil trekke på de ulike familiekonstellasjonene som har vært dominerende. Videre vil jeg kort presentere hovedtrekkene i den første og andre demografiske overgang samt studier som forteller om reproduksjon av familierelaterte verdier og holdninger. Jeg vil også kort komme inn på studier som omhandler fertilitet og barnløshet.

Min oppgave er i all hovedsak en komparativ oppgave som sikter å forklare hvorfor det er slik at holdningene til barnets viktighet for mansrollen varierer i så stor grad mellom europeiske land. Kjønsroller, familiekonstellasjoner og holdningene rundt dette er et stort tema som det forskes mye på. De senere tiårs forskning har konsentrert seg mye om den lave, og stadig synkende fertiliteten som er gjeldende i alle europeiske land. Flere andre studier har fokusert på ekteskapsmønstre og hvordan dette varierer i tråd med de historiske og politiske skillene i Europa, mens noen multinasjonale studier har sett på konsekvenser av barnløshet og hvordan dette varierer på tvers av europeiske land. Min oppgave vil omfavne de nevnte temaer, mens hovedfokuset vil ligge i å beskrive holdningene til mansrollen og betydningen av barn for mansrollen i de respektive landene.

2.1 Malthus og veien til de demografiske overganger

Thomas R. Malthus teori om befolkningsvekst ble utarbeidet mot slutten av det 18. århundre. Hans hovedpoeng var at mens befolkningsveksten i verden vil kunne vokse eksponentielt, kan matproduksjonen kun vokse lineært, noe som derfor vil innebære at befolkningsveksten, slik han forutså den, ikke vil være bærekraftig for menneskeheten (Winch 1992; James 1989).

Malthus' tekst *an essay on the principle of population* har i ettertid blitt stående som et viktig bidrag innenfor demografisk og økonomisk forskningslitteratur (Winch 1992; Galor & Weil 2000: 808-810; James 1989: 9-15). Hensikten med å inkludere hans arbeid i denne sammenhengen er først og fremst ment som en inngang til drøftingen av den første og andre demografiske overgang, som på mange måter er en videreføring av Malthus tanker. Dette fordi sentrale elementer i disse to overgangene er tema som: befolkningsvekst, fertilitetsmønstre og ekteskapsmønstre (Van de Kaa 2002).

De store demografiske omveltningene som skjedde i etterkrigstiden og på midten av forrige århundre i Europa, har i ettertid blitt kalt *den andre demografiske overgang* (van de Kaa 2003; Lesthaeghe & Surkyn 2004). Den første og den andre demografiske overgang representerer to omveltninger av måten familier dannes og oppløses på, den ser på fertilitetsmønstre og fremveksten av nye samlivsformer. Den første demografiske overgangen regnes omtrent å ha startet på 1800-tallet og framover da Europa gikk inn i en mer moderne tid, hvor levekårene raskt bedret seg og man så tegn til at dette ga synkende fertilitet samtidig som forventet levealder steg. Ideen på denne tiden var at samfunnene rundt om i Europa ville oppleve en mer stabil befolkningsmasse og større forutsigbarhet i familielivet, spesielt så man for seg at kjernefamilien ville feste grepet (Lesthaeghe & Surkyn 2004; se også Ruggles 2009).

Ideen om den andre demografiske overgang ble introdusert på 1960-tallet og framover. Kjennetegnene til denne overgangen handler hovedsakelig om forhold rundt ekteskapsadferd, fertilitet og mer individuelle behov i befolkningen. Ekteskapsalderen ved første inngåtte ekteskap steg og man så samtidig at en større andel skilte seg, sistnevnte faktor var langt mer utbredd i vesteuropeiske land (Lesthaeghe & Neels 2001: 300-332). Samtidig så man at kvinner utsatte graviditeten, noe som førte til lavere fertilitet og gjorde at barnløshet som fenomen ble mer utbredt (Lesthaeghe & Neels 2001: 330-332; Lesthaeghe & Surkyn 2004). I tillegg så man tendenser til at individer distanserte seg mer fra tradisjonelle samfunnsstrukturer som viste seg ved større ønske om autonom hverdag, løsrivelse fra samfunnsorienterte nettverk etc. (Lesthaeghe & Neels 2001). Der hvor den første demografiske overgang i større grad fikk fotfeste blant forskere, har det vært rettet mer kritikk mot den andre demografiske overgang (Van de Kaa 2002; Lesthaeghe & Surkyn 2004). Kritikken mot ideen om denne overgangen gikk blant annet på at dette bare var en forlengelse av den første, eller klassiske, demografiske overgang. Et annet poeng har vært at dette først og fremst var

trender som gjorde seg gjeldende i nordvesteuropeiske land, og derfor ikke kan sies å ha vært en universell demografisk overgang slik som den klassiske (Se for eksempel Cliquet 1991).

2.2 Familien i Europa

Hvis man skal presentere et så stort tema som Europas nyere historie når det kommer til familie, husholdningsmønstre og de ulike familieverdiene som har sprunget ut av dette er det nødvendig med en avgrensning. Det teoretiske grunnlaget for drøftingen av europeisk familiehistorie videre i oppgaven er basert på John Hajnals teori om det særegne europeiske ekteskapsmønsteret, de ulike typene husholdningskonstellasjoner i østeuropeiske og vesteuropeiske land og hvordan dette ga ulike premisser for ekteskapsinngåelse (Hajnal 1965, 1982). Jeg vil derfor først og fremst konsentrere meg om studier som viser på hvilken måte det har eksistert og eksisterer ulike husholdningskonstellasjoner. John Hajnals teori om ekteskapsmønsteret i Europa sier at vesteuropeiske land kjennetegnes ved høy medianalder ved inngåelse av første ekteskap og relativt mange forble enslige gjennom hele livsløpet. På den andre siden, i østeuropeiske land, var medianalderen ved første ekteskapet langt lavere og svært få forble enslige gjennom hele livsløpet (Hajnal 1965). I tidligere arbeid viste Hajnal til forandringer i ekteskapsadferd i europeiske land. Han pekte på hvordan kjønns sammensetningen i henholdsvis byer og på landsbygda samt utdanningsnivå hadde betydning både for andelen som giftet seg og når de giftet seg (Hajnal 1954: 149-152). Et annet sentralt tema i Hajnals arbeid i tillegg til ekteskapsalder er andelen av personer som aldri gifter seg. Senere i oppgaven vil jeg komme nærmere inn på hvordan dette kan knyttes opp til Hajnals teori om det særegne europeiske ekteskapsmønsteret. I en tekst fra 1953 viser Hajnal hvordan andelen som går enslig gjennom hele livsløpet i denne tidsperioden synker for et utvalg av europeiske land. Mer interessant for hans teori er måten han argumenterer for at dette er svært nyttig metodisk sett innenfor studier av ekteskapsadferd, et aspekt som tidligere ikke har vært viet mye oppmerksomhet, i følge John Hajnal (Hajnal 1953: 121-124).

Skillet mellom østeuropeiske og vesteuropeiske land når det kommer til husholdningskonstellasjoner var i følge Hajnal at flerhusholdningen, eller storhusholdningen, var mer fremtredende i østeuropeiske land. Flere par bodde sammen i samme husholdning og kunne derfor flytte sammen i yngre alder på grunn av den økonomiske gevinsten man fikk

gjennom at flere bidro til fellesskapet. I vesteuropeiske land var der mer vanlig med *den enkle husholdningen*, hvor bare et par bodde sammen. Disse parene måtte derfor danne husholdning etter at de hadde bygd seg opp tilstrekkelig kapital, noe de opparbeidet gjennom å arbeide i andre familier, ofte på gårder, i ung alder (Hajnal 1982). Nedenfor vil jeg presentere andre studier som diskuterer utbredelsen av disse dikotome husholdningstradisjoner. Hajnals arbeid er hyppig sitert og blir ofte anvendt i demografiske studier som omhandler familiemønstre, og særlig i europeisk kontekst. Arbeidet har også blitt mye kritisert, nedenfor vil jeg også trekke fram noen kritiske røster til Hajnals arbeid.

Mye av diskusjonen rundt Europas familiehistorie dreier seg om utbredelsen av flerhusholdningen versus den enkle husholdningen. Steven Ruggles begynner sin artikkel, *stem families and joint families in comparative historical perspective* (2010) med en tredeling av familiestrukturer introdusert midt på 1800-tallet av Frederic Le Play. *Joint family* – flerhusholdningen, karakteriseres av at alle sønnene jobbet på gården eller innad i familien før gården ble for liten til å brødfø alle familiemedlemmene. Le Play hevder dette var mest fremtredende i Øst- og Sentral-Europa. *Stem family* – odelsfamilien, karakteriseres av at alle barna foruten den eldste forlater hjemmet før voksenalderen og danner sine egne familier, hvor det eldste barnet overtar familiebedriften eller gården og tar seg av sine foreldre. Denne familieformen var dominerende i store deler av Europa under jordbrukstiden. Den tredje formen Le Play omtalte var den ustabile familien – senere kalt kjernefamilien. Le Play beskrev denne familieformen midt på 1800-tallet, da denne formen ble mer og mer fremtredende, som en stadig voksende familieform som ble drevet fram av de økonomiske og sosiale omveltningene som skjedde på den tiden (Ruggles 2010: 564-565). I Ruggles egen definisjon av de to hovedfamilietyperne, som var dominerende på slutten av 1800-tallet, skiller han mellom de familier hvor mer enn et av barna ble boende etter ekteskapet som *joint families* og familier hvor bare et av barna ble boende etter ekteskapet som *stem families* (Ruggles 2010: 566).

I en annen artikkel av Ruggles (2010) kritiseres Hajnal og andre som har basert seg på Hajnals arbeider for å feiltolke i hvor stor grad det nordvesteuropeiske husholdningsmønsteret var unikt. Ruggles hevder at Hajnal tar feil i utbredelsen av den enkle husholdningen i nordvesteuropeiske land, han mener for det første at denne familieformen fantes i stor grad også i nordamerikanske samfunn og for det andre at det var langt flere storhusholdninger i

nordvesteuropeiske samfunn enn hva som har blitt sagt tidligere (Ruggles 2009, 2010). Ruggles hovedargument for dette stammer fra en analyse hvor han kontrollerer for sysselsetningen i jordbruket, noe som han peker på at mangler i andre studier som hevder det motsatte (Ruggles 2010: 563-563, 567). Sigfried Gruber & Mikołaj Szoltysek (2012) moderer denne debatten i sin artikkel hvor de peker på at verken Ruggles eller de som følger Hajnals teorier kan være så hardnakket i sin argumentasjon rundt den geografiske utbredelsen av de ulike husholdningskonstellasjonene. De kritiserer Ruggles for å støtte seg for mye på sin økonomiske vinkling i sine analyser og hevder på sin side at temaet krever en langt mer inngående modell for å kunne avgjøre i hvor stor grad flerhusholdningen var framtreddende i europeiske samfunn de siste århundrer (Gruber & Szoltysek 2012).

2.2.1 The institution of service

ved siden av å forfølge hvilke husholdningskonstellasjoner som dominerte har det også vært en lang diskusjon rundt det unike ved det nordvesteuropeiske ekteskapsmønsteret. Det er umulig å diskutere hvilke husholdninger mennesker levde i uten å komme inn på inngåelsen av ekteskap, fordi disse elementene unektelig henger sammen. Diskusjonen her dreier seg i stor grad om det samme som ovenfor, hvorvidt mønsteret for nordvesteuropeiske land er unikt og forklaringen på hvorfor det var unikt. Peter Laslett underbygger i sine arbeid (se for eksempel Laslett 1977) Hajnals teori om at mennesker i nordvesteuropeiske land giftet seg senere enn i sine østlige naboer. En av hovedgrunnene som trekkes fram i flere studier, inkludert Laslett, er tradisjonen med tjenerskapet. Omtalt i John Hajnal sitt forfatterskap som *the institution of service* var dette på mange måten veien til, og grunnen til, senere ekteskapsinngåelse. Unge mennesker flyttet ut av sine familier og arbeidet rundt hos andre familier, enten det var på gårder på landsbygda eller i storbyen, til de hadde akkumulert nok kapital til å danne en egen familie (Laslett 1977, Hajnal 1982). Utbredelsen av denne tradisjonen er godt dokumentert og er essensiell i forståelsen av det europeiske ekteskapsmønsteret. Katharine Lynch (1991) omtaler denne skikken som hovedgrunnen til at mennesker i nordvesteuropeiske land giftet seg senere, hennes studie baserer seg i stor grad på analyser fra Storbritannia. Hun føyer seg dermed inn i rekken av de som støtter Hajnals teori, selv om hun i sin studie sporer ekteskapsmønsteret litt kortere tilbake i tid enn hva Hajnal selv gjorde. Hun argumenterer for at tjenerskapet førte til at mange flyttet fra landsbygda og inn til de større byene, arbeidet deres her førte til at mange unge mennesker ikke "rakk" å gifte seg

før de var kommet godt inn i tjuårene (1991). Fraværet av denne skikken i østeuropeiske land vil derfor være av stor betydning i forklaringen av hvorfor de giftet seg i tidligere alder. Beatrice Moring har konsentrert seg om utbredelsen av denne skikken i nordiske land. Et interessant poeng hos henne er at andelen kvinner i tjenerskapet var høyere enn for menn i danske, norske og svenske samfunn og samtidig at denne skikken ser ut til å ha gått på tvers av sosiale lag (Moring 2003).

2.3 Reproduksjon av verdier og ekteskapets styrke

En annen studie som tar for seg historiske forskjeller mellom land i Europa er Lesthaeghe og Neels (2001). Deres arbeid fokuserer på hvorvidt den kulturelle atferden har forandret seg eller har vært stabil i tre europeiske mellom de to store demografiske paradigmen; henholdsvis den første og andre demografiske overgang¹. Studiens anvender en modell som måler atferdsforandring ved samfunnets forutsetninger, vilje og evne til forandring. Deres funn viser at landene har forandret den kulturelle atferden i løpet av den gitte tidsperioden, men det er tydelige regionale forskjeller innad i landene som viser at demografiske kjennetegn for regionene reproduseres fra generasjon til generasjon (Lesthaeghe og Neels 2001). Eksempler fra Frankrike viser en sterk korrelasjon mellom 1980-tallets andel barn født utenfor ekteskapet og 1800-tallets ekteskapsmønstre i de samme regioner. Like funn er gjort for mål på religiøs tetthet samt historiske forskjeller for inngåelse av ekteskap og politisk overbevisning (Lesthaeghe og Neels 2001: 353-355).

Andre studier har fokusert på de samme historiske forskjeller, med direkte utgangspunkt i Hajnals funn. Matthijs Kalmijn (2007) studerte ekteskaps, samboerskap og skilsmissemønstre med et tallmateriale fra 30 europeiske land på 1990-tallet. Kalmijn argumenterer for at samlivsmønstrene i Europa i løpet av 1900-tallet ikke nødvendigvis bare forklares ved trendmessige variasjoner som følge av den andre demografiske overgang, men søker heller en overordnet forklaring hvor han samler variasjonene i fertilitet og samlivsmønstre under styrken til ekteskap (Kalmijn 2007). Det Kalmijn derfor sier er at ekteskapets posisjon i de ulike landene vil være en avgjørende faktor for hvordan variasjonene i de nevnte demografiske trekkene vil variere. Blant flere formulerer Kalmijn en hypotese om at

¹ Fra Engelsk First demographic transition & Second Demographic Transition

ekteskapet har, og har hatt, en sterkere posisjon øst for Hajnallinjen. Hans funn og konklusjon rundt dette er at de forskjeller beskrevet av Hajnal står like sterkt i hans datamateriale. Dermed ser man også at Hajnals funn om at en større andel av befolkningen forblir enslig gjennom livsløpet kan styrkes av Kalmijns forklaring om ekteskapets posisjon i østeuropeiske land.

2.3.1 Synkende fertilitetsnivå i europeiske land

Ved tusenårsskiftet var de europeiske fødselsratene på sitt laveste siden den andre verdenskrig (Frejka 2008: 139-167). Senere i oppgaven vil jeg presentere min analyse som går på holdningen til hvorvidt menn burde ha barn, derfor vil det være interessant med en kort gjennomgang av hvordan fertilitetsnivået er i dagens Europa. I grove trekk var fødselsratene lave i Sentral- og Øst-Europa i etterkrigstiden, mens resten av Europa hadde høyere rater. På 1970- og 80-tallet snudde trenden, da fødselsratene steg i Sentral- og Øst-Europa mens de sank i resten av Europa, mens utviklingen de senere tiår har vist en nedgang for hele kontinentet (Frejka m.fl. 2008 139-167). Utviklingen de senere tiår viser at Europa har gått fra mange land over reproduksjonsnivå til svært få over og mange på et lavt nivå, mens enkelte befinner seg på et nivå som kalles *lowest-low*². Det var først Spania og senere Italia hvor lavest-lav nivået ble observert i Europa og senere har dette spredd seg til Sentral- og Øst-Europa, hvor det er mest fremtredende i dag (Billari 2005).

Forklaringene på hvorfor man opplever disse lave nivåene er flere. Det er slik at medianalderen for når kvinner får sitt første barn har økt siden 80-tallet (Billari 2005; Frejka. 2008). Utsettelsen av barnefødsler er derimot ikke den eneste grunnen til at det totale fertilitetsnivået har sunket. Fortsatt er det slik at mange kvinner, spesielt i Øst-Europa, får barn i tidlig alder. Riktignok har dette steget de senere tiår, men det er også slik at mange av disse kvinnene bare får ett barn, der det tidligere var mer vanlig med to eller flere (Perelli-Harris 2005). Det at mange kvinner utsetter tidspunktet for sitt første barn skyldes at mange vil flytte ut av hjemmet, fullføre utdanning og være etablert før de begynner på familielivet. Man ser også at færre enn før gifter seg, og samboerskap er mer vanlig samtidig som også dette er noe som påbegynnes i senere alder enn tidligere (Billari 2005). Konsekvensen er at

² Lowest-low viser til et nivå under 1,3 fødte barn pr. Kvinne (Billari 2005)

fertilitetsnivået synker som et resultat av at man utsetter barnefødsler, mange får bare ett barn og flere ender opp med null barn.

2.3.2 Flere forblir barnløse og dette gjelder i størst grad menn

fertilitetsforskningen har også i stor grad konsentrert seg om fenomenet barnløshet de siste tiårene. Lavere fertilitet vil nødvendigvis bety at færre blir foreldre, og trenden i Europa er at dette gjelder menn i større grad enn kvinner (Skrede 2004; Toulemon 1996). Trude Lappegård og Marit Rønsen har funnet at sannsynligheten for å bli far i Norge er større for menn med høyere sosioøkonomisk status enn menn med lavere sosioøkonomisk status (Lappegård og Rønsen 2011). Samtidig er det slik at høyt utdannede menn har større sannsynlighet for å få barn nummer to med samme partner, mens menn med lavere utdanning har større sannsynlighet for å få ingen barn og større sannsynlighet for å få barn nummer to med en annen partner (2011). Det eksisterer med andre ord en sosioøkonomisk skjevhet i sannsynligheten for å få barn for menn.

Interessant i denne sammenhengen er hvordan viktigheten av å få barn med tanke på studiens problemstilling, hvorvidt menn må ha barn for å være fullverdige menn. Allan Puur m.fl. (2008) har gjennomført en studie hvor de ser på menns ønske om barn i Europa. De tar for seg utfordringen ved nye samlivsformer, den økende skilsmisseraten og ser samtidig dette i lys av land hvor fertilitetsnivået er skremmende lav. Funnene deres dreier seg i hovedsak om en bekreftet hypotese som går på at menn som stiller seg mer positivt til likestilling mellom kjønnene i større grad ønsker seg barn, og at de ofte ender opp med flere barn sammenliknet med menn som har stiller seg mindre positivt til likestilling blant kjønnene (Puur m.fl. 2008).

2.4 Europa i to blokker

Fram til nå har jeg presentert noen studier som tar for seg forskjeller mellom Vest- og Øst-Europa. Mest vekt har jeg lagt på temaer som er relevante i denne sammenhengen, som ekteskapsmønstre, husholdningsmønstre og fertilitetsmønstre. Den neste studien jeg vil trekke fram er nødvendigvis ikke like relevant hva gjelder tema, men den har likevel et svært interessant poeng i og med at den viser til store forskjeller mellom landene som utgjør Vest-

Europa og Øst-Europa, et poeng som vil være gjennomgående for hele denne oppgaven. Alain Monnier og Jitka Rychtarikova gjennomførte i 1992 en massiv studie hvor de trekker på et stort datamateriale som viser til store demografiske forskjeller innenfor forventet levealder, fertilitet, ekteskapsmønstre og andelen som skiller seg, dødelighet og flere tilstøtende tema (Monnier og Rychtarikova 1992). Et av studiens hovedpoeng er at disse forskjellene skjøt fart på 1960-tallet og fram til studien ble publisert. Forskjellene gjør seg mest gjeldende ved at de vesteuropeiske landene har hatt positiv utvikling på de sosiale indikatorene, mens trenden i østeuropeiske land var mer i retning av stagnasjon eller at det utviklet seg i saktere tempo (1992: 156-157).

En nyere studie som igjen tar opp mitt poeng om et splittet Europa er en fersk masteroppgave som tar for seg livstilfredsheten i Europa, basert på tall fra European Social Survey (Jortveit 2012). Jortveit viser til relativt store forskjeller i sosiale indikatorer som autonomi, tillit og tilhørighet blant den europeiske befolkningen hvor vesteuropeere scorer langt høyere enn østeuropeere på de alle fleste av disse subjektive målene (Jortveit 2012).

2.4.1 Moderniteten – østeuropeere i retning av vesteuropeiske verdier.

Et annet interessant perspektiv er hvorvidt østeuropeere, og da især de yngre generasjoner, viser tegn til en adoptering av vesteuropeiske idealer. Thornton & Philipov (2009) studerte hvordan ekteskap, samboerskap, og fertilitetsmønstre har forandret seg i øst- og sentraleuropeiske land de senere tiår. De hevder at disse landene har forandret sine holdninger til familieinstitusjonen og adoptert et mer vesteuropeisk verdsett som følge av åpningen av det geopolitiske skillet som delte Europa i etterkrigstiden. Demografiske trekk som fertilitet og andelen som gifter seg (og ikke gifter seg) i Sentral og Øst-Europa har ifølge Thornton & Philipov nærmet seg vesteuropeiske standarder i løpet av relativt kort tid. Videre viser de til studier som er gjennomført for mange av landene i regionen som viser at holdinger til ekteskapsinstitusjonen og holdningen til hvorvidt personer behøver barn har nærmet seg de tilsvarende rapporterte holdningene for land i Vest-Europa. Gjennom et idealistisk perspektiv hvor vesteuropeiske land blir sett på som mer moderne og avansert hevder artikkelforfatterne at de østeuropeiske landene fikk øynene opp for vestlige idealer og levesett mot slutten av sovjetunionens tid og ønsket det samme for seg selv. Samtidig falt pro-natalistiske ordninger i flere av de østeuropeiske landene bort som følge av økonomiske nedgangstider (2009). Videre

sier artikkelforfatterne at kombinasjonen av disse og flere faktorer dermed førte til en implementering av vesteuropeiske verdier og holdninger da Europa åpnet seg opp tidlig på 1990-tallet. Dette har ført til demografiske endringer i ekteskaps- og samboerskapsmønsteret samt barnefødselsmønsteret i øst og sentraleuropeiske land i retning av vesteuropeiske standarder (2009). Denne artikkelen tar forøvrig utgangspunkt i et rammeverk som tilsier at personer i østeuropeiske land ønsket seg den vesteuropeiske levestandarden da de politiske grensene ble åpnet. Dette behøver ikke nødvendigvis ha vært tilfellet.

En annen studie som sammenligner grunnleggende verdier mellom det nevnte geopolitiske skillet er Schwartz og Bardi (1997). Med utgangspunkt i nasjonale studier gjennomført i tiden før Sovjetunionens oppløsning ser artikkelforfatterne på forskjeller innad i østeuropeiske land og mellom Vest- og Øst-Europa. Utvalget her er lærere og elever på videregående skole fra henholdsvis ni østeuropeiske og 12 vesteuropeiske land. Studien bruker en indeks basert på en rekke holdningsspørsmål og bakgrunnen for studien er hvorvidt landene i Sovjetunionen er like som følge av en indoktrinering av kommunistiske verdier og hvordan landene skiller seg fra holdninger i Vest-Europa. Blant flere forskjeller finner artikkelforfatterne de største forskjellene mellom vest og øst i målet for konservatisme; Befolkningen i de østeuropeiske landene viser seg langt mer konservative blant annet i synet på viktigheten av tradisjoner og familien som institusjon (Schwartz & Bardi 1997). Konklusjonen deres er at det tilsynelatende finnes større forskjeller mellom befolkningen i østeuropeiske og vesteuropeiske land enn det gjør blant landene som tidligere utgjorde Sovjetunionen

3 Teori

I dette kapittelet vil jeg presentere de to teoretiske hovedbidragene som vil danne utgangspunktet for diskusjonen i oppgaven og mine funn. Så langt i oppgaven har jeg presentert leseren for oppgavens tema, i tillegg til en gjennomgang av tidligere forskning hvor jeg viste til studier som vil være relevant med tanke på oppgavens problemstilling og inn mot drøftingen av resultatene fra analysen som vil bli presentert senere. Hensikten med teorikapittelet vil først og fremst være å gi oppgavens tema en teoretisk forankring og det jeg presenterer her vil være selve bærebjelken i drøftingen av oppgavens funn. I løpet av kapittelet vil jeg også trekke inn eksempler fra den øvrige forskningslitteraturen for på den måten å aktualisere teorien opp mot oppgavens tema. I løpet av kapittelet vil jeg presentere de teoretiske bidragene fra John Hajnal og Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheim. Jeg vil samtidig trekke inn aspekter ved deres teorier som i etterkant har blitt kritisert, ettergått og utfordret av andre bidragsytere.

Det første teoribidraget er John Hajnals teori om det særegne europeiske ekteskapsmønsteret som tar for seg familiens historie i Europa og vil anvendes inn i en forklaring på hvorfor det er slik at vi ser disse grunnleggende forskjellene i holdningene til familierelaterte spørsmål blant befolkningen i de ulike europeiske landene. Hajnals hovedverk ble publisert i 1965 og har i etterkant dannet grunnlaget for mange ulike demografiske studier som forsøker forklare hvorfor vi ser såpass store ulikheter mellom europeiske land, innenfor felt som fertilitetsforskning, holdningsspørsmål, ekteskapsstudier etc. Riktignok har Hajnals arbeid møtt kritikk på flere punkter, noe jeg vil utdype senere i kapittelet. Kapittelet vil hovedsakelig basere seg på to av Hajnals tekster; *European marriage patterns in perspective (1965)* og *two kinds of preindustrial household formation systems (1982)*.

John Hajnal sitt arbeid og teori om det særegne europeiske ekteskapsmønsteret kan anvendes til flere ulike perspektiver. Innenfor forskningslitteraturen kan Hajnals arbeid sies å bygge på arbeidet av demografen Thomas R. Malthus. Hans berømte verk: *An essay on the principle of population*, ble først publisert i 1797 (Winch 1992). Det økonomiske perspektivet som hevder at Europas økonomiske suksess og hegemoni i de foregående århundrene blant annet kan ses i lys av en unik familieøkonomi som ga ulike premisser for familiedannelse og verdiskapning i

det vesteuropeiske samfunnet er sentrale elementer i Hajnals arbeid. Dette arbeidet bygger på mange måter videre på ideene fra Malthus' teori om sammenhengen mellom befolkningsøkning og matproduksjon (Winch 1992; James 1989; Solheim 2012: 31-41). Jeg vil derimot ikke fokusere mye på dette økonomiske perspektivet i denne sammenhengen, selv om dette kunne vært et interessant bidrag, spesielt med tanke på Hajnals utgreiing om praksisen rundt "life-cycle services". For meg vil det være mest fruktbart å ta for meg hvordan det særegne ved nordvesteuropeiske familier historisk sett kan ses i sammenheng med hvordan dette skapte et stort skille til østeuropeiske land. Dette skillet har vedvart fram til dagens Europa og man kan gjenkjenne det samme mønsteret blant annet i holdningen til verdispørsmål innenfor familiesfæren.

Det andre teoribidraget vil være Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheim sine arbeid om individualisering og den institusjonelle individualiseringen av samfunnet. Hovedvekten vil ligge på essaysamlingen *Individualization: Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences* (2002), med supplerings av andre tekster skrevet av Beck og/eller Beck-Gernsheim, deriblant elementer av Ulrich Becks teoretiske bidrag fra 1992; *Risk Society: Towards a New Modernity* (Beck 1992). Ideen om *risikosamfunnet* har sitt utspring noen tiår tilbake hvor flere, deriblant Beck og Anthony Giddens (Se for eks. Giddens 1991), formulerte tanker om at moderniseringsprosessene har kommet dithen at menneskene i større grad utsettes for større risiko gjennom at samfunnet beveger seg i stadig raskere tempo og at man er villig til å ta større risiko for å oppnå sine mål enn man gjorde i tidligere samfunn (Beck 1992; Giddens 1991). Individualiseringen av samfunnet og ideen om at menneskene i dag i større grad skaper sin egen livsbiografi kommer sterkt fram i Becks verker, og jeg vil i stor grad dreie diskusjonen rundt denne ideen. Med bakgrunn i mine funn som sier at befolkningen i Europa er veldig delt når det kommer til spørsmålet om hvor viktig barn er for mannsrollen vil det være interessant å se på hvilken måte man kan knytte Beck og Beck-Gernsheim sine teorier opp mot dette spørsmålet. Teorier om det moderne samfunnet, hvorvidt de er pessimistiske eller optimistiske, dreier seg ofte om en raskere og mer fragmentert hverdag. Institusjonene forandrer form og mange roper ut om verdiforfall. Hvordan spiller dette inn på holdningsmessige spørsmål omkring familien?

3.1 Teorier valgt og teorier valgt bort

Når man leser problemstillingen og innledningen til denne oppgaven vil mange kanskje bli overrasket over fraværet av teorier om maskulinitet eller forskning som sier noe om verdien av et barn. Noen vil kanskje tenke at man umulig kan studere viktigheten av barn for mannsrollen uten en gjennomgang av mannsrollen i Europa. Jeg anerkjenner at dette kan være sentrale elementer hvis man skal uttale seg om hvorfor befolkningen i noen land mener at det er essensielt at menn har barn hvis de skal være fullverdige menn, mens befolkningen i andre land tenker nesten motsatt. Jeg har flere argumenter for hvorfor dette ikke nødvendigvis er viktige elementer i denne oppgaven. Hovedmålet med denne oppgaven er først og fremst å vise hvor stor forskjell det er i svarene til befolkningen i de ulike landene, Deretter skal jeg forklare denne forskjellen. Med tanke på hvor mange land som er involvert i studien, og hvor like og ulike disse landene er, opplever jeg at det er mer hensiktsmessig med en historisk forklaring som kan vise til grunnleggende forskjeller som har eksistert i lang tid.

3.2 Det europeiske³ ekteskapsmønsteret

John Hajnal skrev i 1965 *European marriage patterns in perspective* (Hajnal 1965) hvor han med et rikt datamateriale, som strekker seg over flere århundrer, viser hvordan det europeiske ekteskapsmønsteret er unikt i verdensammenheng.

The marriage pattern of most of Europe as it existed for at least two centuries up to 1940 was, so far as we can tell, unique or almost unique in the world. There is no known example of a population of non-european civilization which has had a similar pattern (Hajnal 1965: 101)

Ekteskap er av Hajnal definert som følgende: inngåelse av en pakt som er anerkjent som skikket til unnfangelse og oppfostring av barn i et samfunn (1965: 105). Denne definisjonen er en bred tilnærming til ekteskap, som forfatteren selv påpeker, men vil være nyttig i en

³ Hajnal bruker *europeisk* om det vi i dag kjenner som Vest-Europa. Øst- og søreuropeiske land inngår derfor ikke i denne betegnelsen. For å lette arbeidet med å gjengi hans tekst vil jeg også benytte denne omtalen.

sammenheng hvor man sammenligner datamateriale fra alle verdenshjørner. En annen fordel med en såpass bred tilnærming vil være at den treffer alle grupper i et land hvor det kanskje eksisterer flere former for ekteskapsinngåelse, og den kan være hjelpelig i land hvor det eksisterer en diskrepans mellom det myndighetene anser for å være gift og anseelsen i befolkningen generelt, i følge Hajnal (Hajnal 1965). Videre trekker Hajnal fram to konkrete trekk som definerer det europeiske ekteskapsmønsteret som vil ligge til grunn for den videre diskusjonen om det unike ved det europeiske ekteskapsmønsteret: (1) høy alder ved inngåelsen av ekteskap og (2) en høy andel av personer som aldri gifter seg (1965: 101).

En stor del av datamaterialet til Hajnal som er relevant for denne oppgaven, og da tenker jeg på europeiske land, strekker seg fra middelalderen fram til starten av forrige århundre. Tilbake i tid går Hajnal så langt som til middelalderen for enkelte land, eller deler av land. Mønsteret er veldig synlig; medianalderen til personer som giftet seg i europeiske land er langt høyere for begge kjønn sammenlignet med medianalderen til personer som giftet seg i østeuropeiske land. I en tekst fra 1982, *two kinds of preindustrial household formation system* (Hajnal 1982), opererer Hajnal med følgende aldersinndeling for de to europeiske blokkene; det europeiske mønsteret kjennetegnes ved at medianalderen for menn ved inngåelse av første ekteskap er over 26 år, og for kvinner over 23 år. For sør- og østeuropeiske land er medianalderen under 26 år for menn og under 21 år for kvinner⁴ (1982: 452).

Den andre delen av premisset for hvorfor det europeiske mønsteret er unikt er andelen enslige i befolkningen. Dette er illustrert i teksten med tabeller hvor den europeiske befolkningen er delt inn i land og tre alderskategorier; henholdsvis 20–24, 25–29 og 45–49. Ideen her er at de to første alderskategoriene skal vise at det er færre enslige i østeuropeiske land allerede i ung alder. Samtidig som tabellen også viser selve brytningspunktet for når personer gifter seg, som da vil være på et tidligere tidspunkt i østeuropeiske land. Den siste alderskategorien illustrerer personer som ikke har giftet seg ved fylte 45–49 år og som derfor kan tolkes som, i følge Hajnal, personer som aldri vil gifte seg og dermed forbli enslig gjennom hele livsløpet (Hajnal 1965: 101–103).

⁴ I teksten fra 1982 omtaler Hajnal forskjellene i aldersnivået ved inngåelse av ekteskap med utgangspunkt i hvilke husholdningskonstellasjoner som kjennetegnet de ulike delene av Europa, men i samme tekst kommenterer han hvordan dette følger samme geografisk inndeling som i teksten fra 1965.

Tabell 3.1 Andelen enslige menn og kvinner i utvalgte europeiske land rundt år 1900 etter aldersgrupper, tall i prosent.

	Menn			Kvinner		
	<i>20–24 år</i>	<i>25–29 år</i>	<i>45–49 år</i>	<i>20–24 år</i>	<i>25–29 år</i>	<i>45–49 år</i>
Belgia	85	50	16	71	41	17
Frankrike	90	48	11	58	30	12
Tyskland	91	48	9	71	34	10
Norge	86	54	11	77	48	18
Ungarn	81	31	5	36	15	4
U.S.S.R.	51	18	3	28	9	4

Hentet fra mer utfyllende tabell i Hajnal (1965: 102–103).

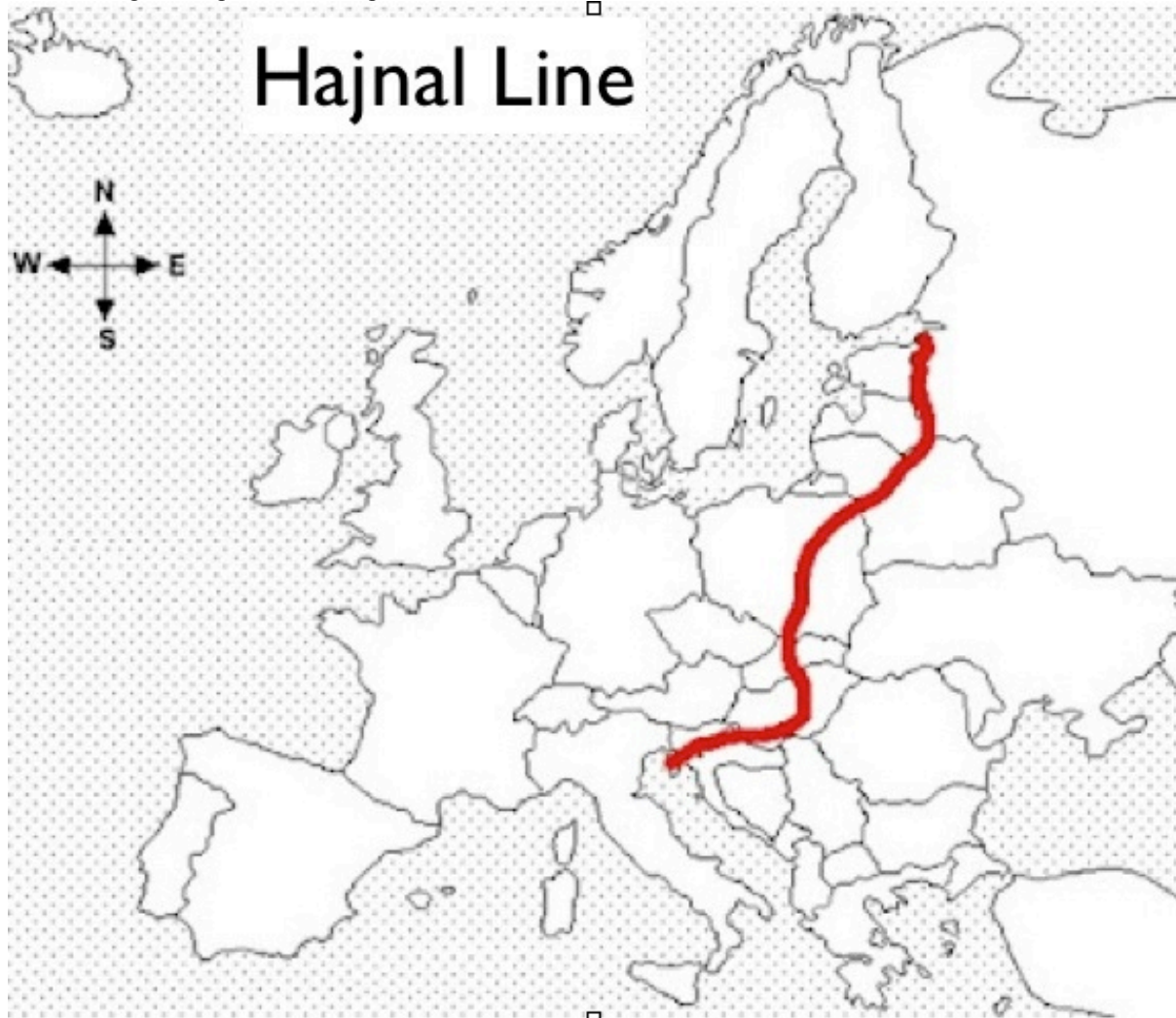
Landene i denne tabellen er valgt ut på bakgrunn av at disse også er med i min analyse, men er først og fremst ment som en illustrasjon på mønsteret som Hajnal presiserer i sin tekst. Unntaket her er selvfølgelig Sovjetunionen som ikke lengre eksisterer, men som samtidig var en union som involverte flere av de landene jeg har med i min analyse.

Som man ser i tabellen utkrystalliserer det seg et mønster som gjør seg gjeldende i de to siste alderskategoriene. Langt færre er enslige i østeuropeiske land blant menn i alderen 25–29 år. Dette mønsteret er enda mer tydelig blant førtiåringene, hvor fem prosent eller færre forblir enslige gjennom hele livsløpet. For kvinner er mønsteret likt, men vi ser at andelen som er enslige i de ulike kategoriene er langt lavere. Dette skyldes at kvinner gifter seg i yngre alder, og dette er spesielt gjeldende for de to østeuropeiske landene som er representert i tabellen. I teksten kan man som sagt se en mer utfyllende tabell, men mønsteret er analogt med det utdraget som jeg har presentert her. Hajnal nevner i teksten at man like gjerne kunne basert seg på bare noen få land som eksempler, fordi mønsteret er så tydelig ulikt mellom de to europeiske blokkene (1965: 101-102).

Budskapet i Hajnals (1965) tekst er i innledningen ganske tydelig; det er en stor forskjell i ekteskapsmønsteret mellom europeiske land sammenlignet med østeuropeiske land og verden for øvrig og denne forskjellen har eksistert i flere århundrer. Hajnals utbrodering om disse geografiske forskjellene i europeiske kontekst kulminerer i det som i ettertid har blitt *the Hajnal line*, Hajnallinjen (Hajnal 1965, 1982). Dette er en tenkt linje som deler Europa i to

og som symboliserer, blant annet, et skille mellom det europeiske ekteskapsmønsteret og det østeuropeiske mønsteret. Linjen strekker seg fra St. Petersburg, Russland til Trieste, Italia i sør (Hajnal 1965).

Figur 3.15 Hajnallinjen: den symbolske linje som i følge John Hajnal adskiller Øst-Europa og verden for øvrig fra det særegne europeiske ekteskapsmønsteret

Hentet fra Geo Currents⁶

⁵ Det eksisterer flere ulike versjoner av denne linjen vist på ulike kart. Noen er tegnet rett og andre følger de nåværende eller daværende landegrensene for de land som henholdsvis er øst eller vest for denne tenkte linjen. John Hajnal la ikke ved et lignende kart i sin originaltekst, og følgelig hersker det noe uenighet om nøyaktig hvor denne linjen skulle trekkes på et kart. Spesielt gjelder dette for de baltiske landene som demografisk sett hører til øst for linjen. Poenget mitt med å inkludere denne figuren er hovedsakelig for å gi leseren et bedre bilde av hvordan Hajnal så for seg det delte Europa.

⁶ <http://geocurrents.info/geonotes/lines-on-the-map-the-hajnal-demographic-divide>

3.2.1 Et ulikt ekteskapsmønster – storhusholdningen og den enkle husholdning

I Hajnals tekst fra 1982 hevder han at Europa i de foregående århundrer var mer eller mindre dominert av to ulike husholdningskonstellasjoner, henholdsvis *joint households* og *simple households* (Hajnal 1982). Den andre typen forekom, i følge Hajnal, i langt større grad i nordvesteuropeiske land og i svært liten grad i øvrige land i Europa. Premissene for de to ulike husholdningstypene er tett bundet sammen med hva jeg har presentert i de to foregående kapitlene og vil bli diskutert senere i oppgaven og landene som inngår i nordvesteuropa i denne sammenhengen er: de skandinaviske landene med Island, de Britiske øyer, Be-Ne-Lux-landene, store deler av Tyskland og de nordlige delene av Frankrike (1982: 449). I følge Hajnal er det tre regler som inngår i definisjonen av den enkle husholdningen som var dominerende i nordvesteuropeiske land; (1) senere ekteskapsinngåelse for begge kjønn, jamfør medianalder presentert ovenfor; (2) etter ekteskapsinngåelse danner paret en egen husholdning hvor det typisk var mannen som var overhode; (3) før ekteskap var det vanlig at unge mennesker sirkulerte mellom andre husholdninger som tjenerskap. For storhusholdningen var disse tre reglene gjeldende; (1) tidlig ekteskap for begge kjønn, jamfør medianalder presentert ovenfor; (2) et nygift ungt par flytter sammen enten i en husholdning med et eldre ektepar, med enslige (ofte enkmann eller enke) eldre personer eller den unge nygifte kvinner flytter inn i en husholdning hvor mannen allerede er bosatt; (3) husholdninger med flere ektepar kan danne nye, mindre, husholdninger, men da alltid med mer enn et par (Hajnal 1982: 451–453).

Slik som det er presentert ovenfor foreligger inndelingen som en rigid modell, noe som ikke nødvendigvis passer med realiteten. Dette anerkjenner og påpeker Hajnal selv i teksten, begge disse formene for husholdninger var til stede alle steder i Europa, men den enkle husholdningen var dominerende i nordvesteuropeiske land og storhusholdningen var dominerende i østeuropeiske land. Et annet punkt verdt å nevne under dette er at Hajnal i denne teksten har basert seg på et utvalg av de landene som inngår i det europeiske ekteskapsmønsteret og ikke hele spekteret. Dette har ifølge forfatteren selv to grunner. Den første grunnen er mengden av og kvaliteten på dataene, som da ikke var tilfredsstillende for deler av Frankrike, Italia og Spania. Den andre grunnen er at deler av noen land, for eksempel Finland og de baltiske landene alle har områder som ikke viser samme grad av det nevnte

ekteskapsmønsteret, og denne sammenhengen ikke oppfyller de sett av regler nevnt ovenfor (1982).

3.2.2 Tjenerskapet og premissene for familiedannelse

Et annet viktig aspekt ved Hajnals teori om utbredelsen av den enkle husholdningen er kulturen rundt den utstrakte bruken av tjenerskap i den nordvesteuropiske familie. *Servants* sirkulerte gårder, som oftest i ung alder, og tilbød sin arbeidskraft til andre familier mot betaling og innlosjering (Hajnal 1982). Hajnal mener at tjenerskapet var en viktig del av husholdningen i det pre-industrielle nordvestlige Europa, og at dette fenomenet kun eksisterte i denne delen av verden i såpass stor utbredelse (1982: 452, 470–481). Det er viktig å påpeke at *servants* og min oversettelse, tjenerskapet, ikke refererer til bruken av tjener slik vi kjenner begrepet i dagligtalen. Denne arbeidsformen var ikke utelukkende basert på velstående familier som benyttet arbeidskraft fra lavere sosiale lag, men en mer universell praksis som omfattet alle samfunnslag (1982).

Tjenerskapet var en integrert del av familien hvor man tjenestegjorde. Man bodde under samme tak, tok del i måltidene og var underlagt husets herre mens man arbeidet på kontrakter av en viss varighet. Praksisen var like utbredt blant kvinner så vel som av menn. Det var også svært vanlig at personer arbeidet i flere familier på ulike tidspunkt (1982). Dette var som sagt en utbredt virksomhet, dominert av unge mennesker, og kan ses på som en fase i livet mellom ungdomstiden og inngangen til egen familiedannelse. Ordningen, slik den fungerte i det pre-industrielle Europa, opphørte i det personer giftet, seg og da følgelig dannet sin egen husholdning (1982). Utbredelsen av tjenerskapet som, andel av befolkningen, var i følge Hajnal alltid over seks prosent og ofte over ti prosent av den totale befolkningen på generell basis. Tallmateriale fra utvalgte land viser at omtrent halvparten av befolkningen på ett eller annet stadium av livet arbeidet som tjenerskap (1982: 472–474). Utstrekningen av denne skikken er også godt dokumentert i to foregående nevnte studier, hvor artikkelforfatterene også tar for seg hvor stor andel av befolkningen dette gjaldt (Moring 2003; Lynch 1991).

Praksisen med tjenerskapet utgjør to viktige elementer som viser sammenhengen mellom ekteskapsalder og husholdningssammensetning, og hvordan dette var ulikt mellom nordvesteuropiske land og østeuropiske land og andre deler av verden mer generelt. Den

første effekten av praksisen var at andre husholdninger kunne benytte seg av billig arbeidskraft i kortere eller lengre perioder. Det gjorde at en enkel husholdning kunne overleve økonomisk og man kunne opprettholde husholdninger bestående av kun ett par. Den andre effekten av praksisen var at alderen ved ekteskapsinngåelse naturlig ble høyere fordi unge mennesker arbeidet og ventet til man hadde opparbeidet seg kapital slik at man kunne etablere en egen familie og stå på egne ben (Hajnal 1965, 1982). Dette er et essensielt skille mellom den enkle husholdningen og storhusholdningen. I den sistnevnte ble det naturlig for unge mennesker å gifte seg tidlig, da man hadde den økonomiske tryggheten av en husholdning rundt seg som muliggjorde tidlig ekteskap.

Utbredelsen av den enkle husholdningen, slik Hajnal har definert den, ble skapt på bakgrunn av rike datamaterialer, hovedsakelig fra århundreskiftet mellom det syttende og attende århundre. Hajnal baserte seg på offisielle folketellinger, skatteskjemaer og ekteskapsregistre som grunnlag for sin tese om det unike ved de nordvesteuropiske lands særegne husholdningsformasjon (1982). Gjennom sammenligninger med tallmaterialer fra østeuropiske land, India og Kina fant Hajnal at det kun var i nordvesteuropiske land at utbredelsen av den enkle husholdningen var substansielt forskjellig. Ikke minst var fraværet storhusholdningen også et særegent trekk. Hajnal har i ettertid av sin publikasjon fått en del kritikk fra flere som mener at hans funn baserer seg på en uriktig tolkning av familiens størrelse og komposisjon i de nordvesteuropiske landene. Deriblant har Steven Ruggles i *stem families and joint families in comparative historical perspective* (2010) påpekt at man gjennom å kontrollere for jordbruksansettelser og demografisk struktur ikke vil finne at nordvesteuropiske land skilte seg nevneverdig fra, for eksempel, nordamerikanske samfunn. Han hevder også at det ikke eksisterer en særegen nordvesteuropisk husholdningsformasjon (Ruggles 2010: 563–565, 572–573).

Ruggles (2010) mener at Hajnal har trukket sine konklusjoner på et litt for enkelt grunnlag. Dette underbygges ved å vise til analyser hvor flere kontrollvariabler legges til, deriblant personer som var ansatte i jordbruket, og som dermed, i følge Ruggles, forklarer mye av grunnen til at husholdningene i nordvesteuropiske land tilsynelatende framstår som særegen i et europeisk og internasjonalt perspektiv (Ruggles 2010). Samtidig som Ruggles kommer med denne kritikken er han likevel klar på at nordvesteuropiske land, på lik linje med nordamerikanske husholdninger, aldri hadde en stor utbredelse av storhusholdningen slik som

er beskrevet som et kjennetegn på de østeuropeiske områdene. På denne måten kan man si at det har et likt syn på utbredelsen, eventuelt fraværet, av storhusholdningen, men har et ulikt syn på hvorvidt den enkle husholdningen, som beskrevet av Hajnal, faktisk var så særegen som sistnevnte vil ha det til.

3.3 The Hajnal line

Så langt har jeg i dette kapitlet presentert på hvilken måte Hajnal hevder at den vestlige, og spesielt nordvestlige, delen av Europa henholdsvis har hatt et unikt ekteskapsmønster og en særegen husholdningsformasjon, beskrevet som den enkle husholdningen. Rimelig nok vil disse to ulike fenomenene, ekteskapsmønster og husholdningsformasjon, være tett bundet sammen både i tid og rom. Når man velger å gifte seg, og når man flytter ut av sin familie for å danne egen familie vil nødvendigvis være to livshendelser som har mye med hverandre å gjøre. Uten å gå videre inn i en diskusjon om kausaliteten rundt dette, kan man likevel trekke den slutningen at disse to aspektene ved den europeiske familie belyser en iboende ulikhet mellom de to blokkene som vi nå kaller Øst- og Vest-Europa, på bakgrunn av de ulike praksisene rundt disse livshendelsene.

Måten John Hajnal binder sammen disse ulike aspektene, nevnt ovenfor, er gjennom en diskusjon om hvilke *forutsetninger* personer som vokste opp i det pre-industrielle Europa hadde, og hvordan ulikheten i disse forutsetningene ga et utfall som på mange måter delte, og deler, Europa i to. Med et utgangspunkt i alder ved inngåelse av første ekteskap stiller Hajnal spørsmål ved hvorfor personer fra den vestlige delen av Europa giftet seg i senere alder sammenliknet med personer fra den østlige, og til dels sørlige, delen av Europa. Hvis man ser på forutsetningene for når unge mennesker kunne gifte seg kommer det tydelig fram at personer fra vesteuropeiske land giftet seg i senere alder fordi ekteskapet innebar etablering av en egen husholdning, noe som krever en form for økonomisk kapital (Hajnal 1965: 123-124). For unge personer i østeuropeiske land, derimot, ble denne forutsetningen oppfylt på et tidligere stadium, da ekteskap innebar at man flyttet inn i en allerede etablert husholdning og kunne dra nytte av en allerede etablert økonomi. Et viktig element i denne sammenhengen blir derfor praksisen med tjenerskapet. For å kunne være i stand til å etablere en ny, egen, husholdning arbeidet man ofte som ung i andre husholdninger og sikret dermed inntekt som

kunne realisere overgangen til en egen husholdning (Hajnal 1965). Fraværet av denne praksisen, sammen med det faktum at storhusholdningen dominerte gjorde det derfor mulig for unge østeuropeere å gifte seg i yngre alder, mens det for vesteuropeere hadde den effekt at ekteskapet ble utsatt.

På mange måter kan man derfor si at Hajnals linje er et resultat av det jeg har presentert til nå. Med dette prøver jeg ikke så si at det eksisterer et absolutt skille mellom de to europeiske blokkene, men at Hajnal (Hajnal 1965; 1982) gjennom sine tekster viser til iboende forskjeller i familiestruktur og ekteskapsadferd, samtidig som han forklarer hvordan dette blir til. Samtidig er Hajnallinjen et symbolsk bilde som kan sies å oppsummere Hajnals teori om det unike ved den nordvesteuropeiske delen av Europa. Dette kjennetegnes av høy alder ved inngåelse av første ekteskap, en praksis med tjenerskap og en særegen husholdningsformasjon.

3.3.1 Hvorfor Hajnal?

Hovedelementene i Hajnals teori er dermed at nordvesteuropeiske land har et unikt ekteskapsmønster. Dette mønsteret forklares av Hajnal med bakgrunn i flere faktorer, hvor det viktigste er at ulike familiekonstellasjoner har gitt ulike husholdningsmønstre. Samspillet mellom disse forskjellene og de ulike premissene dette skapte for familiedannelse gjorde seg gjeldende i Hajnals funn som sier at ekteskapsmønsteret til nordvesteuropeiske land er unikt forklart gjennom høyere medianalder ved første inngåtte ekteskap, og at andelen enslige var langt lavere i østeuropeiske land.

Så, hvorfor er ekteskapsmønstre og husholdningsformasjoner relevant når man snakker om barns betydning for mannsrollen? Jeg vil begynne med å trekke fram to grunner til at Hajnals forskning spiller en viktig rolle i min forklaring av problemstillingen for denne oppgaven. For det første er det slik at Hajnal, gjennom sitt arbeid, viste til en grunnleggende forskjell mellom europeiske land, som grovt sett deler det europeiske kontinentet inn i to blokker, illustrert ved Hajnals linje. Som jeg vil presentere senere i oppgaven, er det slik at variasjonen i besvarelsen av påstanden som danner utgangspunktet for min analyse i stor grad følger dette nevnte mønsteret.

For det andre er det slik at mange andre forskere har funnet dette mønsteret i studier hvor de har tatt utgangspunkt i demografiske forskjeller mellom Øst- og vesteuropeiske land. Jeg har i oppgavens innledning trukket fram flere andre studier som har basert seg på funnene til Hajnal. Jeg la da mest vekt på Kalmijns (2007) studie, som blant annet sammenlignet ekteskapsmønstre og ekteskapets styrke mange år etter Hajnal. Hans hovedfunn var at ekteskap står mye sterkere i kurs øst for Hajnallinjen og videre at Hajnals mønster også var framtreddende i Kalmijns datamateriale. Lynch (1991) fokuserer på sin side mer på utbredelsen av praksisen rundt tjenerskapet, eller life-cycle services som hun omtaler praksisen (1991). Hun fant, for det første, at denne praksisen var svært vanlig, og spesielt framtreddende i byer, som var hennes fokusområde. Videre argumenterer hun i fotsporene til Hajnal og viser til fraværet av denne praksisen i østeuropeiske land. Hovedpoenget mine for hvorfor Hajnals arbeid er relevant i denne sammenhengen blir derfor kort oppsummert at det samme mønsteret Hajnal fant gjennom sitt arbeid ser ut til å vedvare i dag, samtidig som tilstøtende temaer ser ut til å følge det samme mønsteret.

3.4 Den institusjonelle individualiseringen

Jeg vil nå snu fokuset over til et annet perspektiv. Til nå har jeg forsøkt å forklare mine funn gjennom en historisk makrotilnærming til de demografiske trekkene og hvordan de er forskjellige i Øst-Europa og Vest-Europa. Videre vil jeg nå se nærmere på individet og individualiseringsprosesser. Flere teoretikere har omtalt overgangen til det moderne samfunnet innenfor sosiologien (se blant annet Giddens 1991; Giddens 1992; Baumann 2000). Hvorvidt man anvender ordet begrepet 'den andre modernitet', som Beck (1992, Beck & Beck-Gernsheim 2002) gjør, eller benytter andre begreper, er det uansett en konsensus om at samfunnet har endret seg. Likt er det for i hvilken grad man stiller seg negativt eller positivt til den utviklingen, det vil fortsatt være slik at man omtaler store endringer innenfor institusjoner som familie, arbeidsliv og den sosiale sfæren. Zygmunt Baumann har omtalt overgangen til det post-moderne samfunnet som den *flytende modernitet*, hvor strukturer eksempelvis innenfor familielivet flyter mer, der hvor det tidligere var stabilt og solid (Baumann 2000). Man kan også se til Anthony Giddens (1991, 1992) som bruket begrepet *rene relasjoner* om overgangen fra det tradisjonelle til det moderne samfunnet. Dette er en

antagelse om at vi i dagens samfunn i større grad kan inngå relasjoner basert på gjensidig og oppriktig intimitet.

Individualisering er et begrep som, i likhet med mange andre sosiologiske begrep, ofte anvendes i dagligtalen og kan derfor fort skifte mening etter hvilken situasjon eller arena man anvender begrepet i. Ulrich Beck og Eva Beck-Gernsheim tar opp akkurat denne problemstillingen i innledningen til essaysamlingen ”Individualization” (Beck & Beck-Gernsheim 2002). Et viktig skille er den neoliberalistiske bruken av begrepet hvor det brukes om individer som i et fritt marked får større personlig spillerom og hvor det vektlegges at individet er mer unndratt det overliggende kollektivistiske system. Beck (2002: xvii), snakker derfor om den *institusjonaliserte individualitet*, en individualitet hvor mennesker lever i en konstant, individuell, forhandlingsprosess med andre individer og de overhengende institusjonene i samfunnet. Sentralt i denne tankegangen ligger forståelsen av at mennesket opptrer individuelt i form av å skape sin egen livsbiografi, sin egen historie. Samtidig som man må gjøre dette på en slik måte at man møter kravene i et mer dynamisk og hurtigere samfunn.

3.4.1 Å leve sitt eget liv i den andre modernitet

Snakker man med unge mennesker i dagens vestlige verden om hva som er viktig i livet vil man få høre mange fortelle om det å finne sin egen identitet, utfordre seg selv og stadig gå nye veier. Beck & Beck-Gernsheim tar opp dette poenget i starten av essayet *A life of one's own in a runaway world* (Beck og Beck-Gernsheim 2002). De tar for seg hvordan viktige aspekter som familie, venner og sosial status veldig ofte blir etterfulgt av et ønske om å leve sitt eget liv. Å være skaperen av sitt eget liv, sin egen livsbiografi, er et fundamentalt aspekt ved samfunnsutviklingen i det postmoderne samfunnet. Man kan her trekke inn arbeidet til flere teoretikere på området, enten de snakker om *den andre moderniteten* som Ulrich Beck (1992) eller *den flytende moderniteten* som Zygmunt Bauman (2000). Sistnevnte sier presist i innledningen til Becks *individualization* at ”individualisering består av å omforme individets identitet fra noe *gitt* om til en *oppgave*” (Beck og Beck-Gernsheim 2002:xv). Sitatet sier veldig mye om hvordan samfunnsutviklingen har omgjort identitetsbyggingen fra en samfunnsoppgave til en individuell oppgave. Dette er på mange måter likt som hva Abraham Maslow (1954) tenkte rundt selvrealisering. Det øverste steget på Maslows behovshierarki er

tanken om at mennesket sin øverste ambisjon og vilje i livet er å realisere seg gjennom individuelle handlinger som blir anerkjent av menneskene rundt seg (Maslow 1954). Samtidig understreker Beck og Beck-Gernsheim at dette ikke betyr at individet har fritt handlingsrom og dermed kan skape sin egen historie uten påvirkning fra samfunnet rundt. Tvert imot, dette har gjort at individet i større grad selv står ansvarlig for å skape sin egen identitet i konstant forhandling med institusjonene rundt seg.

Samfunnsinstitusjonene, staten, familien, arbeidslivet – den offentlige sfære - har i følge flere postmoderne teoretikere mistet sin innflytelse på individene i samfunnet gjennom de seneste tiår (Giddens 1991, 1992; Baumann 2000). For Beck og Beck-Gernsheim (2002:23) betyr dette at viljen til det individualiserte individ er den sterkeste strømmen i vårt moderne samfunn og visker ut tidligere tradisjonelle bånd representert av de store samfunnsinstitusjonene. Viljen til å leve sitt eget liv og hvor viktig dette er for hvert enkelt individ omtaler Beck og Beck-Gernsheim i en rekke punkter i essayet nevnt ovenfor. Et høyt differensiert og moderne samfunn ligger til grunn for ambisjonen om å leve sitt eget liv. Man integreres inn i samfunnet gjennom en rekke ulike fraksjoner, som til sammen utgjør de dagligdagse rutinene, forholdet til samfunnsinstitusjonene og menneskene rundt seg snarere enn tanken om at samfunnet integrerer individene fullt ut. De ulike fraksjonene av samfunnet er vår rolle som arbeidstaker, familiemedlem, skattebetaler, kunde, pasient osv. (Beck og Beck-Gernsheim 2002: 23). Hver enkelte del, av dette som til sammen utgjør det intrikate samfunnet vi i dag lever i, innebærer egne spilleregler og oppgaver som individet må forholde seg til, ansvaret for utførelsen og beherskelsen av de er også skjøvet mer over på individet selv.

En plausibel videreføring av denne tankegangen vil bringe oss tilbake til et poeng jeg nevnte tidligere; fraksjonen av samfunnet vil gi individet en mer autonomisert hverdag hvor man kan velge, og ikke minst velge bort, deler av de oppgaver som følger det differensierte samfunnet. Her hevder derimot Beck og Beck-Gernsheim (2002) at vi har beveget oss inn i en realitet hvor man er langt mer avhengig av samfunnsinstitusjonene. Myten om at det tradisjonelle samfunnet kvalte menneskers valgfrihet og fri vilje er sentralt i individualiseringen, er ikke nødvendigvis sann. Beck og Beck-Gernsheim (2002) hevder på sin side at det postmoderne samfunnet skaper et vell av nye, intrikate, nettverk, spilleregler og oppgaver som et individ må forholde seg til og samtidig beherske på egenhånd.

It is, in fact, the bureaucratic and institutional jungle of modernity that life is most securely bound into networks of guidelines and regulations. The crucial difference is that modern guidelines actually compel the self-organization and self-thematization of people's biographies (Beck og Beck-Gernsheim 2002: 24).

Det som omtales som den moderne jungel overlapper med Baumans sitat ovenfor, som snakker om det moderne individ som en handlende aktør, framfor en passiv mottaker av samfunnet. Samtidig legger Beck og Beck-Gernsheim til det intrikate aspektet ved moderne samfunnet og vår avhengighet av institusjonene. Dette fører fram til det Beck omtaler som et paradoks ved den *institusjonaliserte individualitet* (Beck og Beck-Gernsheim 2002). Ideen om velferdsstaten er å gjøre individene, framfor grupper av individer, til mottakere av de sosiale ytelsene. På denne måten mener Beck Og Beck-Gernsheim (2002) at velferdsstaten forsterker individualiseringsprosessen, fordi den gjør individet stadig mer avhengig av å selv måtte navigere i den moderne jungel. Dette fører videre til et rotterace hvor individene stadig vekk befinner seg i konkurranse med hverandre, må være mer tilpasningsdyktig og beherske spillereglene bedre enn andre (2002: 89–91).

Mer ansvar for oppbyggingen av sin egen livsbiografi er, som sagt, avhengig av konstant handling fra individets side og følger individet gjennom hele livet. Individualiteten er dermed fremtredende i alle sider av et samfunn, og følgelig vil også negativ utvikling være en del av realiteten. Dette innebærer derfor at nederlag og nedgangstider også vil måtte bæres på skuldrene av individene selv. På samme måte vil de individer som er passive og ikke deltar i rotteracet falle fra. Beck og Beck-Gernsheim sier her at "do-it-yourself-biographies" fort kan bli "broken-down biographies" (2002: 3, 23-24). Med dette mener de at det vil alltid finnes individer i såkalte risiko-kategorier, fordi alt skal gjøres selv, noe som vil være en fare for mange som ikke klarer denne tilpasningen.

3.4.2 Forvitring av verdier?

I utbroderinger av det postmoderne samfunn eller samfunnsutvikling generelt, støter man ofte på spørsmålet om det man er vitne til er et verdiforfall eller ei. Beck stiller seg i rekken av teoretikere som snakker om det moderne samfunn som mer løsrevet fra det tradisjonelle, en

realitet hvor individet står mer i fokus enn institusjonene. Det kan være naturlig for mange å tenke at fordi familien endrer struktur, samtidig som nye samlivsformer trer fram, at det derfor betyr at familien svekkes på lik linje med andre bærende samfunnsinstitusjoner.

I likhet med moderniseringen av familien, dens nye samlivsformer, stadig hyppigere skilsmisser og andre relaterte temaer, snakkes det samtidig også ofte om andre arenaer og institusjoner hvor verdier forvitrer og tradisjoner forsvinner eller endres. Beck og Beck-Gernsheim tar for seg hvordan dette nødvendigvis ikke er noe som er forsvunnet ut av samfunnet, men heller noe som må *velges* (2002). Religion, familiedannelse, yrke, ekteskap – alle sentrale elementer i de fleste sitt liv og tidligere noe som i større grad var forvalgt for individene i de pre-moderne samfunnene, men noe som i dag må velges av individene selv.

En annen sentral idé er tanken om at det moderne samfunnet går i raskere tempo og er mer dynamisk i forhold til tidligere århundrer, da begrepet om tid og sted har en ganske annen betydning enn det har i dag. Dette er delvis fordi vi i dag har mange flere muligheter til å komme oss mellom steder, men også fordi teknologien samtidig har gjort det lettere å være på flere steder uten å fysisk være til stede. Dette innebærer at globaliseringen og samfunnsutviklingen har gjort oss mer avhengige av raskere omveltninger. Individene må jobbe hardere for å kunne skape sin egen livsbiografi og i større grad kunne forflytte seg raskere (jmfør ”rotteracet”). Beck og Beck-Gernsheim (2002: 24) omtaler dette med at vi har gått fra *stedsmonogami* til *stedspolygami*, altså at vi lever på flere steder samtidig⁷.

3.5 Den postfamiliære familien

Jeg har til nå allerede streift innom familien som institusjon i lys av diskusjonen om individualisering, men vil nå legge fram konkret hva Beck og Beck-Gernsheim har diskutert og belyst i denne sammenhengen. På lik linje med debatten om, og hvilke implikasjoner som har kommet som et resultat av overgangen til det moderne, det post-moderne om man vil, tar også Beck og Beck-Gernsheim opp spørsmålet om hvor familien står i dag (2002). Er det slik at vi befinner oss i en krise hvor familien, som er en kjerneinstitusjon i alle samfunn, vil opphøre slik vi kjenner den? Hvordan vil samfunnet overleve hvis familien pulveriseres? Er

⁷ En interessant videreføring av dette ville jo vært hvis Beck hadde skrevet dette i 2013, og dermed kunne inkludert den rivende utviklingen med internett i begrepet *stedspolygami*.

det i det hele tatt noe å bekymre seg for, vil ikke familien, som alt annet, forandre seg i takt med tiden? Disse spørsmålene har vært tatt opp, og besvart, sikkert like lenge som familien som begrep har eksistert. I nyere tid, når man snakker om selve familien innenfor sosiologien, diskuteres det ofte på ulike premisser og med ulike perspektiv. I kapittelet *on the way to a post-familial family* (Beck og Beck-Gernsheim 2002: 85–100) identifiserer forfatterne flere ulike standpunkt man kan innta når man diskuterer dette spørsmålet, men grovt sett kan nøye seg med å gjøre en distinksjon mellom to grupper; de som mener familien er i oppløsning og de som hevder at familien er som før, den har bare forandret seg litt.

For å besvare disse spørsmålene kan man anvende Beck og Beck-Gernsheims argument om at det ikke er nok å tegne opp et slikt svart/hvitt bilde av situasjonen. Man må se på nyansene og gråsonene der hvor familien møter andre deler av samfunnet for å kunne besvare disse spørsmålene. Som eksempel på dette trekker han de tidligere studier fra Tyskland som viser at det fortsatt er slik at de aller fleste barna vokser opp i intakte familier (2002: 86–87). De peker på at mange studier ikke baserer utvalgene sine på hele spekteret av familiekonstellasjoner, men heller ekskluderer grupper som ikke går under deres definisjon av familie og det som derfor skjer, med deres egne ord; ”*it is not so much normality as construction of normality that are involved*” (2002: 85). Et annet eksempel er hvis man har en for bred tilnærming til forandringene som foregår i familien, ved at man tillater seg at alle nye former for samliv kan plasseres i den tradisjonelle definisjonen av en familie, og samtidig i vitenskapelig sammenheng, kan man allerede ha gjort seg immun mot kritikk og innvendinger (Beck og Beck-Gernsheim 2002: 87).

Utviklingen i familien fram til forrige århundre kan tilegnes noen få store omveltninger, hvis man tillater seg en veldig overfladisk tilnærming. I de tidlige samfunn var familien utelukkende basert på jobb og økonomi, og jobben var basert internt i familien. Industrielle omveltninger gjorde etter hvert at mer og mer av produksjonen foregikk utenfor hjemmet i lønnet arbeid, og dette var i all hovedsak menn sin oppgave. Dette var med andre ord starten på arbeidsdelingen i familien, hvor kvinners oppgaver var i hjemmet, og menns oppgaver var utenfor hjemmet (2002). Dette endret seg radikalt da flere og flere familier, spesielt i den vestlige verden, ble til to-inntektsfamilier og utfordret arbeidsfordelingen i hjemmet betraktelig. Samtidig er disse utviklingstrekkene et prov på en veldig viktig samfunnsutvikling; man gikk fra samfunn med *kollektive behov* og påfølgende *obligatorisk*

solidaritet til mer spesialiserte samfunn. Dette innebar at familien ble mer autonom, og oppgavene innad i familien ble mer basert på egne behov framfor behovet i samfunnet rundt (2002: 88-89).

Utviklingen vekk fra den obligatoriske solidariteten, den gjensidige avhengigheten som eksisterte blant familiemedlemmer, skjøt for alvor fart med fremveksten av velferdsstaten. Den ga langt større handlingsrom for individene selv og for familien som helhet. Man kunne i større grad løsrive seg fra de tette båndene som tidligere eksisterte i samfunnet, og i større grad forme sine egne liv (Beck og Beck-Gernsheim 2002). Opplagte ting som utviklingen av velferdsstaten førte med seg var et større nett av sosiale goder, som sikrer individene på arbeidsplassen og i samfunnet for øvrig. Mer interessant i denne sammenhengen er hvordan disse forandringene rokket ved strukturen innad i familien. For individet ble risikoen ved å løsrive seg fra familien og familiens oppgaver, mindre. En handling som før velferdsstatens utvikling var forbundet med langt større usikkerhet og lite sosial aksept (2002).

Realiteten er at nå kan konflikter innad i familien i større grad løses ved å trekke seg ut av familien, enten det er gjennom skilsmisse, fysisk separasjon eller ved å distansere seg på andre måter, for eksempel ved å ikke være tilgjengelig. Skilsmisser ble i løpet av forrige århundre et mer og mer vanlig innslag i familielivet. De åpenbare konsekvensene av dette er at barn noen ganger vokser opp med bare én forelder eller delt i to husstander, andre ganger med én biologisk forelder og én ny stemor eller stefar. I denne sammenhengen er det likevel mer interessant å få fram andre aspekter ved familiens struktur som gjør seg gjeldende i samfunn hvor skilsmisser skjer relativt hyppig. Beck og Beck-Gernsheim (2002) trekker fram hvordan familieoppløsning genererer nye relasjoner mellom familiemedlemmer, og hvordan disse relasjonene ikke vil være like eller like mye verdsatt av de andre i familien. Som eksempel bruker de et barn som nå har to foreldre i to ulike husholdninger med en like sterk relasjon til begge, mens foreldrene på sin side muligens har nye partnere og uansett ikke vurderer sin tidligere ektefelle som like nær familie som barnet vil gjøre (2002: 95-95). Trekker man denne tankegangen videre vil det være med familie som med verdier og tradisjoner, beskrevet tidligere i kapitlet, at relasjoner er noe man i større grad vil velge framfor at det eksisterer som noe gitt.

3.5.1 Oppsummering

Perspektivet til Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheim gir denne oppgaven et individperspektiv der hvor John Hajnals teori fokuserer mer på de overordnede, og historiske, premissene for familieliv i Europa. Premissene for å leve sitt eget liv, som forstått gjennom Beck og Beck-Gernsheim, henger sammen med utviklingen av familiestrukturen og samfunnet generelt. Dette er med på å bestemme hvilke muligheter individet har til å ta egne valg, noe som vil være interessant å ta med seg i diskusjonen av mine funn senere i oppgaven.

4 Data & Metode

I dette kapitlet presenterer jeg datamaterialet jeg skal benytte meg av i oppgaven, de statistiske analysemetodene jeg benytter meg av, og alle valg knyttet til gjennomføringen av disse analysene. Metoden jeg anvender i min analyse er lineær multippel regresjonsanalyse. Metodekapitlet vil vekse mellom en teoretisk gjennomgang av aspekter som er viktig for å kunne gjennomføre de analyser jeg skal gjøre, samtidig som jeg i løpet av kapitlet vil motivere mine valg og kommentere de utfordringene man kan støte på i kvantitativ forskning. Det teoretiske bakteppet for dette metodekapitlet vil i stor grad basere seg på Ole Jørgen Skogs bok: *å forklare sosiale fenomener* (2004) og Jay Alan Weinsteins: *Applying social statistics* (2010).

Den første delen av kapitlet vil gi en beskrivelse av dataene som ligger til grunn for analysene, samt diskutere svakheter og styrker ved dem. Deretter presenterer jeg analysestrategien, og videre vil jeg beskrive og begrunne hvordan de ulike analysevariablene er operasjonalisert, og hvorfor jeg har valgt å gjøre det på denne måten. Til slutt i kapitlet vil jeg kommentere noen generelle utfordringer knyttet til bruken av panelsurveys, og nevne hovedtrekkene i diskusjonen som finnes innenfor komparativ forskning.

4.1 Generations and Gender Survey

Mine data for denne oppgaven er surveydata hentet fra FN's 'generations and gender programme' (Vikat et al. 2007). Dette er et forskningsprogram som er gjennomført og vil bli gjennomført i en rekke europeiske land. Programmet ble igangsatt av FN's økonomiske kommisjon for Europa (UNECE)⁸. Generations and gender program består av to hovedpilarer; nasjonale spørreundersøkelser – 'Generations and Gender Survey' (GGS) i tillegg til en kontekstuell database som gir en makrooversikt over faktorer som påvirker demografiske

⁸ UNECE: United Nations Economic Commission for Europe

trender (Vikat et al. 2007). Flere europeiske forskningsinstitusjoner samarbeider om koordineringen av programmet – i Norge representert ved NOVA og SSB⁹.

‘Generations and gender survey’ er en panelundersøkelse av et nasjonalt representativt utvalg av personer mellom 18 og 79 år i hvert land. I det lange er undersøkelsen planlagt som en longitudinell studie, hvor de samme respondentene skal delta med et intervall på tre år. Jeg vil kun ta med resultatene fra første runde av studien, da det ikke er mange av landene som har gjennomført mer enn én runde.¹⁰ Mine analyser er følgelig gjort på tverrsnittsdata fra flere ulike land. Hvert enkelt land gjennomfører undersøkelsen med et standardisert spørreskjema, selv om det finnes noen lokale variasjoner i enkelte deler av undersøkelsen, noe jeg vil utdype senere i kapitlet. Dette betyr at land med ulik demografisk komposisjon og ulike former for velferdsløsninger kan sammenlignes på grunnlag av en rekke opplysninger (Vikat et al. 2007).

I alt 16 land inngår så langt i programmet. Jeg skal ta for meg de europeiske landene hvor undersøkelsen er gjennomført og hvor dataene er tilgjengelige. Derfor står jeg igjen med ti land ved inngangen til analysen: Norge, Tyskland, Frankrike, Belgia, Ungarn, Bulgaria, Romania, Estland, Georgia og Russland. Disse landene er ikke valgt ut på grunnlag av spesifikke kjennetegn, men kun fordi det var disse landene som hadde data tilgjengelig da jeg startet arbeidet med denne oppgaven.

4.1.1 Intervju og datainnsamling

Datainnsamlingsprosessen har foregått noe forskjellig i de ulike landene. Spørreskjemaet er i utgangspunktet designet for ansikt-til-ansikt intervju, men i noen av landene har man intervjuet respondentene per telefon og noen steder en blanding. I utgangspunktet ønsker man ansikt-til-ansikt intervju fordi man da i større grad kan avgjøre om eksterne faktorer under intervjuet påvirker svarene (Vikat et al. 2007). Telefonintervjuene har blitt gjennomført fordi respondenten(e) ikke var tilgjengelig ved hjemmebesøk og man har ringt opp igjen i etterkant eller fordi respondentene har reservert seg mot å bli intervjuet i hjemmet. Det varierer mellom

⁹ I Norge inngår GGS i studien livsløp, generasjon og kjønn (LOGG). I tillegg til GGS dataene, som er landsrepresentativ, inneholder LOGG også data fra studien livsløp, aldring og generasjon (NorLAG) som er en longitudinell studie med et tilfeldig utvalg av personer i alderen 40-79 år (Bjørshol m.fl. 2010).

¹⁰ Her er det ett unntak. Dataene fra Ungarns første runde er ikke sammenlignbare med GGS, og derfor er det resultatene fra den andre runden som er tatt med i min undersøkelse.

bruk av penn og papir og datamaskin som hjelpemiddel under intervjuene. I alle landene rapporteres det hvor stor andel av intervjuene som pågikk med andre personer enn respondenten til stede i hjemmet eller i samme rom under hele eller deler av intervjuet, men dette oppgis ikke som et stort problem for kvaliteten på datainnsamlingen (Vikat et al. 2007).

4.1.2 Utvalgsdata

Tabell 4.1 Bruttoutvalg, nettoutvalg og tidfesting av datainnsamling, etter land.

Land	Bruttoutvalg	Nettutvalg i prosent	prosentvis svar på avh.variabel	Innhentet
Belgia	17836	40,2	99,4	feb 2008 - mai 2010
Bulgaria	N/A	12858	99,2	jan 2004 - jan 2005
Estland	11192	70,2	79,0	Sep 2004 - des 2005
Frankrike	18009	56,0	98,6	Sep 2005 - des 2005
Georgia	10000	100	100	mar 2006 - mai 2006
Norge	25309	58,8	71,2	jan 2007 - sep 2008
Romania	N/A	11986	100,0	nov 2005 - des 2005
Russland	27089	41,6	99,8	jun 2004 - jun 2008
Tyskland	18123	55,3	97,1	feb 2005 - mai 2005
Ungarn	N/A	13540	97,9	nov 2001 - feb 2002

Kilde: Gender and generations programme, www.ggp-i.org

* = For Ungarn, Romania og Bulgaria foreligger det ikke tall for bruttutvalg og følgelig vil tallene oppgitt under nettoutvalget ikke være i prosent, men absolute tall.

Tabellen ovenfor viser at svarprosenten er svært forskjellig i de ulike landene og varierer fra 40 prosent i Belgia til 100 prosent i Georgia. Samtlige tall er hentet fra *Gender and Generations programme* sin offisielle nettside og jeg har i utgangspunktet ikke noen grunn til å tvile på tallene for noen land, selv om jeg anerkjenner at tallene fra Georgia, med 100 prosent deltakelse for nøyaktig 10 000 respondenter, virker noe kunstig. Man ser at de fleste landene starter med relativt store utvalg. I vedleggene for de enkelte landene og i forskningslitteraturen for øvrig forklares dette med at man tar høyde for mye frafall i løpet av prosessen og vil sikre seg et høyt nok antall respondenter i nettoutvalget (se for eksempel Bjørshol et al. 2010; Weinstein 2010). Hovedgrunnen til dette er at studien er ment å kunne gjøre et bredt spekter av analyser. For eksempel slik at også marginale grupper innad i

landene er representert i stor nok grad til å kunne innlemmes i analyser (Vikat et al. 2007; Bjørshol et al. 2010). Datoene for utførelse av intervjuene varierer fra 2001 til 2010. I noen land har man brukt noen få måneder til innsamlingen, mens i andre land har utførelsen av alle intervjuene tatt flere år.

Som et eksempel på en mer inngående forklaring av utvalget presenterer jeg her tallene fra Norge. Bruttoutvalget her var på 25 309 personer, og nettoutvalget ble 15 516 personer (58,8 prosent). Kjønnforskjellen i svarprosenten utgjør 1,1 prosentpoeng høyere deltakelse for kvinner enn for menn (Bjørshol et al. 2010). Når det gjelder alder var deltakelsen lavest blant de yngste (18–39 år) og de eldste (70–79 år). Bjørshol et al. mener at årsaken for den yngste aldersgruppen skyldes tilgjengelighet, mens for den eldste gruppen var det i større grad det at respondentene var forhindret fra å delta i undersøkelsen av ulike årsaker (2010:15-16). Videre er det slik at personer med høyere utdanning har høyere svarprosent enn personer med lav utdanning. Lavest svarprosent finner man blant respondenter i kategorien ”uoppgitt eller ingen utdanning” (2010:16). Norge er et av to land i min analyse som har et større sprik mellom nettoutvalg og andel som har svart på den avhengige variabelen. For Norge sin del er forklaringen at NorLAG studien er innlemmet i datasettet og slikt inngår i bruttoutvalget, men disse respondentene har ikke svart på spørsmålet som utgjør min avhengige variabel. (Bjørshol m.fl. 2010).

4.1.3 Mitt analysegrunnlag

Hensikten med denne oppgaven er vise hvordan holdningen til påstanden: ”menn må ha barn for å være fullverdige menn”, varierer med bakgrunn i alder, utdanning, sivilstatus osv. For meg er det derfor hensiktsmessig å ta med hele nettoutvalget fra hvert land i min analyse. Antall respondenter som har svart på det som utgjør min avhengige variabel, slik man kan lese i tabellen ovenfor, vil derfor være lik som utvalget i min analyse. Dette er fordi jeg er interessert i både summen av holdningene i et samfunn, men samtidig på hvilken måte dette varierer innad i de ulike befolkningene. Det er med andre ord ingen grunn til at jeg skulle trekke ut deler av utvalget eller basere meg på enkelte grupper i befolkningen.

4.2 Operasjonaliseringer

Under vil jeg gå gjennom de ulike variablene som vil inngå i min analyse og hvordan de er kodet i datasettet mitt. Jeg vil også begrunne hvorfor jeg har kodet variablene slik som har gjort og kommentere hvorvidt jeg har prøvd ut andre varianter i preliminære analyser. Analysen inneholder to avhengige variabler og fem ulike bakgrunnsvariabler. Mine to avhengige variabler omtales i forskningslitteraturen som holdningsvariabler – variabler hvor hensikten er å måle et individs holdning til sosiale fenomener i samfunnet. Bakgrunnsvariablene ‘kjønn’ og ‘alder’ er biografiske variabler. Variablene ‘antall barn’, ‘samlivsstatus’ og ‘utdanning’ faller alle inn i kategorien av variabler som sier noe om karakteristikkene til et individ eller en gruppe av individer (Weinstein 2010).

4.2.1 Avhengige variabler

Avhengig variabel I

I min analyse vil den første avhengige variabelen være påstanden: ”en mann må ha barn for å være en fullverdig mann¹¹”. Dette er en fingradert holdningsvariabel, målt på ordinalnivå. Respondentene har fem svaralternativer: ’svært enig’, ’nokså enig’, ’verken enig eller uenig’, ’nokså uenig’ og ’svært uenig’. I analysen har jeg snudd om på rekkefølgen, slik at 1 = ‘svært uenig’. Dette innebærer derfor at høyere positiv koeffisient i regresjonsanalysen vil bety at respondenten er mer enig i påstanden over.

Avhengig variabel II

Den andre avhengige variabelen er påstanden: ”en kvinne må ha barn for å være en fullverdig kvinne”. Dette er det motsatte spørsmålet av den første avhengige variabelen og er også en fingradert holdningsvariabel med de samme fem svaralternativene. I likhet med variabelen ovenfor har jeg valgt en rekkefølge hvor svaralternativet ‘svært uenig’ er kodet som 1.

Avhengig variabel I, spørsmålet om hvorvidt menn må ha barn, er utgangspunktet for oppgaven og det er svarene på dette spørsmålet og funnene rundt dette som vil være av klart mest betydning for oppgaven. Grunnen til at jeg også har inkludert det tilsvarende spørsmålet

¹¹ Oversatt fra “a man has to have children in order to be fulfilled” (Bjørshol m.fl. 2007)

for kvinner og barns betydning for kvinnerollen er av interesse for sammenligning med svarene på det tilsvarende spørsmålet om menn. Avhengig variabel II vil anvendes til slutt i del I av analysen, som er den deskriptive analysen. Det vil være interessant å se på hvilken måte befolkningen i de ulike landene stiller seg til de to påstandene og hvorvidt det er slik at svarene spriker veldig både innad i landene og på tvers av landene. Samtidig vil variasjonen for denne variabelen også kunne underbygge forklaringen av den variasjonen jeg finner i avhengig variabel I.

4.2.2 Bakgrunnsvariabler

Kjønn

Bakgrunnen for å ta med denne variabelen er først og fremst fordi det vil være interessant å se hvorvidt det er forskjeller mellom svarene til menn og svarene til kvinner. I min analyse har jeg kodet menn til verdien 0 og kvinner til verdien 1.

Alder

Alder vil i min analyse bli kodet i kategorier med et intervall på fem år, foruten den første gruppen som gjelder respondenter mellom 18 – 24 år. Jeg gjorde en preliminær analyse hvor jeg la til et andregradsledd for å kontrollere for kurvelinearitet. Den viste at det foreligger en kurvelineær sammenheng mellom alder og svar på den avhengige variabelen, men dette gjaldt bare i noen av landene. Jeg forsøkte også en modell hvor alder var kodet lineært. Alderskategorier var den operasjonaliseringen som ga best tilpasning til modellen jeg anvender og vil derfor være den jeg benytter i min analyse.

Utdanning

Blant de uavhengige variablene jeg har valgt å ta med i min analyse vil utdanning være den potensielt største fallgruven. For de øvrige variablene er det slik at de ulike kategoriene vil være svært sammenlignbare på tvers av landene, muligens med unntak av de ulike kategoriene i samlivsvariabelen. Med dette mener jeg at respondentenes alder, kjønn og hvor mange barn de har vil være noe som ikke forandrer seg på tvers av landegrensene. Derimot kan landenes forskjellige skole- og utdanningssystem gjøre at man grupperer respondenter inn i kategorier som ikke lar seg sammenligne. For å gjøre dette problemet minst mulig har jeg

valgt å kode utdanning etter en internasjonal standard for klassifisering av utdanning (ISCED97)¹². Denne inndelingen har tre grupper:

- Lavere utdanning (grunnskole, obligatorisk skolegang) ISCED97 kode 0-2
- Middels utdanning (videregående skolegang) ISCED97 kode 3-4
- Høyere utdanning (universitet og høyskole) ISCED97 kode 5-6

Antall barn

Jeg har laget en variabel med respondentenes totale antall barn. Denne variabelen er i likhet med kjønn kodet som en dummyvariabel hvor de med null barn er referansekategori. Man anvender dummyvariabler for å kunne si noe om en gruppe målt mot referansekategorien. En dummyvariabel er dikotom, og dette innebærer at kun de observasjonsheter som hører til i en gitt gruppe får verdien 1, mens de øvrige får verdien 0. (Skog 2004: 313-315). I mitt tilfelle blir det derfor slik at man, for eksempel, tolker hvordan gruppen med 2 barn svarer på den avhengige variabelen målt mot de som har 0 barn, som utgjør referansekategorien i dette tilfellet. De som har tre barn eller flere er slått sammen til en kategori, da de som har enda flere barn enn dette skiller seg svært lite til ingenting fra svarene i spørreundersøkelsen sammenliknet med personer som har tre barn. Variabelen er følgelig lineær og kodet inn i disse kategoriene; 0 barn, 1 barn, 2 barn, 3 barn eller flere.

Samlivsstatus

Det er grunn til å tro at spørsmål som dreier seg om viktigheten av barn for mansrollen vil ha større betydning for personer som er gifte i forhold til enslige personer. Derfor er samlivsstatus en variabel jeg tar med i analysen, for å se hvorvidt holdningene er ulike mellom de ulike samlivsgruppene. Det vil også være interessant å se hvorvidt dette er noe som gir ulikt utslag i de forskjellige landene, altså om gifte personer i større grad skiller seg fra andre samlivsgrupper i enkelte land. Jeg koder respondentene inn i fire grupper: gift, samboer, i et parforhold og enslige. I analysen vil jeg benytte gruppen "enslig" som referansekategori. I likhet med det jeg trakk fram for utdanningsvariabelen, er det slik at kategoriseringen av denne variabelen gjør at man sammenligner grupper som kan ha svært ulike betydninger i sine respektive land. Der hvor utdanningssystemene kan være ulike i de ti landene, kan det også være slik at betydningen av samboerskap og å være i et forhold kan

¹² 1997 international standard classification of education (ISCED 1997)

tolkes ulikt av respondentene i de forskjellige landene. Likevel er det viktig å ta med at slike typer spørsmål i en survey alltid vil være basert på subjektive svar fra respondentene og at det dermed er opp til hver enkelt person å vurdere hvilken kategori man føler jeg mest hjemme i.

4.3 **Multipel lineær regresjon**

Min analyse vil bestå av to hoveddeler. Den første delen vil være en deskriptiv analyse som tar for seg hvert enkelt land. I denne delen av analysen vil jeg vise hvordan variasjonen i den avhengige variabelen er innad i hvert enkelt land, og trekke fram hvilke bakgrunnsvariabler som påvirker den avhengige i størst grad. Måten jeg gjør dette på er gjennom en lineær regresjonsmodell, hvor jeg inkluderer alle mine bakgrunnsvariabler og tolker koeffisientene hver for seg. Den deskriptive delen vil bestå av en oversikt over de demografiske forholdene som er relevante for min oppgave. Min avhengige variabel i analysen er påstanden om at menn må ha barn for å være fullverdige menn. Første steg vil derfor bli å illustrere hvilke sosiale grupper som er mer enige enn andre i denne påstanden og hvilken effekt bakgrunnsvariablene har. Videre i denne delen av analysen vil jeg bytte ut den avhengige variabelen med en tilsvarende variabel hvor respondentene har blitt stilt spørsmålet: ”en kvinne må ha barn for å være en fullverdig kvinne. Igjen vil jeg gjøre en multipel lineær regresjon hvor de samme bakgrunnsvariablene vil bli inkludert i modellen.

Den andre delen av analysen vil sammenligne de deskriptive dataene fra hvert enkelt land opp mot hverandre. Måten jeg gjør dette på er gjennom en trinnvis lineær regresjonsmodell hvor jeg velger ut ett av landene som referansekategori. Alle de øvrige landene vil dermed kunne tolkes mot referanselandets konstantledd, og man vil se i hvilken retning de ulike landene vil ha, i forhold til referanselandet på bakgrunn av enten positive eller negative konstantledd. Utfordringen her vil da være hvorvidt de variabler man konstruerer for de ulike landene lar seg sammenligne på tvers av land. Kategoriseringer av sosioøkonomiske mål kan bli misvisende, for eksempel fordi ulike land har lengre eller kortere obligatorisk skolegang, noe jeg kommer tilbake til senere i kapittelet. Fordelen er at jeg benytter et standardisert spørreskjema, som sikrer at alle respondenter fra de ulike landene har fått de samme spørsmålene og det vil derfor være slik at de svarene jeg har vil være de som best kan gi meg svar på mine forskningsspørsmål.

4.3.1 Grunnprinsipper for lineær regresjon og regresjonslinjen

I lineær regresjon søker man å si noe om i hvor stor grad en eller flere variabler er årsaken til den avhengige variabelen, det er med andre ord et asymmetrisk mål (Skog 2004). Få fenomener man studerer vil kunne gi en rett linje, men ved hjelp av minste kvadraters metode¹³ (MKM) ”tvinger” man regresjonsligningen til å bli rett ved å beregne en linje som i sum avviker minst mulig fra de ulike datapunktene. For hvert punkt på regresjonsligningen vil man ha restleddsverdier – en avstand mellom datapunktet og linjen. Man kvadrerer disse verdiene hver for seg og summerer de ved hjelp av et mål som kalles ’sum of squared errors’ (SSE). I klartekst betyr dette at regresjonslinjen vil gå der hvor summen av de kvadrerte restleddene (SSE) er så liten som mulig (Skog 2004). Multippel lineær regresjon, som jeg vil benytte meg av i min analyse, innebærer at man har mer enn én uavhengig variabel. Den fulle regresjonsligningen inkluderer restleddsverdiene og skrives slik:

$$Y = b_0 + b_1 \cdot x + \varepsilon$$

4.3.2 Ulike metodiske forutsetninger

Skal man benytte seg av en lineær regresjonsmodell følger det visse forutsetninger som må være oppfylt. Den første forutsetningen er at sammenhengen mellom variablene skal være lineære. Man vet at dette ofte ikke er tilfelle, men det finnes flere metoder for å kompensere for dette. I mitt tilfelle vet jeg at alder er kurvelineært i noen av landene i min analyse, men ikke i alle. Jeg har likevel funnet at min operasjonalisering av aldersvariabelen gir en god tilpasning til modellen. Dummyvariabler er en annen måte man kan kompensere for ikke-lineære sammenhenger, slik som jeg har gjort med variabelen for samlivsstatus og variabelen som måler antall barn hos respondentene. Her tolker man ikke variabelens lineære sammenheng, men i stedet hver gruppes relative forskjell fra en valgt referansegruppe.

Videre følger det tre forutsetninger for restleddet. Variasjonen rundt regresjonsligningen for alle verdier av den uavhengige variabelen skal være lik, dette kaller man homoskedastitet. Nummer to innebærer at den statistiske fordelingen av verdiene i restleddet skal være normalfordelt. Den siste forutsetningen er at restleddsverdiene skal være uavhengige av

¹³ Fra OLS – ordinary least squares

hverandre. Dette betyr at det ikke skal være en sammenheng mellom hvilke verdier som er høyere enn regresjonsligningen, og hvilke som er lavere. De skal ikke være autokorrelert (2004: 236-252).

Den tredje forutsetningen for lineær regresjonsanalyse er at restleddet og den uavhengige variabelen ikke skal være korrelert med hverandre. Hvis man studerer et fenomen hvor man bruker X til å forklare Y vil dette bildet bli forstyrret hvis det er slik at en bakenforliggende forklaringsvariabel Z er årsaken til både X og Y. Denne forutsetningen er ofte den mest problematiske, da det ikke finnes teknikker for å kompensere for dette, slik som det gjør hvis de andre forutsetningene blir brutt (2004: 253-254).

I min analyse vet jeg at det eksisterer ikke-lineære sammenhenger for noen av variablene. Dette har jeg løst ved omkode variablene til dummyvariabler, slik at jeg kompenserer for at denne forutsetningen ikke er oppfylt. For aldersvariabelen forsøkte jeg først å kompensere for dette gjennom polynommetoden, hvor jeg inkluderte et annengradsledd, men bestemte at dummyvariabler ga en bedre tilpasning til min modell. Ulempen ved dummykoding er at man tolker hele grupper som like, noe de nødvendigvis ikke behøver være (Skog 2004). I mitt tilfelle betyr det at jeg tolker svarene til alle respondenter innenfor et femårsintervall likt. Likevel anser jeg ikke det som et stort problem da motivet mitt for å inkludere aldersvariabelen ikke involverer å kunne si noe spesifikt om hvert alderstrinn, men heller sammenligne den eldre delen av befolkningen med den yngre.

Normalitetsforutsetningen vil for min del ikke by på problemer for tolkingen av mine variabler grunnet to ting. For det første vil jeg ikke gjennomføre signifikanssannsynligheter, og dermed unngå problemet med brudd på normalitetsforutsetningen. For det andre har jeg totalt sett et veldig stort datamateriale, med svært mange respondenter. Dette gjelder både for det totale datasettet, og de ti landene hver for seg. Utvalget mitt oppfyller forutsetningen om fravær av autokorrelasjon fordi *Gender and generations survey* har trukket utvalgene uavhengig av hverandre (Vikat et al. 2007).

4.4 Komparativ forskning og datamaterialets sensitivitet

Til sist i kapittelet vil jeg adressere noen potensielle fallgruver som melder seg når man analyserer data fra en panelsurvey, og hvordan disse utfordringene blir spesielt gjeldende når man sammenligner datamateriale fra flere ulike land. En utfordring man støter på i slike undersøkelser kalles blant annet for *Galtons problem* i forskningslitteraturen (Ebbinghaus 1998). Dette begrepet stammer fra antropologien og innebærer at forskere feilaktig tror at man observerer uavhengige fenomener, mens man i realiteten ikke observerer to statistisk uavhengige problem. I moderne statistisk teori går dette under autokorrelasjon, noe jeg tok opp tidligere i kapittelet. Den generelle utfordringen man støter på i komparativ forskning er at man setter svarene, i mitt tilfelle, fra mange ulike land opp mot hverandre. Kritikken mot dette er blant annet at man da antar at alle land er like eller har like forutsetninger, altså enkelt og greit at de lar seg sammenligne selv om dette ikke alltid er tilfelle (Ebbinghaus 1998).

Mitt datasett involverer mange tusen respondenter fra ti ulike europeiske land, og som alle har blitt intervjuet av forskjellige personer i en til to timer (Vikat et al. 2007). Det er naturlig å tenke seg at mange spørsmål i løpet av en slik intervjuopprosess vil oppfattes forskjellig og misforstås av de mange respondentene. Anders Wikman har problematisert dette i sin tekst: *Reliability, Validity and True Values in Surveys* (Wikman 2005). Her viser han til forskning som sier at intervjuobjekter kan svare forskjellig på samme spørsmål over tid og at eksterne faktorer som hvem det er som stiller spørsmålene og i hvilken situasjon spørsmålene blir stilt vil være avgjørende for hvilket svar man får (2005). Videre kan man tenke seg at visse spørsmål vil være langt enklere å måle, for eksempel hvor høy man er eller i hvilken by man bor i, mens for spørsmål som går på hva man tenker og mener om sosiale fenomener og andre personer kan være langt vanskeligere å svare på. Til slutt snakker man om hvor *sensitive* datamaterialet er for slike og andre påvirkninger (Skog 2004) og om den eksterne validiteten (Weinstein 2010; Skog 2004).

Wikman nevner spesielt holdningsspørsmål som spesielt utsatte for misforståelser i surveys (Wikman 2005). Spørsmålet kan oppfattes ulikt av for eksempel menn og kvinner, på tvers av kulturer og mellom yngre og eldre generasjoner i et samfunn. Et annet poeng som går videre enn forståelsen av spørsmålet er at man som oftest også må plassere svaret sitt i ulike

kategorier slik som det er for spørsmålet ”en mann må ha barn for å være en fullverdig mann”. Dette kan være vanskelig for respondenten samtidig som det er en kilde til slumpmessige variasjoner.

For min del vil det også ligge en utfordring i at spørsmålet som utgjør utgangspunktet for analysen har blitt oversatt til ti ulike språk. Det kan innebære at ord og bedreper skifter mening, spesielt gjelder dette ordet som på norsk er oversatt til ’fullverdig¹⁴’ og er et ord som kan tolkes på ulike måter av ulike personer. Samtidig som jeg anerkjenner de store metodiske utfordringene som ligger bak bruken av panelsurvey er det likevel slik at dette er den beste måten jeg kan studere dette spørsmålet komparativt, på tvers av ulike europeiske land.

¹⁴ fra engelske ‘fulfilled’

5 Et splittet Europa, del I

Del I av dette kapittelet vil være en deskriptiv gjennomgang av variasjonen i min avhengige variabel, hvor jeg beskriver landene hver for seg. Jeg vil først vise dette gjennom figurer som beskriver fordelingen i de ulike landene. Deretter vil jeg gjøre en multippel lineær regresjonsanalyse for hvert land, hvor jeg vil kontrollere for en rekke individspesifikke variabler. Kapittelet vil også vise en deskriptiv oversikt over fordelingen for hver variabel i de ulike landene.

Hensikten med dette kapittelet er å vise hvordan befolkningen i de ulike landene svarer på påstanden om at menn må ha barn for å være fullverdige menn, gjennom de steg jeg har beskrevet ovenfor. Det er viktig å se på hvilke grupper innad i landene som bidrar til variasjonen slik at man kan identifisere om dette i størst grad skyldes enkelte sosiale grupper eller om dette er universale holdninger som finnes i hele befolkningen. Hovedinteressen for denne delen av analysen vil være en kartlegging av hvordan variasjonen i den avhengige variabelen er innad i de landene jeg tar for meg. Dette vil gi et svar på det første forskningsspørsmålet mitt og videre danne grunnlaget for besvarelsen av de to øvrige forskningsspørsmålene som jeg skal ta for meg i den andre delen av analysen

Fordelingene i påstanden om menn må ha barn for å være menn vil danne et bilde av hvor viktig barn er for mannsrollen i de europeiske landene og hvilke grupper i de ulike landene som mener dette sterkere enn andre. Mot slutten av kapittelet vil jeg også se på svarene på motsatte spørsmålet: ”en kvinne må ha barn for å være en fullverdig kvinne”. Inkluderingen av dette aspektet er ikke ment som en utvidelse av oppgaven til også å omfatte befolkningens oppfatning av barn knyttet opp til kvinnerollen, men ved å sammenligne svarene på dette spørsmålet med min avhengige variabel kan man få en bedre forståelse av hvordan de ulike sosiale gruppene i de forskjellige landene oppfatter spørsmålet, samtidig som det vil styrke tolkningen min av bakgrunnsvariablenes innvirkning på den avhengige variabelen.

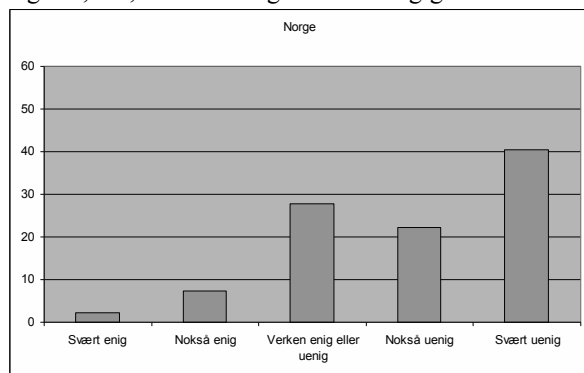
Tabell 5.1 Deskriptiv statistikk personer

	Alle	Tys	Fra	Bel	Nor	Bul	Est	Geo	Ung	Rom	Rus
Avh. Variabel											
Svært Enig	29,1	6,3	35,9	3,8	2,2	17,5	36,8	47,6	56,4	35	22
Nokså Enig	31,8	22,4	23	16,8	7,3	39,1	36,6	44,1	17,5	41,9	54,6
Verken enig eller uenig	18,9	22,5	20,2	17,6	27,7	24,9	15,5	5,9	17,7	18,4	14,7
Nokså uenig	11,5	33,3	7,9	46,7	22,3	16	8,2	2,3	3,8	4,1	7,9
Svært uenig	8,8	15,5	13	15,1	40,4	2,5	2,9	0,1	4,7	0,6	0,9
samlivsstatus											
Gift	54,8	55	47,8	54,9	51,6	58,9	47,9	55,1	56,6	67,1	49,3
Samboer	9,8	7,9	12	13	15,5	7,2	16	9,1	9	3,8	9
I et forhold	6,1	8,7	10,3	9,6	9,2	5,4	0,9	1,5	4,3	3,4	9,7
Singel	29	27,5	29,4	22,1	23,3	27,8	35,2	34,3	30,1	25,7	31,7
Alder											
18-24	10,1	10,4	10,2	9,7	9,8	14,2	7,1	12,8	8,3	6,9	11,3
25-29	8,7	7,1	7,4	8	7,6	10,9	9,3	9	11,5	6,8	8,7
30-34	9,3	7,7	9,1	8,3	9,2	12,5	9,8	9,1	9,5	8,6	8,6
35-39	10,1	10,6	10,5	9,4	11,6	11,3	8,7	9,7	8,2	11,5	8,6
40-44	9,8	11,7	9,6	10,3	10,1	11,8	9,2	10,5	7,7	7,4	10,5
45-49	9,4	10	9,2	11,5	9,5	6,3	9,7	10,3	9,6	9,2	10,2
50-54	9,2	8,5	9,4	9,7	9,3	6,7	9	8,8	10,3	10,7	10
55-59	8,3	7,3	9,4	9,2	8,8	6,9	8,7	7,1	9	10	6,9
60-64	7,3	8,2	7,2	8,3	8,7	5,9	7,5	4,8	8,3	7,3	6,1
65-69	7,3	8	6,7	5,9	6,7	5,6	8,1	7,6	7,3	8,8	8,3
70-74	5,9	5,7	6	5,2	4,8	5,1	7,4	5,5	6,2	7,4	5,6
75-79	4,5	4,9	5,3	4,4	3,9	2,9	5,2	4,8	4	5,6	5
Utdanning											
ISCED97 kode 0-2	23,5	12,9	32,6	29,1	20,3	26	23,3	12,1	24,9	40,8	16,2
ISCED97 kode 3-4	50	56,7	41,1	33,6	45,2	51	47,6	58,7	59	49,6	40,6
ISCED97 kode 5-6	24,7	25	26,3	34,7	33,3	19,9	29,1	27,5	16,1	9,6	37,5
Antall barn											
0	51,9	62,4	62,4	55,2	57,5	45,9	51,1	35,9	51,3	51,5	48,4
1	23,7	16,9	15	18,4	15,6	28,1	26,5	28,2	23,9	27,9	32,8
2	18,3	14,9	15,4	17,8	17,2	22,8	16,8	26,7	18,4	16	15,7
3 eller flere	6,1	5,8	7,3	8,6	9,7	3,2	5,7	9,1	6,3	4,6	3,2
Menn med/uten barn	56,4	70,5	64,9	59,3	59,4	53,8	55,9	40	54,4	53,8	54,3
0	20,6	13,6	13,6	16	13,9	24,3	23,1	25	21,1	26,2	27,4
1	17,2	11,8	14,8	16,7	16,9	19,1	15,8	26,4	18,3	15,5	15,3
2	5,8	4,1	6,7	8	9,7	2,8	5,2	8,6	6,3	4,5	3,1
3 eller flere											
Kvinner med/uten barn	48,3	55,6	60,4	51,4	55,6	39,3	48,3	32,8	48,9	49,2	44,8
0	26,2	19,7	16,1	20,6	17,3	31,2	28,4	30,7	26,1	29,6	36,1
1	19,1	17,5	15,8	18,9	17,4	25,9	17,3	27	18,5	16,6	15,9
2	6,4	7,2	7,7	9,2	9,7	3,6	6	9,5	6,4	4,6	3,2

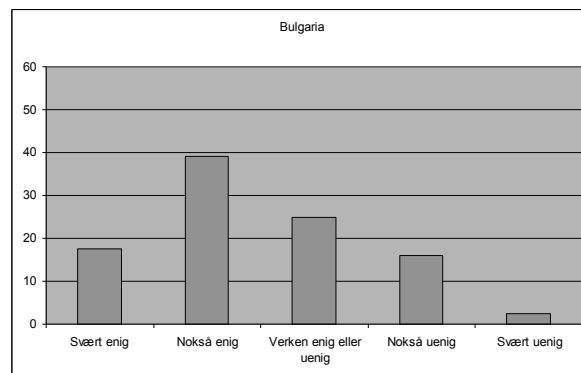
3 eller flere											
TRF	1,58	1,36	1,97	1,79	1,92	1,46	1,64	1,58	1,34	1,33	1,44
Antall observasjoner		10017	10079	7163	14881	12858	7855	10000	13540	11986	11261

Note: Tall i prosent. TRF, Total fertility rate, Kilde: (UN 2013)

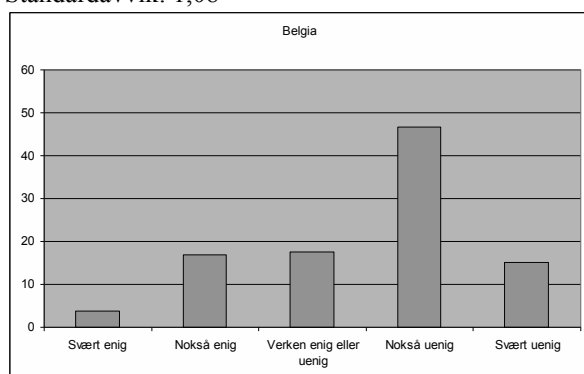
Figur 5,1-5,10: Fordelinger for avhengig variabel

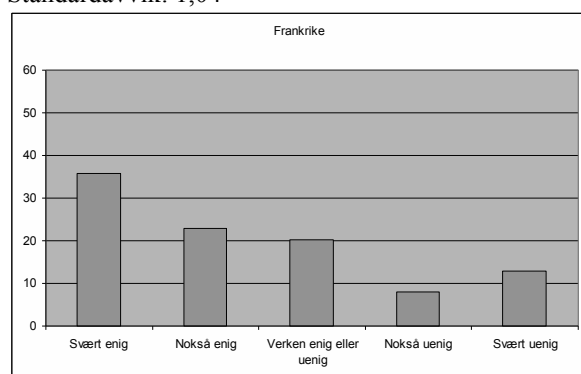
Gjennomsnitt: 2,09
Standardavvik: 1,08

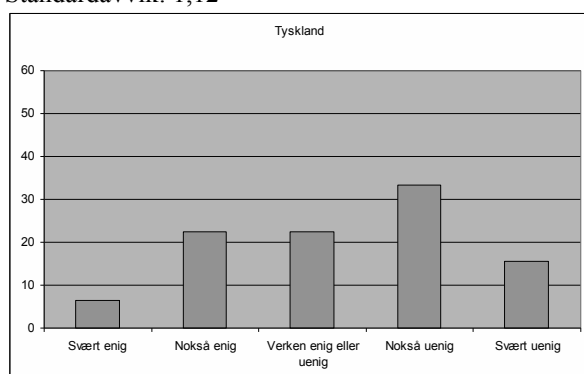
Gjennomsnitt: 3,53
Standardavvik: 1,04

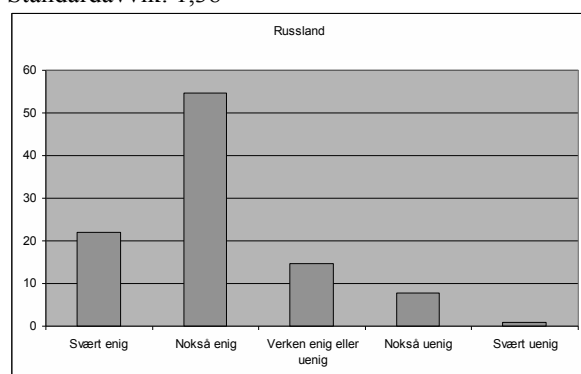
Gjennomsnitt: 2,25
Standardavvik: 1,12

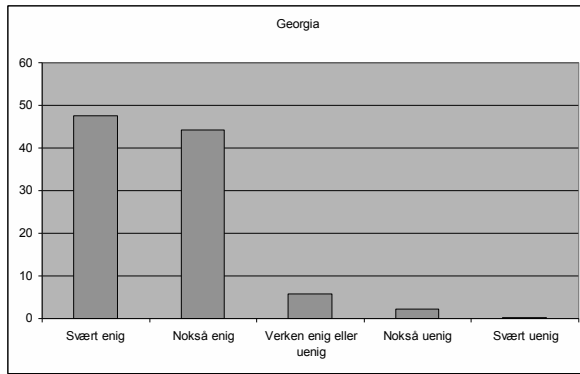
Gjennomsnitt: 3,61
Standardavvik: 1,38

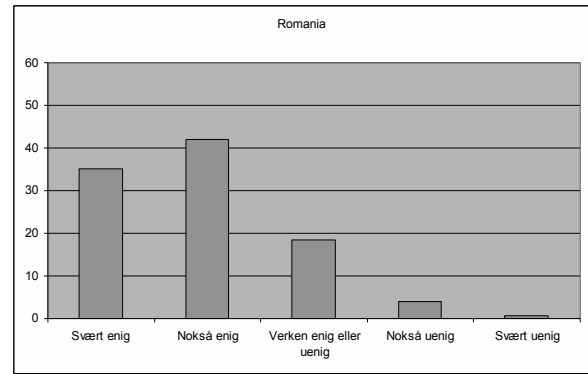
Gjennomsnitt: 2,71
Standardavvik: 1,16

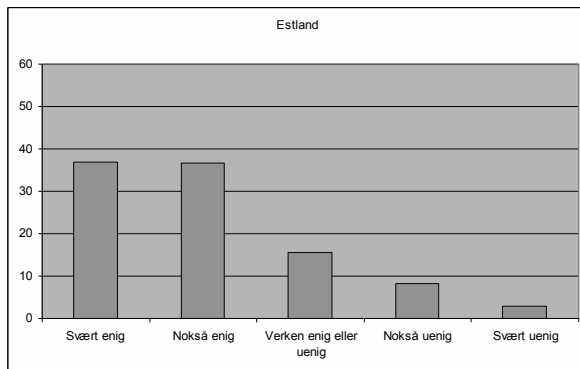
Gjennomsnitt: 3,89
Standardavvik: 0,86

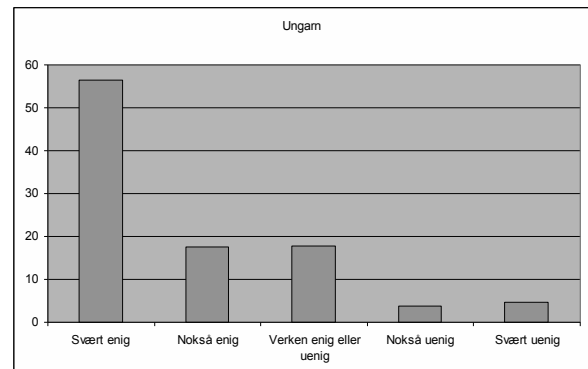
Gjennomsnitt: 4,37
Standardavvik: 0,71

Gjennomsnitt: 4,07
Standardavvik: 0,86

Gjennomsnitt: 3,96
Standardavvik: 1,06

Gjennomsnitt: 4,17
Standardavvik: 1,1

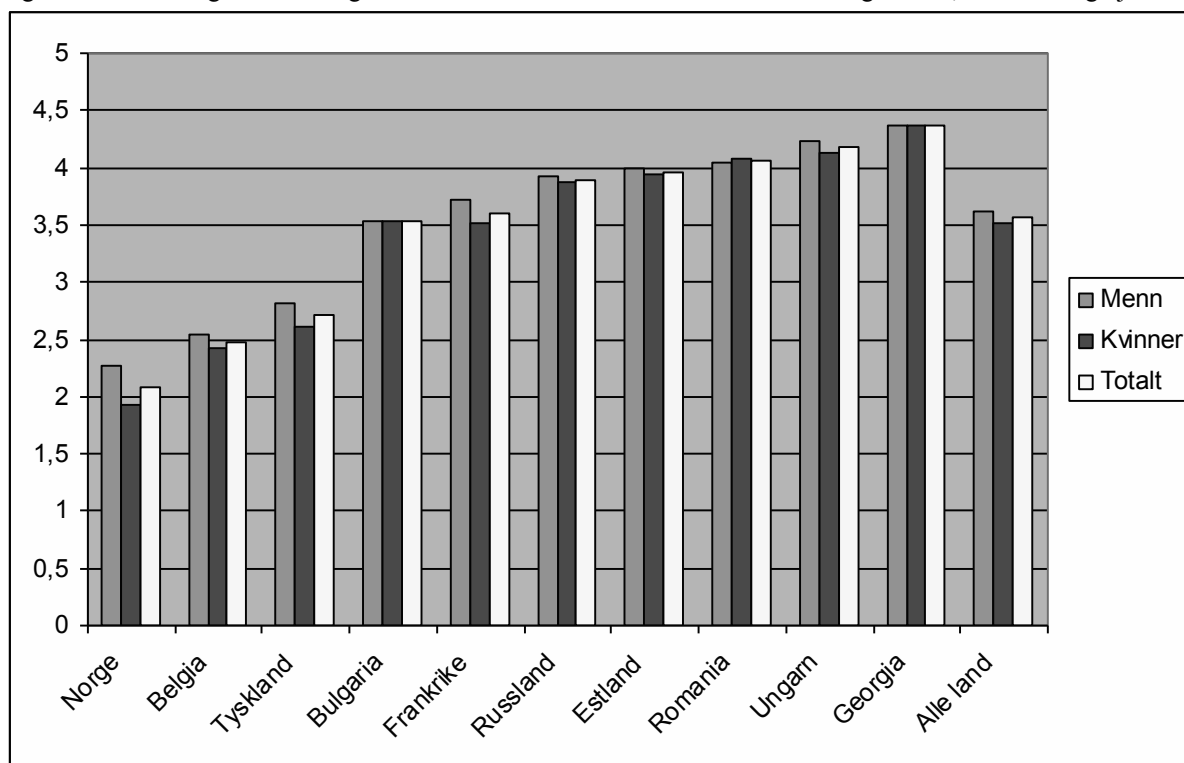
5.1 Nasjonale ulikheter

Figurene ovenfor viser at befolkningen i de forskjellige landene svarer svært ulikt i påstanden om at menn må ha barn for å være fullverdige menn. Med et gjennomsnitt på 2,09 er personer fra Norge samlet sett de som er minst enige i påstanden. Man ser at kategorien 'svært uenig' er det svaralternativet som hyppigst forekommer i Norge. For Belgia og Tyskland, ser man at 'nokså uenig' er den mest besvarte kategorien. Felles for disse tre landene er at majoriteten av respondentene sier seg henholdsvis 'uenig' eller svarer nøytralt på påstanden, samtidig som man ser at svært få sier seg 'veldig enig' i påstanden.

På den andre siden av skalaen finner man Georgia, som har det høyeste gjennomsnittet med 4,37, og er dermed det landet som samlet sett sier seg mest enig i påstanden. Foruten Bulgaria, ser man at de resterende landene tenderer mot kategoriene 'enig' og 'svært enig'. I motsetning til mønsteret hos de tre overnevnte landene, ser man at veldig få er uenige i påstandene og nesten ingen sier seg 'svært uenig'. Dette gjelder spesielt Estland, Ungarn, Romania, Russland og Georgia. Bulgaria og Frankrike kan man plassere i en mellomkategori, da respondentene samlet sett har svart nærmere "midten", selv om disse landene også heller mest mot kategoriene 'svært enig og 'nokså enig'.

For å vise disse forskjellene jeg har diskutert bedre, har jeg satt gjennomsnittsverdiene inn i et søylediagram i stigende rekkefølge. I denne tabellen har jeg også delt inn respondentene etter kjønn for å se hvor mye dette varierer innad i landet.

Figur 5.11 Fordelingen i holdningen til om menn må ha barn for å være fullverdige menn, etter land og kjønn

Figur 5.11 viser det samme som jeg diskuterte ovenfor, hvor Georgia og Norge danner ytterpunktene. De nevnte mellomlandene, Frankrike og Bulgaria, er marginalt forskjellige fra hverandre. Når det gjelder kjønnsaspektet ser man at kvinner og menn har svart noe ulikt i de forskjellige landene, men dette er relativt små forskjeller. Likevel er det interessant å trekke fram at i de landene det er forskjeller mellom kvinner og menn sine svar er det alltid slik at kvinnene sier seg mindre enig i påstanden. Dette gjelder i alle landene foruten Romania. I Bulgaria og Georgia ser man at resultatene er tilnærmet kjønnsnøytrale.

5.2 Multippel regresjon – sosiale gruppers påvirkning

Fram til nå har jeg kun presentert deskriptiv data og sett på variasjonen i den avhengige variabelen for hvert land. Resultatene viser at holdningene til påstanden i de enkelte landene varierer relativt mye mellom landene. Det jeg vil gjøre videre i dette kapitlet er å vise hvordan variasjonen er i den avhengige variabelen, innad i hvert land. Dette vil jeg gjøre med en multippel lineær regresjonsmodell, hvor jeg kontrollerer for en rekke variabler på individnivå. Ideen bak dette er å se på hvilken måte de ulike sosiale gruppene stiller seg til

påstanden. Er det slik at noen grupper skiller seg mer ut enn de samme gruppene i andre land? Samtidig kan en slik fremstilling vise hvorvidt det i det hele tatt eksisterer forskjeller mellom de sosiale gruppene innad i landene. Jo mer like de ulike gruppene er, jo mer kan man argumentere for at holdningene som kommer fram er universelle i det landet. Med dette mener jeg at holdningene noen steder i større grad kanskje kan tilegnes landet som helhet, mens det andre steder er et mer differensiert syn på hvor viktig barn er for mannsrollen mellom de ulike gruppene.

Tabell 5.2 Multipl regressjonsanalyse fordelt etter land

	Tyskland	Frankrike	Ungarn	Norge	Belgia
Konstantledd	2,42***	3,54***	3,93***	2,01***	2,25***
Kjønn	-0,19***	-0,18***	-0,10***	-0,32***	-0,12***
Alder	0,08***	0,12***	0,07***	0,05***	0,08***
Utdanning	0,00	-0,20***	-0,08***	0,01**	0,01***
Antall barn	0,02	0,04	0,02	0,03*	0,02
Samlivsstatus (ref = enslig)					
Gift	0,21***	0,17***	0,31***	-0,01	-0,04
Samboer	-0,14*	0,04	0,16***	0,04	-0,06
I et parforhold	-0,15*	0,02	-0,04	-0,01	-0,04
Antall observasjoner	9626	9877	13258	10526	7047
	Bulgaria	Estland	Georgia	Romania	Russland
Konstantledd	2,97***	3,46***	4,16***	3,78***	3,64***
Kjønn	0,00	-0,07	-0,01	0,02	-0,05**
Alder	0,11***	0,12***	0,03***	0,04***	0,05***
Utdanning	0,01***	-0,01	0,00	-0,04**	0,00
Antall barn	0,07***	0,04	0,02	0,06***	0,03*
Samlivsstatus (ref = enslig)					
Gift	0,12***	0,17***	0,15***	0,15***	0,11***
Samboer	0,25***	0,01	0,19***	0,06	0,01
I et parforhold	-0,07	0,06	0,07	-0,01	0,01
Antall observasjoner	12653	6164	10000	11980	11189

Note: ***p<0,001, **p<0,05, *p<0,1

Konstantleddet gir her en indikasjon på den gjennomsnittlige holdningen til barns viktighet for mannsrollen for personer som ikke slår ut på noen av de andre variablene. I mitt tilfelle i denne regresjonstabellen gjelder dette unge, enslige menn, som har lavere utdanning¹⁵ og ingen barn. Konstantleddene i denne regresjonstabellen ble presentert i søylediagrammet ovenfor samtidig som jeg tolket disse opp mot hverandre. Jeg vil derfor ikke gå nærmere inn på disse nå, men heller konsentrere meg om tolkingen av de øvrige variablene.

¹⁵ Jamfør ISCED-inndelingen som for denne gruppen vil være de med ingen utdanning opp til de som har fullført tilsvarende grunnskole (Se punkt 3.2).

Kjønn

Kjønnsvariabelen er signifikant i seks av de ti landene som er med i analysen, og i alle de landene hvor dette gjelder ser man at korrelasjonskoeffisienten er negativ. Majoriteten av kvinner i landene er med andre ord mindre enig i påstanden enn hva menn er. Vi ser at norske kvinner er minst enig, sammen med kvinnene i de øvrige vesteuropeiske landene. For Ungarn og Russland er kvinnene signifikant mindre enig i påstanden enn menn er, men noe svakere enn i de fire øvrige landene. Videre ser man et geografisk mønster tegne seg. Østeuropeiske land har ingen eller svak negativ forskjell mellom kjønnene, mens vesteuropeiske, kvinnelige respondenter, er sterkere uenig i påstanden enn hva de vesteuropeiske mennene er.

Alder

Alder er den eneste variabelen som gir signifikant resultater i alle landene, med noe varierende styrke. Herunder vil jeg presisere at aldersvariabelen er kodet i femårsintervaller. Eldre personer i Europa sier seg dermed mer enig i påstanden enn hva de yngre aldersgruppene gjør. Frankrike, Estland og Bulgaria er de tre landene hvor korrelasjonskoeffisienten er sterkest positiv, og dermed de landene hvor den eldre delen av befolkningen skiller seg mest fra de yngre. Georgia og Romania er de to landene hvor det er minst skille, altså at den eldre delen av befolkningen i mindre grad skiller seg fra den yngre.

Ut i fra dette kan man trekke to antagelser. For det første kan dette kan være et resultat av at jo eldre mennesker er, jo viktigere synes man familie og familierelaterte spørsmål er. For det andre kan det være slik at den yngre delen av befolkningen i Europa har vokst opp under en periode hvor familien som institusjon er svekket og at man derfor føler det er mindre viktig med tradisjonelle, familiære spørsmål. Den første antagelsen kan jeg i utgangspunktet si veldig lite om, da jeg bare har ett måletidspunkt, mens den andre skal jeg gå nærmere inn på senere i oppgaven.

Utdanning

Det er relativt liten forskjell mellom de ulike utdanningsgruppene i landene, og der det finnes signifikante forskjeller ser man at det er en meget svak effekt. I et par av landene gir variabelen derimot utslag, og da i ulike retninger. Som man kan lese av regresjonstabellen ser

man en negativ effekt i Ungarn, mens det i Norge, Bulgaria og Belgia er en positiv effekt, dog nærmest ubetydelig i styrke. Likevel er det et land hvor denne variabelen gjør seg gjeldende i betydelig grad. I dataene for Frankrike ser man en negativ effekt som er langt sterkere enn i Ungarn og spesielt i forhold til de øvrige landene. Jo høyere utdanning man har, jo mindre enig er man i påstanden som utgjør den avhengige variabelen. Isolert sett er det ikke overraskende at en variabel som måler utdanningens effekt på en holdning i et samfunn gir utslag. Det som derimot er interessant i denne sammenhengen er at effekten kun gjør seg gjeldende i to land, og at den er sterkest i Frankrike.

Antall barn

Dette er en variabel som gir små til ingen utslag i regresjonsanalysen. I de fleste landene ser man at holdningene til viktigheten av barn for mannsrollen er uavhengig av hvor mange barn man selv har. I de to landene variabelen gir et signifikant utslag, Romania og Bulgaria, ser man en svak positiv effekt som innebærer at personer med barn er mer enig i påstanden enn personer uten barn, og at denne enigheten øker i takt med hvor mange barn man har. Det jeg vil trekke fram som et funn for denne variabelens effekt, vil derfor være at den faktisk nesten ikke gir signifikante utslag. Fraværet av ulikhet mellom de gruppene som har barn (og de som har flere barn) og de som ikke har barn er interessant i denne sammenhengen fordi man måler holdningene til hvor viktig barn er for mannsrollen. Man kunne vært tilbøyelig til å tenke seg at personer som har barn ser dette som en svært viktig del av sine liv¹⁶ og dermed at man tenker seg at menn er mer fullverdig når man har barn.

Samlivsformer

I to av landene, Norge og Belgia, ser man at alle de ulike samlivsformene er uavhengige av holdningen til påstanden i den avhengige variabelen. Hvorvidt man lever alene eller sammen med noen betyr derfor at man ikke endrer oppfatningen om hvor viktig barn er for mannsrollen. For de respondentene som er gift, ser man at respondentene i alle landene foruten nevnte Belgia og Norge er mer enig i påstanden målt mot enslige personer, som er referanse-kategorien for denne variabelen. Effekten varierer en del i styrke, og man ser at gifte personer i Tyskland og spesielt Ungarn skiller seg mest fra de enslige respondentene.

¹⁶ Noe de riktignok selvfølgelig kan gjøre uavhengig om de mener dette fullbyrder mannsrollen eller ei.

For respondenter som lever i samboerskap er det stort sett slik at man ikke skiller seg signifikant fra holdningene til enslige personer. Unntaket her er de tre landene: Ungarn, Georgia og Bulgaria. Samboende respondenter i disse tre landene er mer enig i påstanden målt mot de respondentene som er enslig. Samtidig ser man en annen type effekt for tyske respondenter, og som skiller seg fra de øvrige landene. Samboende og personer som lever i et parforhold er mindre enig i påstanden mål mot enslige, den motsatte retningen av hva gifte personer er. Riktignok må man tillate ti prosent feilmargin for denne tolkningen og jeg vil derfor ikke tillegge dette funnet nevneverdig betydning.

5.2.1 Grafisk framstilling av bakgrunnsvariablenes retning

Som en oppsummering av tolkningen jeg nå har gjort for de ulike bakgrunnsvariablene vil jeg presentere en grafisk framstilling av retningen til de bakgrunnsvariablene som ga signifikante koeffisienter innenfor 90 prosent av statistisk signifikansnivå. Hensikten med denne framstillingen er rett og slett for å synliggjøre for leseren hvordan resultatene fra regresjonsanalysen ser ut.

Tabell 5.3 Signifikante koeffisienter, etter positiv eller negativ retning.

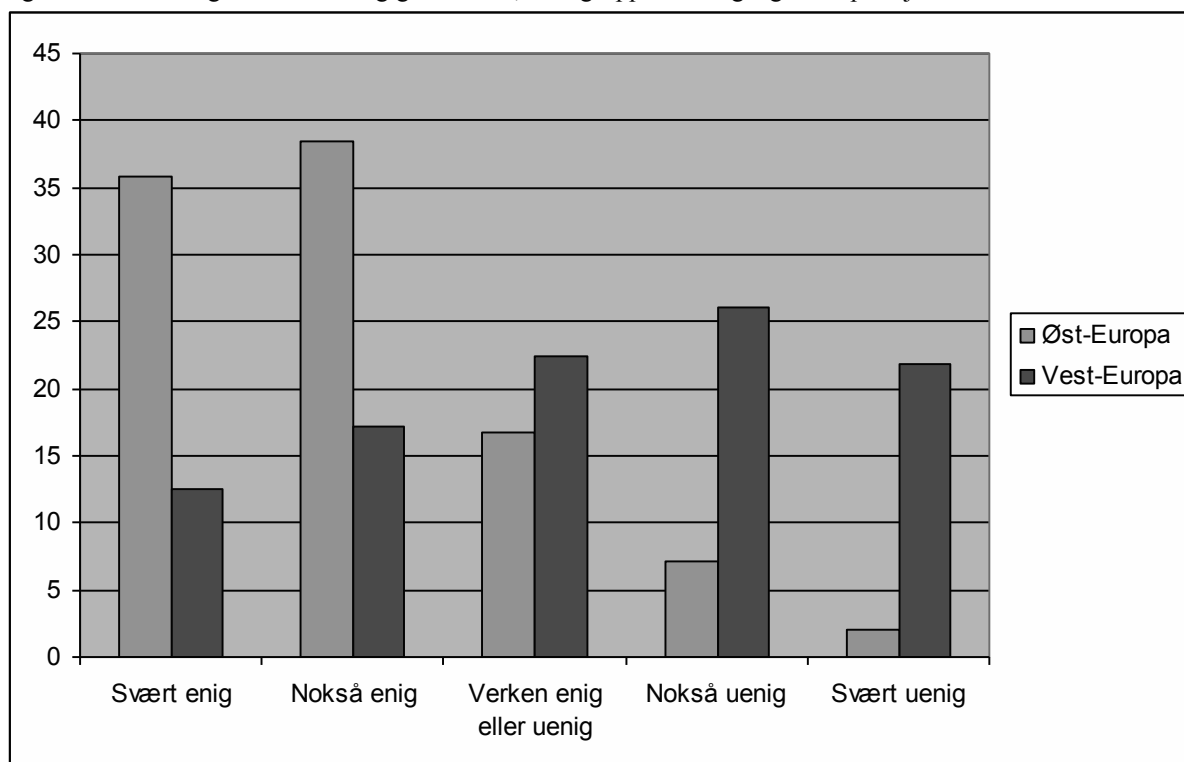
	Kjønn	Alder	Utdanning	Ant. barn	Enslig ¹⁷	Gift	Samboer	Parforhold
Norge	-	+	+					
Belgia	-	+	+					
Tyskland	-	+				+		
Frankrike	-	+	-			+	+	
Bulgaria		+	+	+		+	+	
Estland		+				+		
Romania		+	-	+		+		
Russland	-	+				+		
Ungarn	-	+	-			+	+	
Georgia		+				+	+	

¹⁷ Merk at enslig er referansekategori og at retningen til de tre kategoriene 'gift', 'samboer' og 'i et parforhold' vil være i forhold til 'enslig' og ikke i forhold til konstantleddet.

5.3 Geografiske forskjeller

Etter å ha tolket de individspesifikke bakgrunnsvariablene i landene for seg selv, vil jeg nå fokusere på et mønster som danner seg i datamaterialet mitt. De ti landene som er med i analysen representerer i seg selv ti ulike holdninger til påstanden som er min avhengige variabel. Likevel finnes det et mønster som tilsier at landene i Øst-Europa stiller seg likere til påstanden målt mot de vesteuropeiske landene, og på den andre siden ser man at de vesteuropeiske landene er mer samstemte med hverandre målt mot de østeuropeiske landene. Det geografiske skillet i mitt datamateriale kan deles inn i det tidligere geopolitiske skillet mellom Vest-Europa og Sovjetunionen. Alle de østeuropeiske landene som er med i analysen var tidligere stater som var innlemmet i Sovjetunionen. Det er nærliggende å tenke seg at land som har en felles historie i samme union og land som ellers deler samme kulturelle opphav, er nær hverandre geografisk og demografisk, til dels vil stille seg relativt likt i verdinormative spørsmål. Samtidig har jeg ingen belegg for å tillegge denne likeheten i holdninger rundt familiære spørsmål til en felles politisk union alene, da dette like gjerne kan tilskrives faktorer som strekker seg lengre tilbake i tid. Likevel er det slik at dette geografiske mønsteret kommer til syne i mine data, og jeg vil derfor se nærmere på dette senere i kapittelet.

Figur 5.13 Fordelingen i den avhengige variabel, land gruppert etter geografisk posisjon

Figur 5.13 viser hvordan fordelingen i den avhengige variabelen ser ut når jeg har gruppert landene etter geografisk posisjon i Europa. Frankrike, Belgia, Norge og Tyskland utgjør kategorien 'Vest-Europa', mens de øvrige landene utgjør 'Øst-Europa'. Man ser av figuren ovenfor at majoriteten, rundt tre fjerdedeler, i de østeuropeiske landene enten sier seg 'svært enig' eller nokså enig' i påstanden. For de vesteuropeiske landene heller majoriteten mot kategoriene 'nokså uenig' og 'svært uenig', samt en betydelig andel som stiller seg nøytral til påstanden. Videre ser man at de vesteuropeiske landene er mer jevnt fordelt på de ulike søylene sammenlignet med den østeuropeiske bolken ved at ingen av svarkategoriene skiller seg ekstremt ut. Det motsatte ser man for landene i Øst-Europa, hvor to kategorier skiller seg veldig ut. Dette er også følgelig en effekt av at resultatene for Frankrike bidrar mye til å mediere resultatene for Vest-Europa.

5.3.1 Vest-Europa og Øst-Europa sett under ett

I fordelingene på den avhengige variabelen fant jeg et tydelig geografisk mønster som tilsier at respondenter i østeuropeiske land er langt mer enig i påstanden om at menn må ha barn for å være fullverdige sammenlignet med de vesteuropeiske landene som i større grad er mindre enig i påstanden. Jeg skal nå gjøre en regresjonsanalyse hvor jeg kontrollerer for de samme variablene som ovenfor, og hvor jeg grupperer landene inn i henholdsvis østeuropeiske og vesteuropeiske land.

Tabell 5.4 Lineær regresjon hvor landene er gruppert inn i to blokker

	Øst-Europa	Vest-Europa
Konstant	3,57***	2,56***
Kjønn	-0,04***	-0,19***
Alder	0,04***	0,04***
Utdanning	0,00	0,00
Antall barn	0,07***	0,02
Gifte	0,13***	-0,02
Samboere	0,10***	-0,13***
Parforhold	-0,08***	-0,09

Analogt med hva jeg har funnet tidligere har de østeuropeiske landene et høyere konstantledd, slik som tabell 5.4 viser her. Generelt sett kan man si at østeuropeere er nokså enig i påstanden, mens vesteuropeere er nokså uenig.

Kvinnelige respondenter i Europa synes i mindre grad enn mannlige respondenter at barn er viktig for mannsrollen. Kvinner i Vest-Europa mener dette i sterkere grad enn de østeuropeiske kvinnene. Videre ser man at alder har en lik positiv koeffisient, som bekrefter hva jeg har funnet tidligere, nemlig at eldre personer er mer enig enn hva yngre personer i de europeiske landene er. Utdanning gir ikke signifikante resultater, men dette er ikke overraskende med tanke på hvor få land som hadde forskjeller mellom utdanningsgruppene da jeg gjorde regresjonsanalyser for de enkelte landene.

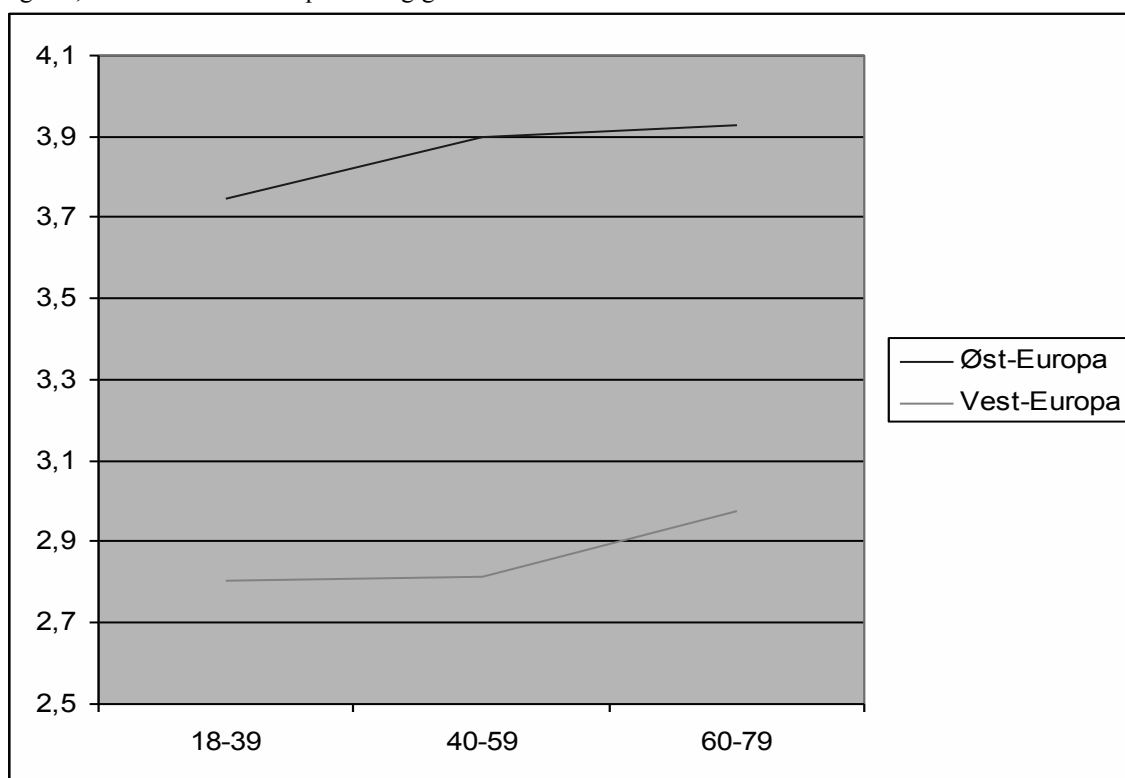
Østeuropeere med barn er mer enig i påstanden, og dette øker etter hvor mange barn man har. For vesteuropeere er det ingen signifikant forskjell mellom de med barn og de uten barn. For gifte og samboende i Øst-Europa er det viktigere at menn har barn, mens de i parforhold

synes det er mindre viktig målt mot enslige. For vesteuropeere er det kun samboere som er signifikant forskjellig fra enslige, og disse er mindre enig.

5.3.2 Ulik alderseffekt i Øst-Europa og Vest-Europa

I tabell 5.4 fant jeg at alder har lik stigningsgrad for begge de geografiske bolkene når alder er kodet i femårsintervaller. Det er nærliggende å tenke seg at de ulike aldersgruppenes holdninger ikke nødvendigvis øker i lik takt mellom Øst og Vest-Europa. Jeg benytter derfor en dummyvariabel hvor respondentene er delt inn i tre kategorier og den eldste (60–79 år) er referansekategori. Jeg kontrollerer for de samme variabler som tidligere. Hensikten med denne inndelingen er å se i hvilken takt holdningene endrer seg mellom aldersgruppene i de to europeiske blokkene.

Figur 5,14 Effekten av alder på avhengig variabel

I figur 4.14 ser man at det ikke er en forskjell i holdningene mellom de to yngste aldersgruppene i Vest-Europa. Det er først når man tar med de mellom 60–79 år at man får den stigningen som tabell 5.4 viste. For de samme aldersgruppene i Øst-Europa er bildet litt annerledes. Den yngste aldersgruppen skiller seg noe fra gruppen hvor de etablerte mellom

40-59 befinner seg. Videre er det liten forskjell mellom de to eldste aldersgruppene av østeuropeere.

De eldste respondentene fra Vest-Europa er dermed noe mer enig i denne påstanden enn hva de yngre respondentene er. Dette kan skyldes en mekanisme som gjør at man synes barn og familiespørsmål blir viktigere etter hvert som man blir eldre, eller det kan ha seg slik at det har vært et skifte i den generelle oppfatningen av hvor viktig barn er for mansrollen blant vesteuropeere.

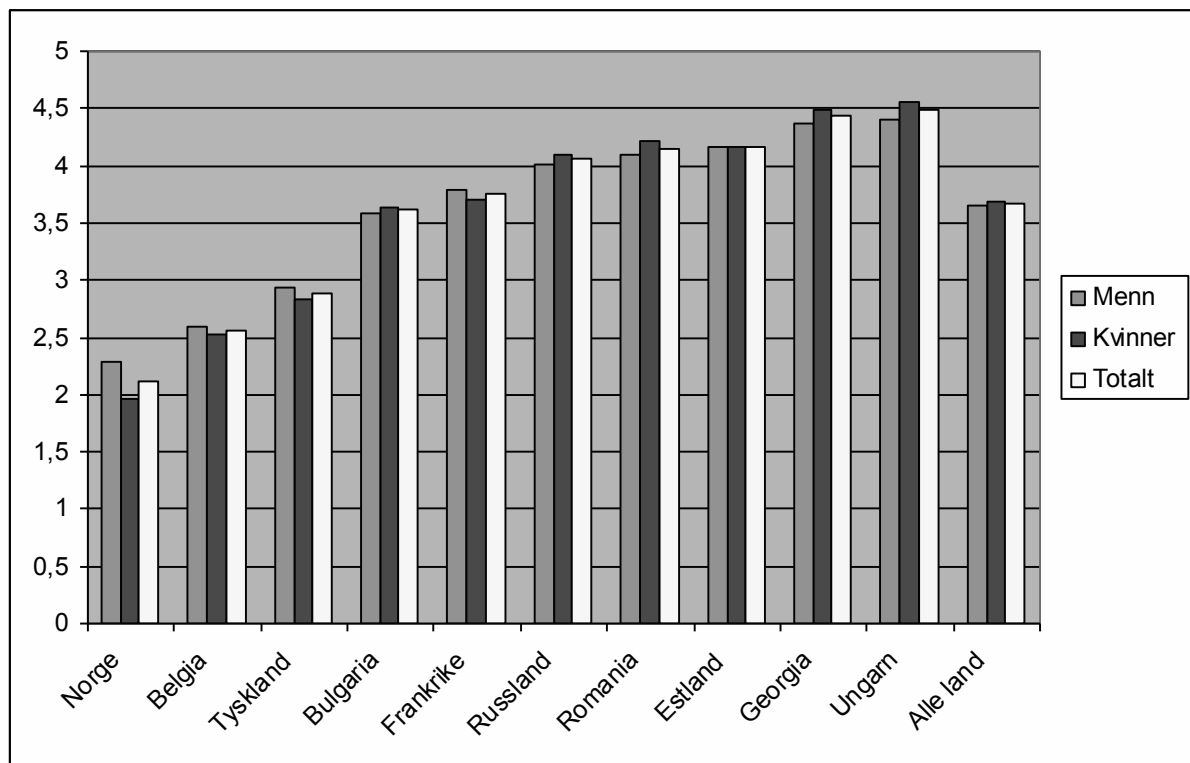
I Øst-Europa ser man at de er den yngste aldersgruppen som skiller seg mest ut, mens det nesten ikke er forskjell mellom de to eldre aldersgruppene. Disse spekulasjonene krever longitudinelle data for å besvares, derfor kan jeg her kun konstatere at det er forskjeller mellom aldersgruppene og at dette fortoner seg ulikt i vesteuropeiske og østeuropeiske land. Her kan man hevde at utviklingen i holdningen til familieorienterte spørsmål i de østeuropeiske landene utvikler seg i retning av verdiene i Vest-Europa fordi man ser at den yngste aldersgruppen i Øst-Europa skiller seg fra de to øvrige aldersgruppene. Jeg vil komme tilbake til dette poenget i drøftingen i det påfølgende kapittelet.

5.3.3 Barns betydning for kvinnerollen i de europeiske landene

I spørreundersøkelsen har man stilt et tilsvarende spørsmål om hvorvidt kvinner må ha barn for å være fullverdige kvinner. Som en avslutning på dette kapittelet vil jeg se hvordan respondentene i de ulike landene har svart på denne påstanden til sammenligning med den tilsvarende påstanden for menn, som jeg til nå utelukkende har fokusert på. Det første jeg vil se på er hvordan menn og kvinner stiller seg til denne påstanden og hvorvidt jeg vil finne samme mønster som jeg gjorde i påstanden for menn. Det andre jeg vil gjøre er en ren deskriptiv tabell hvor jeg setter påstandene mot hverandre og ser om respondentene i de ulike landene forholder seg noenlunde likt til de to spørsmålene.

Ved å ta med respondentenes oppfatning om barns betydning for kvinner blir det lettere å se sammenhengen mellom holdningene i de ulike landene. Dette vil gi et godt sammenligningsgrunnlag for min tolkning av de geografiske forskjellene og hvorvidt de faktisk stemmer.

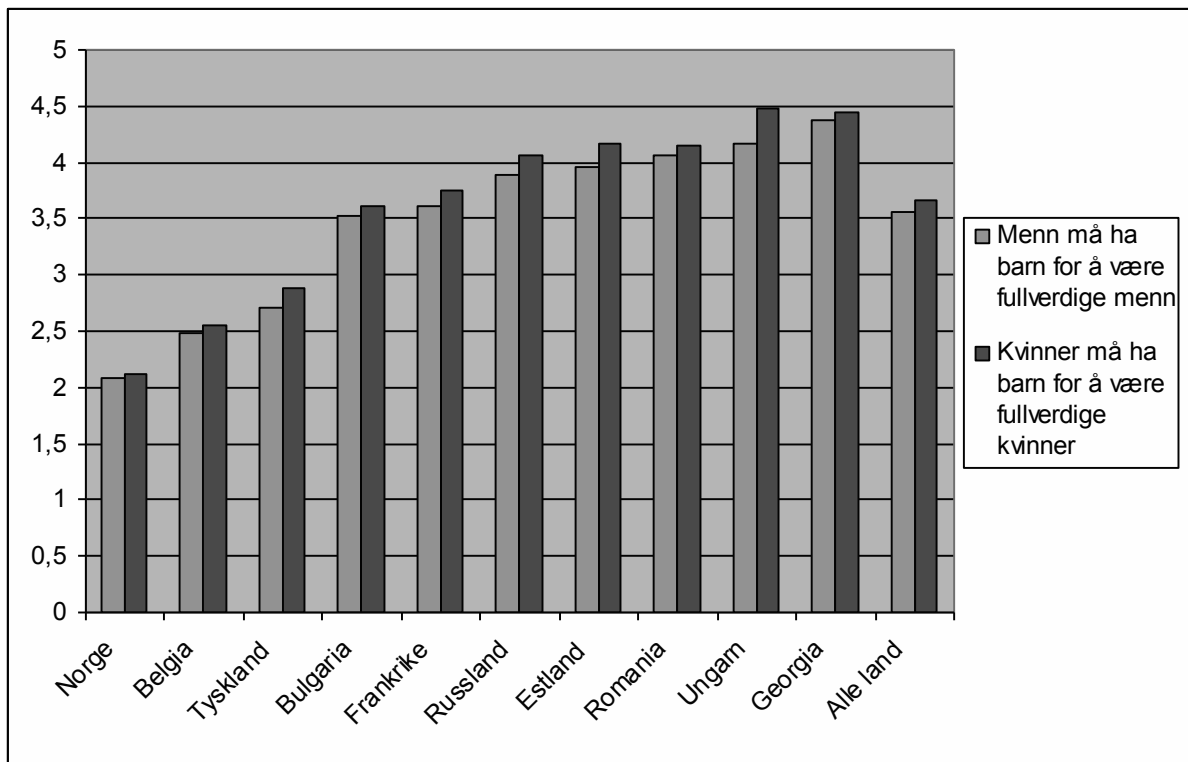
Figur 5.15 Fordelingen i holdningen til om kvinner må ha barn for å være fullverdige kvinner, etter land og kjønn.

Figur 5.15 viser en tilnærmet lik geografisk inndeling som figur 5.11, men man ser at Romania og Estland samt Georgia og Ungarn har byttet plass sammenlignet med figur 5.11. Likevel er dette marginale forskjeller og det er grunn til å si at respondentene i de ulike landene totalt sett svarer noenlunde likt som for den samme påstanden for menn.

Kjønnsinndelingen er mer interessant. I regresjonstabell 5.2 var det slik at mennene i de fleste landene var mer enig i påstanden, og kjønnsnøytralt i de øvrige landene foruten i Romania hvor var noe mer enig. I denne figuren ser man at mennene i de vesteuropeiske landene er mer enig i påstanden enn hva kvinnene er, mens det motsatte er tilfellet i de østeuropeiske landene. Østeuropeiske kvinner mener derfor i sterkere grad enn menn at barn er viktig for kvinner, mens vesteuropeiske menn synes det er viktigere at kvinnene får barn, enn hva de vesteuropeiske kvinnene gjør. Riktignok er det viktig å understreke, i likhet med funnene i tabell 5.2, at det er svært små forskjeller i de fleste landene.

Figur 5.16 Fordelingen i holdningen til om kvinner må ha barn for å være fullverdige kvinner og menn må ha barn for å være fullverdige menn, etter land

Figur 5.16 viser hvordan respondentene forholder seg til de to kjønnede påstandene. Befolkningen i de utvalgte landene i Europa mener, under ett, at barn er viktigere for å bekrefte kvinnerollen sammenlignet med hvor viktig barn er for å bekrefte manssrollen, slik det viser seg i figur 5.16.

Igjen ser man at forskjellene mellom søylene nesten er for små til at de kan tolkes som forskjellige i det hele tatt. Men noen land har mer betydelige forskjeller, som Ungarn og til dels Estland og Russland. Her ser man at respondentene i mye større grad mener barn er viktigere for kvinnerollen enn for manssrollen.

5.4 Oppsummering

De deskriptive dataene gjengitt i dette kapittelet viser at det er stor variasjon i holdningen til hvor viktig barn er for manssrollen mellom de europeiske landene som er med i denne analysen. Med det som utgangspunkt er det to viktige funn å trekke ut i fra dette kapittelet. Det første er det geografiske mønsteret, som viser at østeuropeiske land sier seg langt mer enig i påstanden enn hva som er tilfelle i de vesteuropeiske landene. Det andre er at holdningene er tilnærmet kjønnsnøytral, med tanke på at kvinner og menn svarer relativt likt,

samt at den motsatte påstanden for kvinner også er relativt likt besvart av kvinner og menn. Under her er det likevel interessant å trekke fram at svarene til de vesteuropeiske kvinnene skiller seg mer fra mennene i samme region, mens kvinner og menn i Øst-Europa er mer samstemte. En tanke man kan trekke ut fra dette er at østeuropeere under ett kan sies å ha et mer unisont syn på betydning barn har for mannsrollen.

Alder er den eneste variabelen som ga signifikante resultater i alle landene. Den eldre befolkningen i Europa er mer enig i påstanden enn hva de yngre er, men tredelingen av aldersgruppene i henholdsvis Vest og Øst-Europa viser at aldersforskjellen fortoner seg ulikt. Utdanning og antall barn ser ut til å ha liten betydning for hvilke holdninger man har til denne påstanden. Her må jeg igjen nevne Frankrike som unntak, da det er stor forskjell mellom lavt utdannede og høyt utdannede i Frankrike.

For gifte personer er det klart viktigere at menn har barn, i forhold til hva enslige har svart. Dette gjelder ikke i Belgia og Norge. Dette viser at etablerte personer har en klarere holdning til hvor viktig barn er i livet, noe som ikke er overraskende med tanke på at ekteskapet symboliserer en forpliktelse for livet og at barn ofte er en viktig komponent i denne institusjonen. For samboere er bildet litt annerledes, delvis fordi få land viser signifikante forskjeller fra enslige, og fordi det i Tyskland er slik at samboere er mindre enig. De i et parforhold skiller seg svært lite fra de enslige, men denne gruppen er i praksis veldig lik enslige i utgangspunktet, da man ikke deler husholdning med partneren sin og fordi det samtidig gjelder svært få personer i datasettet mitt.

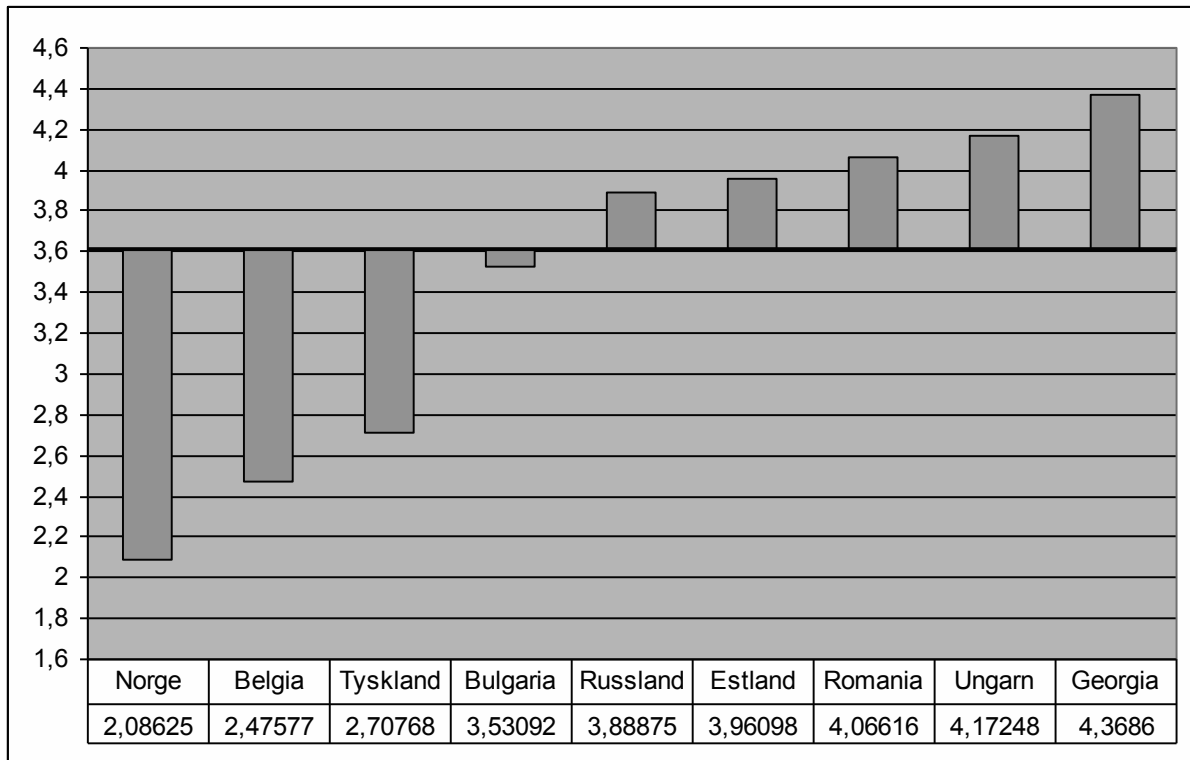
5.5 Et splittet Europa, del II – Hvor mye forklarer bakgrunnsvariablene?

I dette kapittelet vil analysen rettes inn mot hvilke faktorer som skaper variasjonen mellom landene som vi så i del I av analysen. Jeg vil se på hvordan de ulike uavhengige variablene kan forklare forskjellene mellom land, eller sagt på en annen måte, i hvor stor grad de uavhengige variablene eliminerer disse forskjellene. Dette vil jeg gjøre med en lineær regresjon hvor jeg benytter dummykoder av alle landene som uavhengige variabler.

Utgangspunktet vil være en modell hvor kun forskjellene mellom land er representert. Deretter vil jeg, trinnvis, legge til de ulike uavhengige variablene og observere hvordan disse påvirker forskjellene mellom landene, i hvor stor grad de forklarer forskjellene og på hvilken måte de bidrar til mer eller mindre forskjell mellom landene.

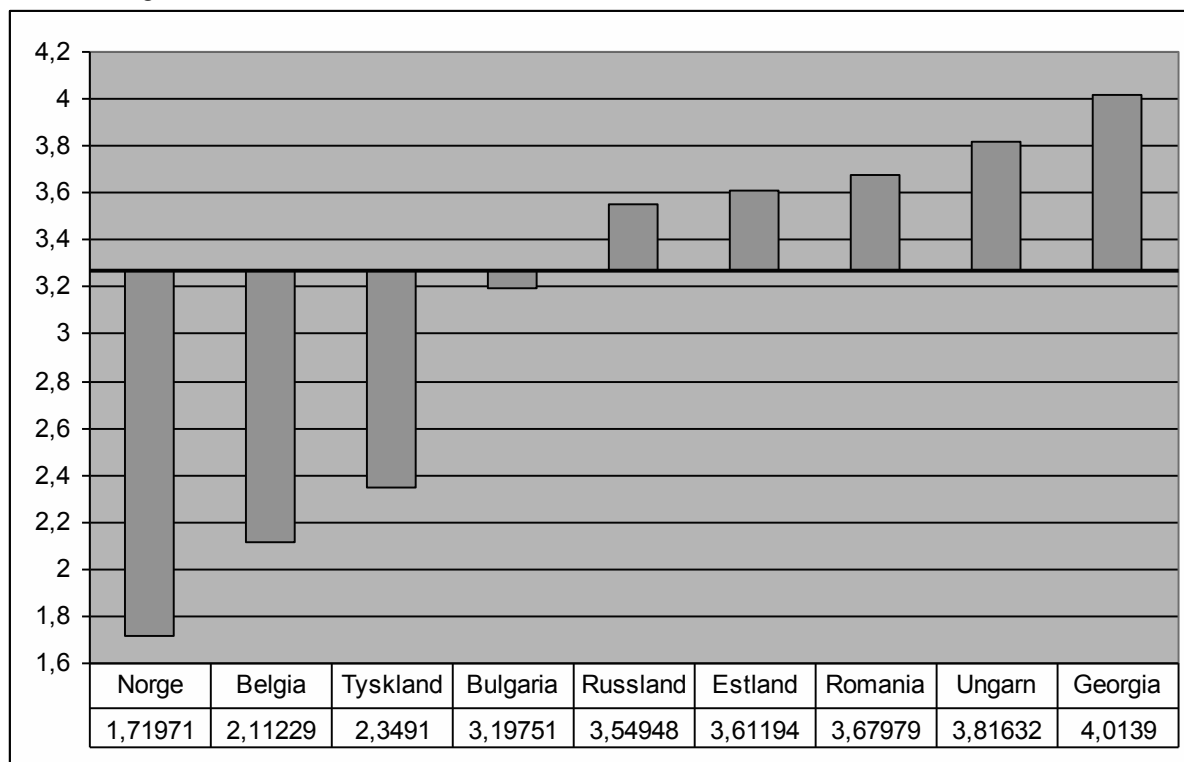
Videre i kapitlet går jeg nærmere inn på kontrollvariablenes virkning og undersøker hvorvidt jeg finner like mønstre i alle land. De første modellene vil som sagt si noe om kontrollvariablenes forklaringskraft, mens den senere delen av kapitlet vil si noe om retningen og styrken til de ulike kontrollvariablene. Hensikten med dette er at de ulike innfallsvinklene til sammen vil si noe om hva som spiller mest inn når det gjelder den overordnede forklaringen til problemstillingen i oppgaven – er det landene i seg selv som er annerledes, eller er det de sosiale gruppene innad i landene som utgjør forskjellen?

Figur 5.17 Regresjonsanalyse av påstanden om menn må ha barn for å være fullverdige menn, hvor Frankrike er referansekategori.

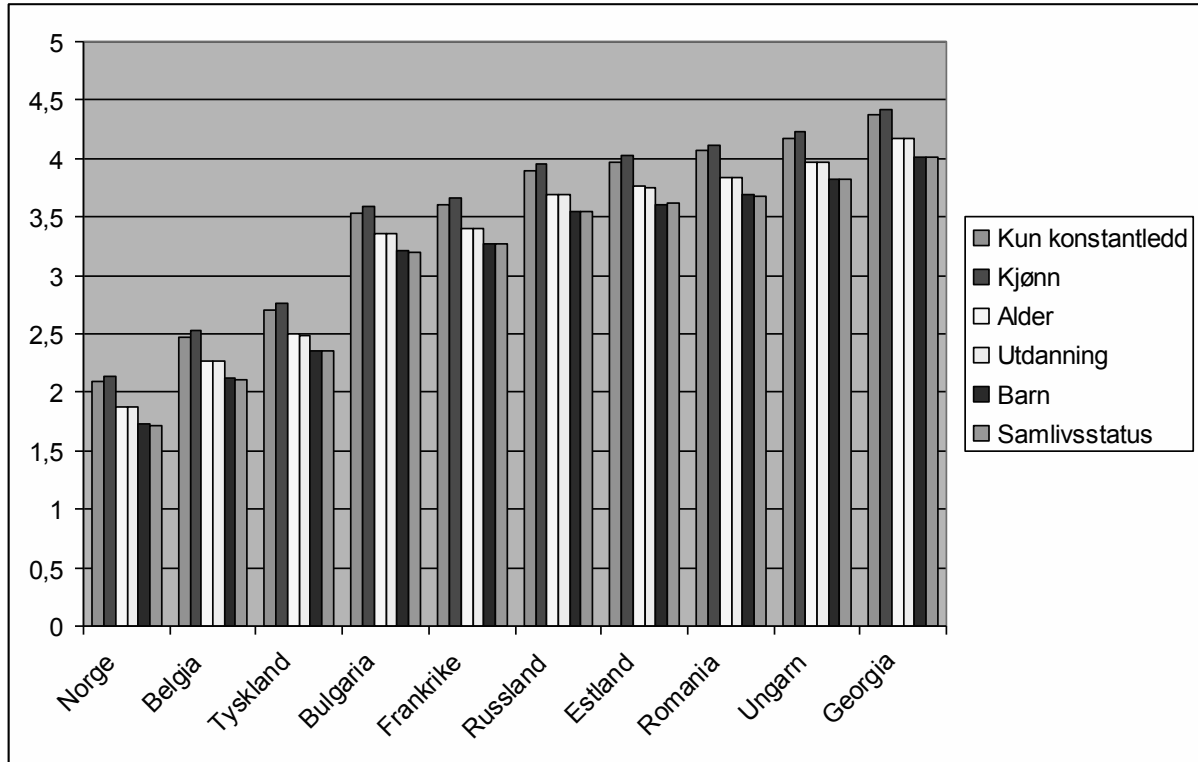
Figur 5.17 viser den relative forskjellen mellom landene hvor utgangspunktet er Frankrike, representert ved den svarte linjen på tvers av figuren. Fordi modellen kun har dummykodene av land som uavhengige variabler sier denne figuren noe om den rene forskjellen i holdningene til barns viktighet for mannsrollen, på tvers av de ti europeiske landene i studien. Uten å ta høyde for, eller ved bruk av kontrollvariabler, sier denne modellen at det eksisterer store forskjeller i betydningen barn har for mannsrollen. Bildet er analogt med hva jeg har funnet tidligere, da man ser at figuren er lik de søylediagram jeg har presentert tidligere. De geografiske forskjellene mellom Øst- og Vest-Europa er fremtredende.

Figur 5.18. Regresjonsanalyse av påstanden om menn må ha barn for å være fullverdige menn, hvor Frankrike er referansekategori. Full modell.

I denne fulle modellen, hvor jeg har inkludert alle de individspesifikke variablene, ser man at de relative forskjellene mellom landene er stabile – rekkefølgen er lik og forskjellen mellom hvert enkelt land og referansekategorien Frankrike er tilnærmet uforandret. Likevel er det ikke slik at denne figuren ikke forteller noe om hvordan de individspesifikke variablene forklarer noe av forskjellen mellom landene. Man ser at konstantleddene er minsket i samtlige land, noe som forteller at de individspesifikke variablene jeg har kontrollert for moderer holdningene til påstanden enn om jeg bare tar utgangspunkt i de rene landsforskjellene. Videre forteller dette at variasjonen innad i de sosiale gruppene som jeg har med i analysen bidrar til at landet som helhet framstår som mindre enig i påstanden.

Figur 5.19 Bakgrunnsvariablenes effekt på konstantleddet i en trinnvis modell

I denne modellen har jeg holdt landvariabelen konstant mens jeg har lagt til de ulike kontrollvariablene én etter én. Hensikten med denne framstillingen er å vise hvilken effekt kontrollvariablene har på landets generelle holdning til den avhengige variabelen. Figuren vil dermed vise både hvordan hver enkelt kontrollvariabel virker inn på konstantleddet, samtidig som man kan se hvorvidt dette er noe som er likt i alle landene.

Det første denne figuren viser er at de ulike variablene jeg har kontrollert for endrer konstantleddet i samme retning i alle landene. I tillegg til at retningen er lik, er det også interessant å se hvordan effekten tilsynelatende er like sterk i alle land også. Som figur 6.2 viste gir ikke kontrollvariablene spesielt store utslag, noe som kommer bedre fram i denne figuren.

Hvis man tar for seg land for land, finner man at kontrollvariablene modererer befolkningens holdning til at menn må ha barn for å være fullverdige menn, foruten kjønnsvariabelen. Under ett kan man si at alle landene følger et likt mønster, med noen marginale unntak. Man ser at befolkningene blir mer enig i påstanden når man kontrollerer for hvilket kjønn respondentene har. Legger man til alder ser man en relativt sterk nedgang i hvor enig den yngre delen av befolkningene er i forhold til de eldre. Dette er analogt med hva jeg har funnet tidligere i

oppgaven. Likeledes er det med utdanningsvariabelen, som heller ikke her viser at effekten av å kontrollere for den forandrer konstantleddet i noen retning. Et nytt signifikant skille ser man når man kontrollerer for antall barn blant respondentene. Inkluderingen av denne variabelen gjør at konstantleddet synker og viser at respondenter med barn er mer enig i påstanden enn de uten. Den sisten variabelen, samlivsstatus, viser marginal effekt på konstantleddet og går i begge retninger. I de fleste landene viser inkluderingen av denne variabelen uendret eller en svak effekt i retning av at single er mindre enig i påstanden enn de andre samlivsgruppene i dummykodingen av denne variabelen. I Estland og Romania, derimot, ser man det motsatte, nemlig at enslige er mer enig i påstanden. Det er viktig å understreke her at effekten er meget svak og spiller lite inn på konstantleddet i modellen.

6 Avslutning

I dette avsluttende kapittelet er hovedmålet å oppsummere de ulike delene av oppgaven og konkludere. Hensikten med oppgaven har vært å skissere variasjonen mellom land i hvordan befolkningen i de ti europeiske landene stiller seg til spørsmålet om hvor viktig barn er for mansrollen.

Det første forskningsspørsmålet mitt er av ren deskriptiv art og sikter nesten utelukkende å peke på variasjonene som finnes både innad i de ti landene i analysen og, viktigere, på tvers av disse landene. Mye av spørsmålet er derfor allerede besvart i analysekapittelet, fordi jeg der oppsummerte på hvilken måte befolkningene i de ulike landene har til dels svært ulik oppfatning av hvor viktig barn er for mansrollen. Det andre og tredje forskningsspørsmålet krever derimot en mer gjennomgående drøfting, og det er i større grad viktigere å diskutere disse spørsmålene i lys av mine teoretiske bidrag, og i lys av de funnene jeg framstilte i analysekapittelet. Jeg vil derfor vie mer plass til drøftingen av disse to spørsmålene i denne avsluttende delen av oppgaven

Gangen i dette kapittelet vil derfor starte med en tredeling, hvor jeg vil drøfte mine forskningsspørsmål i lys av mine teoretiske bidrag, samtidig som jeg vil trekke på de faktiske funnene jeg har gjort. Jeg vil også støtte meg på tidligere forskning i mine argumenter hvor jeg finner at det er nødvendig. Til sist vil det komme en konkluderende del som konkret vil trekke fram de viktigste funnene i oppgaven.

6.1 Fra Norge til Georgia

Funnene i analysekapittel del I og del II gir et tydelig bilde av forskjellene som finnes mellom befolkningene i de europeiske landene når det kommer til synet på hvor viktig barn er for mansrollen.

Resultatene som ble presentert i analysekapittel del I viser at befolkningen i østeuropeiske land, med Georgia i spissen, i langt større grad enn sine vesteuropeiske naboer er enige i at barn er viktig for at menn skal være fullverdige. Norge og Georgia danner ytterpunktene i min

studie hvis man ser på hva gjennomsnittet av befolkningen i disse to landene svarer. I Norge er det slik at svaralternativet 'svært uenig' er hyppigst benyttet, mens det i Georgia er slik at nesten alle sier seg 'svært enig' eller 'enig'. Sagt på en mer banal måte, hvis man starter i Norge og reiser sørover i Europa og deretter østover vil befolkningen i større og større grad være mer enig i påstanden jo lengre man kommer på reisen.

I tabell 4.3, regresjonsanalysen, ser man at resultatene for Norge viser at kvinner er mer uenig i påstanden enn hva menn er, når alt annet er holdt konstant. Ser man bort fra dette er det slik at nordmenn jevnt over er ganske samstemte i sine svar, av de øvrige bakgrunnsvariablene med statistisk signifikant koeffisient ser man at de ikke gir særlig store utslag. Bildet i Georgia viser at det kun er gifte og samboende par som skiller seg nevneverdig fra de øvrige grupperingene. Ser man på de andre landene er det langt flere grupperinger som gir utslag, og ofte i sterkere grad enn hva som er tilfellet i Georgia og Norge. Dette understreker mitt poeng enda tydeligere; i Norge er det ikke tvil om at menn ikke nødvendigvis trenger barn for å være fullverdige, mens det i Georgia, tvert motsatt, ikke er noen tvil om at menn *må* ha barn for å være fullverdige menn.

6.1.1 Gjennomsnitt og det østeuropeiske Frankrike

I de øvrige landene er det slik at svarene i gjennomsnitt i større grad sentrerer rundt de midterste svarkategoriene. Befolkningen har til sammen en mening om hvor viktig barn er, men de benytter i mindre grad de ytterste svarkategoriene slik som nordmenn og georgiere, og de svarer heller ikke like unisont. Hensikten med å drøfte dette dreier seg om at gjennomsnittsverdien til landene ofte kan skjule litt av mangfoldet i de ulike landene, slik jeg nå skal gi et eksempel på. Franskmenn er i min studie nærmere holdningene til østeuropeere enn sine nordvestlige naboland, Belgia og Tyskland, når man tar utgangspunkt i resultatene fra regresjonsanalysen, som jeg presenterte i tabell 5.2.

Grunnen til at jeg trekke fram funnene fra Frankrike i denne sammenhengen er hovedsakelig av følgende to grunner. Den første grunnen er at Frankrike avviker fra Hajnallinjen i og med at svarene fra den franske befolkningen harmoniserer mer med østeuropeiske lands besvarelser framfor vesteuropeiske. Dette er interessant i seg selv og krever litt nøyere gjennomgang. Den andre grunnen er at Frankrike er det landet hvor svarene i de ulike sosiale

gruppene spriker mest i mitt utvalg. Dette hevder jeg på bakgrunn av retningen på de ulike bakgrunnsvariablene og spesielt styrken. Med utgangspunkt i funnene fra figur 5.3 er det slik at landene enten følger et vesteuropeisk spor hvor kvinner er noe mindre enig og gifte/samboende er noe mer enig, eller et østeuropeisk spor der kvinner er noe mindre enig i påstanden og hvor gifte/samboende definitivt er mer enig i påstanden om menn må ha barn for å være fullverdige menn. Alle landene er like når det kommer til aldersmønsteret, som jeg tidligere har påpekt. Funnene fra Ungarn viser riktignok også at høyt utdannede personer er mindre enig i påstanden, men ikke i like stor grad som i funnene fra Frankrike. Ser man nærmere på Frankrike viser det seg at ulike sosiale grupper til tider skiller seg fra hverandre i stor grad. Dette gjelder først og fremst høyt utdannede, enslige, kvinner. Denne gruppen er langt mindre enig i påstanden enn, for eksempel, en uuttannet gift mann vil være. Tar man denne tanken videre kan man hevde at franske utdannede og enslige kvinner har et ”vesteuropeisk” syn på barns viktighet for mannsrollen, mens gifte menn har et mer ”østeuropeisk” syn.

6.2 Hajnallinjen vedvarer

Det er altså slik at det finnes flere variasjoner mellom de ulike europeiske landene når det kommer til hvor viktig barn er for mannsrollen. Den viktigste jeg vil trekke fram er mønsteret etter Hajnallinjen når man ser hvordan befolkningen i betydelig grad heller mot å stille seg enig eller svært enig i påstanden jo lenger øst i Europa man kommer. Det er også interessant hvordan alder spiller inn på svaret man gir i denne undersøkelsen, spesielt med tanke på at denne variabelen er statistisk signifikant og peker i samme retning i alle landene i analysen. Dette innebærer at den eldre delen av befolkningen i Europa er mer enig i denne påstanden enn hva de yngre generasjonene er. Jamfør grafene framstilt i figur 5,14 er det også interessant å spekulere i hvorvidt det er slik at mine funn kan settes i sammenheng med hva Schwartz og Bardi (1997) finner i sin studie hvor de konkluderer med at østeuropeere går i retning av verdiene til vesteuropeere. Kan det være slik at grafenes retning i min figur viser tegn til at den neste generasjonen østeuropeere i enda større grad vil skille seg fra sine eldre landsmenn og nærme seg holdningene til vesteuropeere?

Regresjonsmodellen som tok for seg barns viktighet for kvinnerollen viser det samme mønsteret. Dette vil jeg hevde understreker mitt poeng om at Hajnallinjen vedvarer. Hensikten med å inkludere dette spørsmålet i analysen var for å se om det mønsteret jeg fant i tilsvarende spørsmål om menn, var en tilfeldighet. Med tanke på at denne påstanden følger nøyaktig samme mønster som påstanden som går på barns viktighet for mansrollen

6.3 Hvor viktige er barn for mansrollen – en historisk tilnærming .

Svarene fra analysekapittelet og avsnittene ovenfor forteller en klar historie om variasjonen i mine funn – jo lengre sør og jo lengre øst man kommer i Europa, jo mer enig blir man i påstanden som utgjør min avhengige variabel. Enda viktigere enn dette, funnene er konsistente med Hajnals geografiske linje. Jeg vil nå oppsummere hvorfor jeg tror det er slik at de historiske mønstrene, som blant annet opptok Hajnal, er viktige i denne sammenhengen. Jeg vil også ta for meg på hvilken måte det er slik at husholdningsmønstrene og praksisen med tjenerskapet – *the institution of service* – spiller en betydningsfull rolle i forklaringen av det todelte europeiske kontinentet når det kommer til verdispørsmål innenfor familien.

Som jeg har vært inne på tidligere er det vanskelig å avgjøre kausaliteten rundt de ulike praksisene innenfor husholdningsformasjon og tjenerskapet. På den ene siden kan det ha vært slik at tradisjonen med tjenerskapet gjorde at unge par i større grad kunne danne egne husholdninger etter endt tjeneste. På den andre siden kan det ha vært slik at normen var at unge par skulle danne egne husholdninger, og at de derfor måtte arbeide en periode før dette kunne realiseres. Dette vil uansett ikke være noe jeg kan svare på her. Hajnal tilskriver denne praksisen helt tilbake til middelalderen i sin empiriske gjennomgang (Hajnal 1965; 1982), mens andre forskere, deriblant Katharine Lynch, hevder å se spor etter en slik praksis helt tilbake til 1400-tallets Europa, og da i størst utstrekning i større byer (Lynch 1991). Likheten her vil uansett være at en slik praksis i den vestlige delen av Europa, og fraværet av en slik praksis i den østlige delen, skapte ulike premisser for husholdningsformasjon og ulike økonomiske rammer innad i husholdningen som igjen kan sies å ha påvirket alder ved ekteskapsinngåelse, fertilitetsrater og andre demografiske indikatorer. Jorun Solheims (2012) bidrag i boken *velferdsstatens familier* tilskriver disse ulike husholdningspraksisene, enkel

husholdning og storhusholdningen, som utgangspunktet for den vestlige økonomiske dominans de senere århundrer.

De kulturelle betingelsene for hvordan og når man dannet familie i Europa har satt dype spor som vedvarer fram til i dag. Det er to hovedgrunner til at jeg kan hevde dette. Det første er Hajnals teori som sier at medianalderen for første inngåtte ekteskap er høyere for menn og kvinner i nordvesteuropeiske land, samtidig som utbredelsen av den enkle husholdningen har vært langt større i de samme landene målt mot østeuropeiske land hvor medianalderen for første inngåtte ekteskap er lavere, samt at utbredelsen av storhusholdningen, *joint households*, er langt større. For det andre er det slik at flere andre forskere har ettergått Hajnals arbeid og funnet det samme mønsteret i familiesosiologiske og demografiske studier som tar for seg forskjeller mellom Øst- og Vest-Europa (Lesthaeghe og Neels 2001; Thornton & Philipov 2009; Schwartz & Bardi 1997).

Videre kan man trekke inn eksempler som utbroderer disse argumentene. Kalmijns (2003) studie av ekteskapets styrke, og Lynch (1991) sin drøfting av hvordan flytende arbeidskraft førte til utsettelse av ekteskap, fant tydelige spor etter Hajnals geografiske linje. Gjennom disse studiene er det svært interessant at man finner såpass tydelige spor etter denne todelingen av Europa som John Hajnal tegnet opp i 1965. Blant flere funn i min analyse som i større eller mindre grad viser at befolkningene i de europeiske landene svarer ulikt på min problemstilling er det spesielt ett framtrekkende trekk som er gjennomgående: mine funn sammenfaller med denne nevnte geografiske linje, slik som den har gjort for flere andre forskere.

Videre vil jeg hevde at min studie også understreker det nevnte mønsteret. Funnene fra mine regresjonsanalyser viser at sosiale indikatorer som antall barn, utdanningsnivå og samlivsstatus i liten grad forklarer den betydelige variasjonen som finnes på tvers av de ulike europeiske landene. Svarene fra befolkningen i de ulike landene gis på mange måter uavhengig av hvilket sosial gruppe man tilhører, og svarene ser i større grad å følge av landets kulturelle kjennetegn. Dette kan dermed bety at det er landene i seg selv og deres kulturelle betingelser som forklarer variasjonen framfor de sosiale gruppene innad i landet.

6.4 Et modernitetsperspektiv

En alternativ forklaring til det historiske perspektiv kan man finne ved å anvende Beck sin individualiseringsteori, som i større grad tar for seg det enkelte menneske. Bakteppet for inkluderingen av dette perspektivet er tekster som fokuserer mer på de senere tiårs strømninger hvor argumentasjonen vil ta i bruk Beck og Beck-Gernsheims begrepsapparat og teori om den institusjonelle individualiseringen. Hensikten med dette alternativet er at det gir en større innsikt i individuelle forhold, der hvor Hajnals teori tok for seg større, samfunnsmessige, forhold.

Mine funn om et delt Europa blir bekreftet av flere studier, deriblant Monnier og Rychtarikovas (1992) artikkel, som oppsummerer flere forskjellige sosiale indikatorer, blant annet: dødelighetsrater, fertilitetsrater og ekteskapsrater og som dermed understreker forskjellene mellom Øst- og Vest-Europa (Monnier og Rychtarikova 1992). Sovjetunionen og isoleringen som fulgte med dette geopolitiske skillet er riktignok en viktig faktor i moderne tid og utviklingen mot individualiseringsprosesser kan sies å hatt større betydning i vestlige land under denne perioden. Dette understøttes blant annet av studien gjennomført av Schwartz & Bardi (1997), hvor artikkelforfatterne peker på i hvor mye større grad østeuropeere er konservative i sitt familiesyn målt mot vesteuropeere. Ifølge Beck og Beck-Gernsheim (2002) utvises denne individualiseringen gjennom en prosess hvor mennesket er mer frigjort fra de store samfunnsinstitusjonene og tradisjonelle verdier knyttet til verdispørsmål om familien blir mindre viktig, eller sagt på en annen måte, ens eget livsprosjekt og dannelsen av sin egen livsbiografi blir stadig viktigere.

Livsbiografien er essensiell i Becks individualitetstese. Riktignok er denne individualiseringsprosessen i en konstant forhandling med samfunnet for øvrig. Menneskene hele tiden må forholde seg til mennesker og grupper av mennesker rundt seg, et viktig aspekt her er at det individuelle prosjektet står i sentrum. Jeg vil innenfor dette hevde at den variasjonen vi ser i spørsmålet om hvor viktig barn er for mannsrollen kan være prov på at slike individualiseringsprosesser fører til en mer løsrevet holdning til verdinormative spørsmål enn tidligere, samtidig som det i andre land, fortsatt er svært viktig. I land der ens eget livsprosjekt går foran det familiære prosjektet vil mannsrollen derfor være noe som

oppnås gjennom andre kanaler, eller kanskje ikke i det hele tatt. Er det slik at nordvesteuropeiske, og især norske menn, har flere veier til målet hva gjelder fullverdig mann? I hvert fall er det slik at oppfatningen av hva som skaper en fullverdig mann *ikke* er det å ha barn i land som Norge, Tyskland og Belgia. Det kan gjerne hende at det er andre spørsmålsformuleringer som ville gitt et tydeligere svar på hva som faktisk gjør en mann fullverdig, men dette er blir i denne sammenhengen kun spekulasjoner. Jeg tror derimot at de individualiseringsprosesser som Beck & Beck-Gernsheim diskuterer i sitt arbeid i denne sammenhengen viser en pulverisert mannsrolle som ikke nødvendigvis har et klart mål eller definisjon. Dette hevder jeg av følgende grunner:

Strømningene i det europeiske samfunnet har de senere tiårene båret preg av en mer individualistisk tankegang, denne tankegangen innebærer ifølge Thornton & Philipov (2009) at mennesker i østeuropeiske land i større grad adopterer verdier og holdninger til befolkningen i vesteuropeiske land. Hvis man tar for seg de studiene nevnt i de foregående avsnittene og benytter seg av Becks begrepsapparat vil man kunne hevde at individualiseringsprosessen har kommet lengre i vesteuropeiske land. Dette hevder jeg først og fremst med bakgrunn i de studiene som viser hvordan østeuropeere utviser en større grad av konservatisme (se for eksempel Schwartz & Bardi 1997), og måten dette bekreftes i mine data ved at vesteuropeere har en mer løsrevet og fleksibel holdning til mannsrollen. Er mennesker vest for det tidligere geopolitiske skillet mer opptatte av å skape sin egen livsbiografi? For å se nærmere på dette spørsmålet vil jeg drøfte aldersmønsteret som viste seg i min analyse.

Det mest konsistente i analysen av mine data finner man i aldersmønsteret. For alle land er det slik at den eldre delen av befolkningen sier seg mer enig enn de yngre generasjonene og kan dermed sies å være mer konservativ enn de yngre. Riktignok kan dette være en effekt av at mennesker blir mer konservative i løpet av livet sitt, for eksempel etter at de selv får barn, eller at familieverdier generelt blir viktigere med alderen. Antallet barn man selv har synes ikke å påvirke holdningen til spørsmålet som blir stilt nevneverdig, fordi man ser at denne gruppen enten ikke gir et signifikant bidrag til den avhengige variabelen, og der den gjør det så er effekten meget svak. Når det gjelder ekteskap og samboerskap er det slik at det gjør at man i større grad sier seg enige i spørsmålet, men dette gjelder først og fremst i østeuropeiske land, noe som dermed understreker mine tidligere argumenter om graden av konservatisme i

disse landene. Altså, der jeg kan si noe om effekten av alder virker det som om det er et konsistent mønster som sier at yngre mennesker ikke nødvendigvis mener at menn behøver barn for å være fullverdige menn. Når man går videre inn i dette spørsmålet ser man at det for østeuropeere er slik at de yngre generasjonene i større grad skiller seg fra de eldre generasjonene. I vesteuropeiske land er slik at det kun er de eldste generasjonene som i størst grad drar opp gjennomsnittet, slik jeg har vist tidligere i oppgaven.

Poenget mitt er derfor følgende: basert på mine funn og tidligere forskning på temaer som tar for seg verdier og holdninger blant den yngre delen av befolkningen i østeuropeiske land, virker det som om strømmingen er at man i større grad løsriver seg fra det som har vært de dominerende holdningene i samfunnet, men at denne strømmingen er relativ ny, slik at man fortsatt er et stykke unna holdningene til yngre vesteuropeere. Trekker man inn Beck og Beck-Gernsheims begrepsapparat vil man her kunne hevde at vesteuropeere, og især yngre, er mer løsrevet fra tidligere tradisjoner og gjeldende familie. For østeuropeere er slik at det kun er de yngste generasjonene som opplever, eller praktiserer, denne løsrivelsen. Utfallet ser man i mine data hvor det er slik at for befolkningen i vesteuropeiske land vil en fullverdig mann være noe man enten kan oppnå på flere forskjellige måter, eller ikke i det hele tatt, fordi rollen enten er pulverisert eller ikke noe mål i seg selv. For befolkningen i østeuropeiske land er det derimot slik at mange hevder at det finnes en klar vei til det å være en fullverdig mann, og én av disse veiene er nettopp det at man har barn, men at dette er en oppfatning som er sterkere blant eldre generasjoner og gifte personer.

6.5 Varierer landene eller befolkningen?

Til sist i dette kapitlet, før jeg kommer med konklusjonen vil jeg drøfte et generelt aspekt ved resultatene fra analysen. Det er hvorvidt man kan hevde at det eksisterer holdninger innad i befolkningen som er forbundet med lange tradisjoner og dermed går på tvers av ulike samfunnslag og sosiale grupper. I analysekapittel del II tar jeg for meg en tilnærming som trinnvis viser hvordan de ulike bakgrunnsvariablene spiller inn på konstantleddet for hvert land. Det man da får se er i hvilken grad innlemmingen av bakgrunnsvariabelen henholdsvis medierer eller forsterker konstantleddet. Sagt på en annen måte, i hvor stor grad kan svarene de ulike befolkningene har gitt på påstanden forklares ved hjelp av forskjellene innad i de

sosiale gruppene. Modellen viser at etter hvert som man kontrollerer for faktorer som kjønn, alder, utdanning etc. minker konstantleddet som betyr at gjennomsnittsverdien på fempunktsskalaen, som utgjør min avhengige variabel, synker. Dette skjer i samme retning i samtlige land for hver enkelt variabel, dog med noe forskjellige styrke.

Hensikten med denne metoden var å finne ut om det er slik at enkelte variabler forklarer store deler av variasjonen innad i landet. Derfor er det interessant å se at de ulike bakgrunnsvariablene ikke utgjør en betydelig forskjell. Riktignok kan man jo her argumentere for at eventuelle andre bakgrunnsvariabler man kunne innlemmet i modellen ville gitt bedre forklaring av variasjonen, altså at man hadde kontrollert for faktorer som ville eliminert deler av forskjellen mellom landene. Igjen vil jeg da trekke fram hovedambisjonen med denne oppgaven, nemlig å vise til de store skillene som eksisterer i oppfatningen av barns viktighet av mannsrollen.

Innenfor denne modellen, med disse utvalgte variablene, er det derfor slik at den mest markante variasjonen eksisterer mellom landene, og ikke innad i landene. De sosiale gruppene har riktignok ofte noe ulike meninger, som for eksempel innebærer at franske kvinner med høy utdanning vil skille seg betydelig fra franske menn uten utdanning, men samtidig er dette ett av de eksemplene hvor det er størst avstand mellom sosiale grupper innad i landet, og på den måten er det derfor slik at man i de store linjene her burde fokusere på forskjellene landene i mellom.

John Hajnal poengterte i sin tekst, *European marriage patterns*, at når han sammenliknet flere land i Vest-Europa med de østeuropeiske landene så han et klart mønster som pekte seg ut. Hans argument som fulgte var at det ville holde å vise fram tallene fra kun to land fordi mønsteret er så tydelig og landene i de to forskjellige blokkene er så like hverandre (Hajnal 1965: 101-102). Det er den samme tanken jeg til dels sitter igjen med etter å ha studert regresjonstabellen og de ulike grafiske fremstillingene av forskjellene mellom landene – det virker som om mønsteret viser at selve variasjonen som ligger til grunn for problemstillingen forklares av landet i seg selv, og ikke nødvendigvis av de sosiale gruppene i landet. Den kulturelle forankringen av ulike husholdningsformasjoner og adferd tilknyttet ekteskapet som Hajnal sporet tilbake til tidlig i det 17. århundre virker meget sterk og kan sies å ha vedvart fram til i dag.

6.6 Teoretiske ettertanker

John Hajnal sine teorier om familien i Europa i et historisk perspektiv gjenspeiles i mine funn ved at hans geografiske inndeling i såpass stor grad er framtreddende. Hajnal studerte riktignok ikke verdinormative spørsmål slik denne oppgaven gjør, men premissene for familiedannelse og hvordan dette har vært ulikt på tvers av Europa har vist seg som en god kilde til å forklare hvorfor variasjonen i min avhengige variabel er så stor. Arbeidet til Ulrick Beck og Eva Beck-Gernsheim favner veldig mye mer enn hva jeg har presentert i denne oppgaven. Hensikten har hele tiden vært å ha en alternativ, moderne, forklaring på hvorfor befolkningen i europeiske land stiller seg ulikt til påstanden min avhengige variabel. På denne måten vil jeg si at det har vært fruktbart og innlemme denne tankegangen på mine funn, samtidig som jeg at innser at jeg ikke har gode nok mål på graden av modernisering i de ulike landene til å gi en krystallklar konklusjon om hvorvidt individualiseringsprosesser har vist seg sterkere i nordvesteuropeiske land, og dermed kan si at dette er en forklaring på hvorfor svarene varierer slik de gjør. Jeg snakker derfor om tendenser og bruker Becks begrepsapparat som en mulig forklaring.

6.7 Konklusjon

I oppgaven har jeg forsøkt å forklare variasjonen i spørsmålet rundt hvor viktig barn er for mansrollen, med henholdsvis en historisk forklaring og en mer moderne, individualistisk, forklaring. Jeg har funnet at svaret som gis til påstanden om hvorvidt menn må ha barn for å være fullverdige menn baserer seg mer på hvor man bor i Europa, framfor hvilken sosiale gruppe man er i og hvilket samfunnslag man tilhører. Flere av de studiene jeg har trukket fram snakker om store ulikheter mellom de to europeiske blokkene, Hajnal tegnet en linje som delte kontinentet i to deler basert på sine funn og jeg kan i stor grad trekke den samme linjen basert på de funnene jeg har gjort. Det virker som om Europa fortsatt er delt i blokker når det kommer til verdinormative spørsmål innenfor familiesfæren.

Videre har jeg funnet at det finnes mindre forskjeller innad i landene basert på hvilket stadium av livet man befinner seg. Det mest framtreddende blant samlivsstatus, kjønn og de andre bakgrunnsvariablene var alder. Jeg kan konstatere at dette er det eneste som gikk igjen i alle

land, men jeg kan ikke si hvorvidt dette dreier seg om at europeere under ett går i retning av en mer løsrevet holdning til familiespørsmål, eller om dette rett og slett betyr at familieverdier blir viktigere med alderen. Et nøyere blikk på alderseffekten viste at man kan se tendenser til at den yngre delen av befolkningen i østeuropeiske land i årene som kommer i større grad vil nærme seg vesteuropeiske idealer, i tråd med det teoretiske bakteppet til Ulrich Beck og flere studier jeg trakk fram i oppgaven. Hvorvidt denne tendensen vil vedvare er riktignok ikke noe jeg kan svare på i denne sammenhengen.

Mitt tema er svært bredt og i oppgavens innledning var jeg opptatt av å understreke at det vil være flere måter man kunne angrepet denne problemstillingen på. Oppgaven min og de svarene jeg har funnet underveis baner vei for dypere og mer inngående studier av barns betydning for mannsrollen i en europeisk kontekst, som kan ta for seg andre aspekter ved de landene jeg har inkludert i denne studien. Jeg har funnet klare tegn på at den store variasjonen grunner i historisk befestede verdier i de ulike befolkningene. Samtidig har jeg vist at den nordvesteuropeiske befolkningen i større grad harmoniserer med de teoretiske forutsetningene for individualiseringsprosesser skissert opp av Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheim.

Akkurat hva som skal til for at en mann skal bli oppfattet som fullverdig i nordvesteuropeiske samfunn kan jeg ikke svare på. Men det jeg kan si er at det å ha barn ikke vil være en avgjørende faktor. I østeuropeiske land er det slik at en mann må ha barn for å kunne bli oppfattet som fullverdig.

6.7.1 Veien videre

Denne studiens hovedambisjon har vært å kartlegge hvordan holdningen til påstanden ”en mann må ha barn for å være en fullverdig mann” varierer mellom befolkningen i de utvalgte landene og innad i landene. Jeg har derfor hatt et tydelig fokus på at studien skal skrape overflaten i det som er et bredt felt med mange ulike aspekter som kan påvirke disse holdningene.

Opgaven har banet vei for mer inngående studier av denne problemstillingen. Jeg vil trekke fram potensialet som ligger i ‘generations and gender survey’, spesielt med tanke på muligheten for longitudinelle studier framover når de siste intervjurundene er på plass.

Aldersmønsteret, som jeg har trukket fram i denne oppgaven, er et godt eksempel på noe som hadde vært interessant å se nærmere på i denne sammenhengen. Kan det være slik at unge østeuropeere i større grad nærmer seg holdningene til vesteuropeere?

En annen mulig innfallsvinkel som jeg ikke har tatt med i denne studien, er å se på hvilke andre holdninger som eventuelt følger det samme geografiske mønsteret. Det finnes en rekke andre interessante spørsmål man kunne stilt som går på verdier innen familiesfæren. Med slike spørsmål kunne man i enda større grad undersøkt hvor konsistent det geografiske mønsteret er.

Litteraturliste

- Aarseth, Helene (2008). "Samstemt selvskaping: Nye fedre i ny økonomi". *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2: 4–21.
- Baumann, Zygmunt (2000). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity.
- Beck, Ulrich (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. New Delhi: Sage
- Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim (2002). *Individualization*. London: Sage.
- Billari, Francesco C. (2005). "Europe and its Fertility: From Low to Lowest Low", *National Institute Economic Review* 194, 1: 56–73.
- Bjørshol, Einar, Maria Høstmark & Bengt Oscar Lagerstrøm (2010). Livsløp, generasjon og kjønn. LOGG 2007. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Brandth, Berit & Elin Kvande (2003). *Fleksible fedre. Arbeid-Maskulinitet-Velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Cliquet, Robert L. (1991). "The Second Demographic Transition: Fact or Fiction?", *Population studies* 2: 1–89.
- Frejka, Tomas (2008). "Determinations of family formation and childbearing during the societal transition in Central and Eastern Europe", *Demographic research* 19, 7: 139 – 170.
- Galor, Oded & David N. Weil (2000). "Population, Technology, and Growth: From Malthusian Stagnation to the Demographic Transition and beyond", *The American Economic Review* 90, 4: 806–828.
- Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Giddens, Anthony (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity.
- Gruber, Sigfried & Mikolai Szoltysek (2012). "Stem Families, Joint Families and the European Pattern. What Kind of a Reconsideration Do We Need?", *Journal of family history* 37: 105-125.
- Haavind, Hanne (2006). "Midt i tredje akt? Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap". *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 43: 683-693.
- Hajnal, John (1953). "Age at marriage and proportions marrying", *Population studies* 7, 2: 111–136.

- Hajnal, John (1954). "Differential changes in marriage patterns". *American sociological review* 19, 2: 148–154.
- Hajnal, John (1965) European marriage patterns in perspective. I Glass, D.V & D. E. C. Eversley (red.). *Population in history: Essays in historical demography*. London: Edward Arnold Ltd.
- Hajnal, John (1982). "Two Kinds of Preindustrial Household Formation System". *Population and Development Review* 8, 3: 449–494.
- ISCED (1997). International Standard Classification of Education.
http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm ?
- Jortveit, Kristine (2012). *Livstilfredshet – Europeiske sammenligninger. Betydningen av autonomi, tillit og tilhørighet og samfunnstilfredshet*. Masteroppgave. Ås: Universitetet for miljø- og biovitenskap.
- Kalmijn, Matthijs (2007). "Explaining cross-national differences in marriage, cohabitation and divorce in Europe, 1990–2000", *Population Studies: A Journal of Demography* 61, 3: 243–263.
- Lappegård, Trude, Kari Skrede & Marit Rønsen (2011). "Fatherhood and fertility". *Fathering* 9, 1: 103–120.
- Lappegård, Trude & Marit Rønsen (2011). "Socioeconomic differentials in multi-partner fertility among men." Discussion Papers 653: 1–24. Norge: Statistisk sentralbyrå.
- Laslett, Peter (1977) "Characteristics of the Western Family Considered Over Time". *Journal of family history* 2, 2: 89–115.
- Lesthaeghe, Ron & Johan Surkyn (2004). "Value orientations and the second demographic transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An update". *Interface Demography* 3, 3: 47–82.
- Lesthaeghe, Ron & K. Neels (2001). "From the first to the second demographic transition: An interpretation of the spatial continuity of demographic innovation in France, Belgium and Switzerland", *European journal of population* 18: 325–360.
- Lynch, Katharine (1991). "The european marriage pattern in the cities: Variations on a theme by Hajnal". *Journal of family history* 16: 79–96.
- Malthus, Thomas R. (1989) An essay on the principle of population. I Patricia James (red.) *Volume 1*. Cambridge: Cambridge university press. [1803].
- Maslow, Abraham (1954). *Motivation and personality*. New York, NY: Harper.
- Monnier, Alain & Jitka Rychtarikova (1992) "The Division of Europe Into East and West". *Population: An English Selection* 4: 129–159.

- Moring, Beatrice (2003). "Nordic family patterns and the north-west european household system", *Continuity and change* 18, 1: 77–109.
- Perelli-Harris, Brienna (2005). "The path to lowest-low fertility in Ukraine", *Population Studies: A Journal of Demography* 59, 1: 55–70
- Puur, Allan, Olah Liviah, Mariam I. Tazi Preve & Jurgen Dorbitz (2008). "Men's childbearing desires and views of the male role in Europe at the dawn of the 21st century", *Demographic research* 19, 56: 1883–1905.
- Ruggles, Steven (2009). "Reconsidering the Northwest European Family System: Living Arrangements of the Aged in Comparative Historical Perspective". *Population and development review* 35, 2: 249–273.
- Ruggles, Steven (2010). "Stem Families and Joint Families in Comparative Historical Perspective". *Population and Development Review* 36, 3: 563–577.
- Skog, Ole-Jørgen (2004). *Å forklare sosiale fenomener: En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Skrede, Kari (2004) "Færre menn blir fedre", *Økonomiske analyser*, 6: 57–68. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Schwartz, Shalom H. & Anat Bardi (1997). "Influences of adaption to communist rule on value priorities in eastern europe", *Political psychology* 18, 2: 385–410.
- Solheim, Jorun (2012). Den nordvesteuropiske modellen: Familie og hushold i historisk og komprativt perspektiv. I Ellingsæther og Widerberg (red.) *Velferdstatens familier*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Thornton, Arland & Dimiter Philipov (2009). "Sweeping changes in marriage, cohabitation and childbearing in Central and Eastern Europe: New insight from the development idealism framework", *European journal of population* 25, 2: 123–156.
- Toulemon, Laurent (1996). "Very few couples remain voluntarily childless". *Population: An English Selection* 8: 1–27.
- Vikat, Anders, Zsolt Spéder, Gijs Beets, Francesco C. Billari, Christoph Bühler, Aline Désesquelles, Tineke Fokkema, Jan M. Hoem, Alphonse MacDonald, Gerda Neyer, Ariane Pailhé, Antonella Pinnelli & Anne Solaz (2007) "Generations and Gender Survey (GGS): Towards a better understanding of relationships and processes in the life course", *Demographic Research* 17, 14: 389–440.
- Weinstein, Jay (2010) *Applying social statistics*. USA: Rowman & Littlefield publishers, inc.
- Wikman, Anders (2005) "Reliability, Validity and True Values in Surveys", *Social Indicators Research* 78, 1: 85–110.

Winch, Donald (1992) *Malthus*. UK: Cambridge university press.

Nettressurser

FN (2013). UN Data: www.data.un.org. Sist hentet 29.10.2013.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord i denne oppgaven: 26 258

Vedlegg / Appendiks

Tabell 5.1 Deskriptiv statistikk personer

	Alle	Tys	Fra	Bel	Nor	Bul	Est	Geo	Ung	Rom	Rus
Avh. Variabel											
Svært Enig	29,1	6,3	35,9	3,8	2,2	17,5	36,8	47,6	56,4	35	22
Nokså Enig	31,8	22,4	23	16,8	7,3	39,1	36,6	44,1	17,5	41,9	54,6
Verken enig eller uenig	18,9	22,5	20,2	17,6	27,7	24,9	15,5	5,9	17,7	18,4	14,7
Nokså uenig	11,5	33,3	7,9	46,7	22,3	16	8,2	2,3	3,8	4,1	7,9
Svært uenig	8,8	15,5	13	15,1	40,4	2,5	2,9	0,1	4,7	0,6	0,9
Samlivsstatus											
Gift	54,8	55	47,8	54,9	51,6	58,9	47,9	55,1	56,6	67,1	49,3
Samboer	9,8	7,9	12	13	15,5	7,2	16	9,1	9	3,8	9
I et forhold	6,1	8,7	10,3	9,6	9,2	5,4	0,9	1,5	4,3	3,4	9,7
Singel	29	27,5	29,4	22,1	23,3	27,8	35,2	34,3	30,1	25,7	31,7
Alder											
18-24	10,1	10,4	10,2	9,7	9,8	14,2	7,1	12,8	8,3	6,9	11,3
25-29	8,7	7,1	7,4	8	7,6	10,9	9,3	9	11,5	6,8	8,7
30-34	9,3	7,7	9,1	8,3	9,2	12,5	9,8	9,1	9,5	8,6	8,6
35-39	10,1	10,6	10,5	9,4	11,6	11,3	8,7	9,7	8,2	11,5	8,6
40-44	9,8	11,7	9,6	10,3	10,1	11,8	9,2	10,5	7,7	7,4	10,5
45-49	9,4	10	9,2	11,5	9,5	6,3	9,7	10,3	9,6	9,2	10,2
50-54	9,2	8,5	9,4	9,7	9,3	6,7	9	8,8	10,3	10,7	10
55-59	8,3	7,3	9,4	9,2	8,8	6,9	8,7	7,1	9	10	6,9
60-64	7,3	8,2	7,2	8,3	8,7	5,9	7,5	4,8	8,3	7,3	6,1
65-69	7,3	8	6,7	5,9	6,7	5,6	8,1	7,6	7,3	8,8	8,3
70-74	5,9	5,7	6	5,2	4,8	5,1	7,4	5,5	6,2	7,4	5,6
75-79	4,5	4,9	5,3	4,4	3,9	2,9	5,2	4,8	4	5,6	5
Utdanning											
ISCED97 kode 0-2	23,5	12,9	32,6	29,1	20,3	26	23,3	12,1	24,9	40,8	16,2
ISCED97 kode 3-4	50	56,7	41,1	33,6	45,2	51	47,6	58,7	59	49,6	40,6
ISCED97 kode 5-6	24,7	25	26,3	34,7	33,3	19,9	29,1	27,5	16,1	9,6	37,5
Antall barn											
0	51,9	62,4	62,4	55,2	57,5	45,9	51,1	35,9	51,3	51,5	48,4
1	23,7	16,9	15	18,4	15,6	28,1	26,5	28,2	23,9	27,9	32,8
2	18,3	14,9	15,4	17,8	17,2	22,8	16,8	26,7	18,4	16	15,7
3 eller flere	6,1	5,8	7,3	8,6	9,7	3,2	5,7	9,1	6,3	4,6	3,2
Menn med/uten barn											
0	20,6	13,6	13,6	16	13,9	24,3	23,1	25	21,1	26,2	27,4
1	17,2	11,8	14,8	16,7	16,9	19,1	15,8	26,4	18,3	15,5	15,3
2	5,8	4,1	6,7	8	9,7	2,8	5,2	8,6	6,3	4,5	3,1
3 eller flere											

Kvinner med/uten barn	48,3	55,6	60,4	51,4	55,6	39,3	48,3	32,8	48,9	49,2	44,8
0	26,2	19,7	16,1	20,6	17,3	31,2	28,4	30,7	26,1	29,6	36,1
1	19,1	17,5	15,8	18,9	17,4	25,9	17,3	27	18,5	16,6	15,9
2	6,4	7,2	7,7	9,2	9,7	3,6	6	9,5	6,4	4,6	3,2
3 eller flere											
TRF	1,58	1,36	1,97	1,79	1,92	1,46	1,64	1,58	1,34	1,33	1,44
Antall observasjoner		10017	10079	7163	14881	12858	7855	10000	13540	11986	11261

Note: Tall i prosent. TRF, Total fertility rate, Kilde: (FN 2013)

Tabell 5.2 Multipl regressjonsanalyse fordelt etter land

	Tyskland	Frankrike	Ungarn	Norge	Belgia
Konstantledd	2,42***	3,54***	3,93***	2,01***	2,25***
Kjønn	-0,19***	-0,18***	-0,10***	-0,32***	-0,12***
Alder	0,08***	0,12***	0,07***	0,05***	0,08***
Utdanning	0,00	-0,20***	-0,08***	0,01**	0,01***
Antall barn	0,02	0,04	0,02	0,03*	0,02
Samlivsstatus (ref = enslig)					
Gift	0,21***	0,17***	0,31***	-0,01	-0,04
Samboer	-0,14*	0,04	0,16***	0,04	-0,06
I et parforhold	-0,15*	0,02	-0,04	-0,01	-0,04
Antall observasjoner	9626	9877	13258	10526	7047
	Bulgaria	Estland	Georgia	Romania	Russland
Konstantledd	2,97***	3,46***	4,16***	3,78***	3,64***
Kjønn	0,00	-0,07	-0,01	0,02	-0,05**
Alder	0,11***	0,12***	0,03***	0,04***	0,05***
Utdanning	0,01***	-0,01	0,00	-0,04**	0,00
Antall barn	0,07***	0,04	0,02	0,06***	0,03*
Samlivsstatus (ref = enslig)					
Gift	0,12***	0,17***	0,15***	0,15***	0,11***
Samboer	0,25***	0,01	0,19***	0,06	0,01
I et parforhold	-0,07	0,06	0,07	-0,01	0,01
Antall observasjoner	12653	6164	10000	11980	11189

Note: ***p<0,001, **p<0,05, *p<0,1

Tabell 5.4 Lineær regresjon hvor landene er gruppert inn i to blokker

	Øst-Europa	Vest-Europa
Konstant	3,57***	2,56***
Kjønn	-0,04***	-0,19***
Alder	0,04***	0,04***
Utdanning	0,00	0,00
Antall barn	0,07***	0,02
Gifte	0,13***	-0,02
Samboere	0,10***	-0,13***
Parforhold	-0,08***	-0,09